1(534) 2019

Kultuur ja Elu

HIND 3,50 €

Kuidas loodi EESTI LEEGION

Maareform algas Eesti taludelt maa äravõtmisega

LUUREAGENT L/127
Kapten Pedaja lugu

75 aastat Eesti linnade pommitamisest

Jaak Valge: natsiargument poliitilises debatis

Kommunistid ja koputajad?

Raamat "Sotsid. Interrinde teine tulemine"

Liisa Kruusmägi "Limonaad asfaldil"

ISSN 0134-5605

Põle põrgus, küüditaja

Tänavu möödus 70 aastat viimasest suuremast kommunistide kuritööst – küüditamisest. 2018. aastal sai lõpuks valmis Kommunismiohvrite Memoriaal Maarjamäel, kus on ka minu tädi ja vanalelle nimed, nagu paljudel, hauakoht teadmata. Selleks ajaks oli kommunistide suurimast kuritööst möödunud 69 aastat ja kommunistliku okupatsiooni lõpetamisest 27 aastat. Väga pikk aeg ohvrite ja omaste jaoks.

Aga ka praegu leidub inimesi, ja mitte vähe, kes kommunistide mõrtsukalikku vaimu edasi kannavad ja sellega elu alguses olevaid naiivseid noori nakatavad. Need on enamasti kommunistide ja küüditajate järeltulijad. Seniajani puudub koolides isamaaline kasvatus, kommunistidest mõrtsukad ja nende järglased punnivad viimse hingetõmbeni vastu – et nende tegusid keegi ei teaks ega mäletaks.

Kommunistist Marju Lauristini välja käidud „nõukaaeg" on paljudele eestlastele nii meeldima hakanud, et muud ei kuulegi. Nii võiks ka küüditamist nimetada mahedalt küüdiajaks ja siberikülastusajaks. Praeguses Eestis on masside uimastamiseks seesugune praktika juba ammu kasutusele võetud. Tuletan meelde teisigi „mahedusi": nõukogude kommunistliku okupatsiooni lõpetamise asemel – iseseisvuse taastamine; desovetiseerimise asemel – uute võimaluste avanemine; patriotismi asemel – äärmuslus, ekstremism; rahvuslase asemel – rahvusradikaal; rahvusriigi taastamise asemel – kodanikuühiskonna ülesehitamine; venelase asemel – muulane; riigireetmise asemel valitsuse tasemel – ajakohase piirilepingu sõlmimine, Eesti Vabariigi julgeoleku kindlustamine; kommunistliku terrori asemel – õigusvastased repressioonid. Ja ikka nõnda edasi samasuguses neokommunistlikus vaimus ja usus.

Arv 76 212 ütleb mitu kurjategijast küüditajat 25. märtsi küüditamisest osa võttis – tšekistidena, julgeolekuministeeriumile alluvate sõjaväelastena, hävituspataljonlastena, partei- ja komsomoliaktivistidena. Lisaks neile leidus hulk näruseid kaebajaid ja kadedaid närakaid. Küüditajate ja nende järeltulijate leksikonis kasutatakse mõrtsukatöö kohta väljendeid: ah aeg oli selline, ei mäleta.

Põle põrgus, küüditaja!

Tea Kurvits
peatoimetaja

juba 60 aastat

Ajakiri
"Kultuur ja Elu"
tõe jälil

Telli ajakiri koju

interneti teel –
Omniva (Eesti Post) e-teenindusest:
minuaajakirjandus.ee
või Eesti Posti postkontorites

14 € aastakäik (4 numbrit)

tellimisindeks 78166

www.kultuur.elu.ee

RAHVUSKULTUURI AJAKIRI
KULTUUR JA ELU
ILMUB AASTAST 1958

SISUJUHT

4 **Armand Trei: Balti pataljon võitles Eesti eest tões ja vaimus.** Tänavu möödub 100 aastat Vabadussõja lahingutetest, milles ka baltlased võitlesid eestlaste kõrval elu ja surma peale maapinna eest, millega nad olid kokku kasvanud aastasadade jooksul.

FOTO: AARE LEINPERE

12 **Viljandis avati linnakodanike eestvõtmisel** mälestustahvel legendaarse koorijuhi, helilooja ja eestluse eest võitleja Roman Toi lapsepõlvekodu seinal.

14 **1944. aasta lahingutes** Eesti pinnale astunud punaväelased alustasid massilise vägivallaga kohalike elanike vastu. Massiivse pommituslennukite lainega külvati hävingut Narvas, Tallinnas ja mitmes teises Eesti linnas.

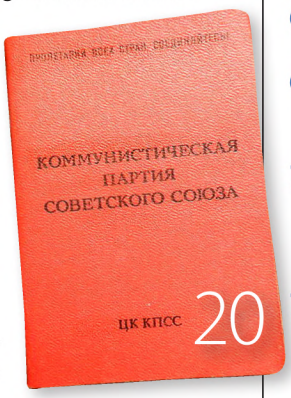

19 **Meenutame siit ilmast** lahkunud Väino Sõna, kelle põlvkonnast ja rännakust on veel palju huvitavat rääkida.

20 **Kommunistid ja koputajad.** Parteikirjade järgi oli Eestis kommuniste 110 000. Seega parajasti nii vähe, et suurem osa mahtus soojadele kohtadele ja parajasti nii palju, et teistsuguseid sinna suurt enam ei mahtunud.

24 **Maareformiga algas Eesti taludelt** maa äravõtmine ja varade riisumine. Lembit Anton oli 1944. aasta sügisest suunatud Virumaale tööle maakorraldaja ja maamõõtjana.

36 **Jaak Valge:** Kui poliitilises debatis hakkavad vohama ebakorrektsetele ajalooväidetele tuginevad kujundid ja võrdlused, siis on põhjust muretseda ka demokraatia pärast.

40 **Luureagent L/127.** Kapten Pedaja lugu. Eesti kaadriohvitser kapten Johannes Pedaja pakkus oma teeneid Nõukogude sõjaväeluurele 1941. aastani.

46 **Ühiskonnategelase ja poliitiku** Henn Põlluaasa sulest on ilmunud uus raamat „Sotsid. Interrinde teine tulemine“.

52 **Meenutame suurt loodusesõpra** ja eripalgeliste ettevõtmistega inimeste l ugupidamise võitnud Enn Loiku.

59 **Ohvitserid Eesti Leegionis**. Ülevaate annab Hanno Ojalo uus raamat „Noor leegion. Kuidas loodi Eesti Leegion“.

63 **Metsavendade kirjasõna.** Lendlehed ja üleskutsed.

66 **Kandelejutud** ansambliga Käopojad ja kandleõpetaja Tuule Kanniga.

72 **Eestimaal sündinud Karl Gustav von Baggehufwudt** tegi silmapaistva karjääri Venemaa Keisririigi armee teenistuses.

74 **Hobusepea galeriis** võis hiljuti näha noore andeka kunstniku Liisa Kruusmägi isiknäitust „Limonaad asfaldil“.

LIISA KRUUSMÄGI / ARIZONA

ARHIIVIFOTO

KAANEL: EESTI IDAPATALJONI VÕITLEJAD TARTUS
FOTO: K. HINTZER

KULTUUR JA ELU TOIMETUS

Väljaandja: MARKLEIS OÜ • peatoimetaja TEA KURVITS
tel: 646 2790 • faks 601 0212 • mob 561 567 18
asukoht: Tallinn, Köleri 8, II k
postkast: 10502 Tallinn, pk 200
e-mail: kultuur.elu@mail.ee • **www.kultuur.elu.ee**
TOIMETUS: Jaanika Kressa, Maris Abel, vinjetid joonistas Marko Mäetamm

Kultuur ja Elus avaldatud artiklid, fotod ja illustratsioonid on autoriõigustega kaitstud teosed, mille kasutamine on reguleeritud seadusega. OÜ Markleis keelab avaldatud artiklite edastamise ja reprodutseerimise ilma kirjaliku nõusolekuta.

INTERVJUU

Armand Trei enda kirjutatud raamatuga „Unustatud rügement"

AVAPOTSESTERANNIK

Armand Trei

„Balti pataljon võitles Eesti eest tões ja vaimus

Mälestussammas Vabadussõjas langenud Balti pataljoni võitlejatele (Den Gefallenen des Balten Regiments), avati 2. detsembril 1928 Toompeal Kohtu tänav 6 Saksa kultuuromavalitsuse hoone (varem Ungern-Sternbergi palee) õuel. Nõukogude okupatsiooni ajal lammutatud sammas taastati 1990. aastatel. Mälestusküünla asetavad Jaanika Kressa ja Hindrek Piiber.

FOTOD: AARE LEINPERE

Tänavu möödub sada aastat (Esimese!) Vabadussõja (1918–1920) lahingutest. Kauge aeg, kaua keelatud olnud, nüüdseks korralikult ümberkujundatud. Neid, kes seda sõda mäletaksid, pole enam ammu. Me saame sellest vaid raamatutest lugeda.

JAANIKA KRESSA

Kuigi viimased noorukitena Teisest Vabadussõjast (1941–1945) osa võtnud mehed on veel meie seas, häbeneb Eesti riik nende võitlust kodumaa eest. Kuidas on aga eelmise sõjaga? Miks teatud asju sellest meile aina ette söödetakse ja teistest ei tohi me üldse teada? Selle üle mõtiskleme „Unustatud rügemendi" autori Armand Treiga (91).

Teie ajalooraamat „Unustatud rügement. Balti pataljon Eesti Vabadussõjas" ilmus 2010. aastal. Olite siis juba üle 80 aasta vana. Miks te selle raamatu kirjutasite?

Mul hakkas kahju sellest, et uus Eesti riik ja Eesti valitsus üldse ei pööranud tähelepanu neile, kes sakslastega koos sõjas olid olnud. Nii tekkis minus protestivaim, et peaks seda asja kuidagi liigutama. Ma leidsin, et baltisakslaste kohta oli kirjutatud saksakeelseid ajaloolisi ülevaateid. See oli põhitelg, mille ümber ma hakkasin liikuma. Minu saksa keel on aga natukene nigel ja mind aitas selle töö juures väga palju proua Helju Ibikus. Ta oli minu pinginaabri õde, minust paar aastat vanem. Tänu sellele, et tema vanaema oli poolsakslane, oli tal kodus olnud saksasõbralik meeleolu ja seetõttu ta oli ka nõus mind aitama.

Kuidas teie raamat tookord vastu võeti?

Kirjastus Grenader andis selle välja. Ei, nad ei teinud mingit esitlust. Ma ise tutvustasin seda Tallinnas saksa kultuuri päevadel. Baltisaksa kultuuri selts käis koos Toompeal Teaduste Akadeemia majas, nendele muidugi meeldis. Ma ei tea, kas nad veel koos käivad, mina pole paar aastat enam seal käinud. Tookord jõudis info mu raamatu ilmumisest ka Saksamaale, kus ta mainiti ära sealses baltisakslaste kuukirjas.

Aga eestlased? Netist otsides ei leia muud märget, kui et raamat on läbi müüdud.

Eestlased on vaiksed olnud, väga tagasihoidlikud, midagi pole öeldud. Muidugi mina ei hakanud ka õiendama ega trügima.

Kui palju aega kulus teil selle kirjutamisele?

Olles juba pensionär, oli mul aega laialt käes, kolm aastat kindlasti läks materjali kokku saamisele.

Eesti Vabadussõda algas ja lõppes Narvas. Seal tungisid bolševikud Eesti pinnale ja just seal astus tänaseks unustatud vapper Balti pataljon neile vastu.

Esimesed baltisakslastest võitlejad olid tõesti Narva rindel juba 28. novembril 1918. Ratsanike rühm alamkapten Helmuth Rausch von Traubenbergi juhtimisel. 5. detsembril saadeti Rakverest rongiga esimene formeeritud baltisaksa löögiüksus – kaks raskekuulipildujate komandot, mida juhtis staabikapten Georg von Cloy – Jõhvi, kuhu jõuti järgmise päeva varahommikul. Kuid põhja poole, eestimaalastele appi, liikusid ka Viljandi ja Tartu Kodumaakaitse salkadest formeeritud liivimaalased rittmeister Viktor von zur Mühleni juhtimisel. Balti rügemendi juhiks kinnitati ooberst Constantin von Weiss ja rügement võitles Eesti armee alluvuses kõige raskemates lahingutes Narva rindel.

Kui palju mehi kuulus Balti pataljoni ja milline oli nende võitlusmoraal?

Kogu Vabadussõja jooksul suurenes rügement kuni 1350 meheni. Neist 920 olid baltisakslased, lisaks 160 eestlast ja 270 venelast. Kaugeltki mitte kõik võitlejad polnud lahingukogemustega, kuid nende hulgas oli 138 ohvitseri.

Sõja alguses oli Balti pataljon vaieldamatult kõige distsiplineeritum üksus, kes astus Eesti vabaduse eest välja ja asus võitlusse bolševike vastu.

Kindral Tõnisson, kes juhendas I diviisi Narva all, määras Balti pataljoni hiljem venelaste valgekaardi alluvusse ja nad saadeti pärast seda, kui Eesti oli vaba, veel Venemaale sõdima. Neil polnud mingit tahtmist sinna minna ega Venemaad endale saada, aga Tõnisson pidi nagu kiusuks just baltisakslased sinna saatma. See oli suur häbematus, millele ma siiamaani ei saa hea pilguga vaadata: eesti väed jäid siia, vene valgekaart läks edasi kuni Peterburini ja Balti pataljon oli ainuke, kes oli nii distsiplineeritud, et võitles tões ja vaimus ka seal edasi, kuigi tal mingit huvi selle maa vastu ei olnud, aga kuna käsk oli antud, siis ta läks ja tegi seda.

Armand Trei koos oma isaga. FOTO: ERAKOGU

> **Eesti valitsus, mis peale Vabadussõda moodustati ja Riigikogu ka, oli väga venesõbralik.**
>
> — ARMAND TREI —

Sõjas langes 70 meest ja üks naine – rügemendiülema abikaasa – halastajaõde Anna Weiss, sündinud paruness Maydell.

Miks balti parunid võitlesid Eesti (ja Läti) Vabadussõjas?

Nad kaitsesid oma kodumaad idast peale tungiva barbaarsuse vastu samamoodi, nagu nende esiisad Liivi sõjas ja Põhjasõjas sama olid teinud.

Nende esiisad olid teeninud orduriiki, Rootsi, Taani, Poola krooni, ka Vene tsaare, teinud seda truudusest oma kodumaa vastu.

Sajandeid olid nad olnud oma kõrgema kultuuri ja läänemaise kristlusega kui kaitsevall, mille varjus ka eesti (ja läti) rahvas on võinud püsida ja areneda. Hiljem teenisid nad samamoodi Eesti vabariiki – aastatel 1939–1941 ümberasunute hulgas oli 56 Eesti Vabariigi kaadriohvitseri.

Teie sündisite 1927. aastal Tallinnas, käisite koolis 1930. aastatel. Milline oli eestlaste suhtumine baltisakslastesse sel ajal?

Üldine suhtumine oli selline, et sakslasi ei pooldatud, neist hoiti eemale. See ei käinud muidugi kõikide inimeste kohta, oli ka neid, kes sakslastega hästi läbi said.

Kas te noorena teadsite ka, millist ülekohut Eesti riik neile oli teinud või sellest ei räägitud?

Muidugi räägiti! Mina olin koolipoiss, aga mu ema oli väga usklik ja suhtles palju kirikuringkondades nii baltisakslaste kui ka vene valgetega.

Ma olen nüüd hiljem selle üle sügavalt mõelnud, et mispärast on meil, eestlastel, baltisakslastesse selline suhtumine, selline tagasihoidlik või kuidas nüüd öeldagi... See on meile noorest põlvest sisse söödetud! Kogu aeg on meile räägitud, et sakslased on pahad ja puha. Juba Oskar Luts kirjutas sakslaste kohta halvasti!

Ja seda kõike sellepärast, et sakslased on olnud meist paremad, targemad ja haritumad, kultuursemad kui meie. Ja meie siis oma eneseväärikuse tõstmiseks oleme püüdnud luua sakslasest vaenlase kuju.

Häda oli ju ka veel selles, et Eesti valitsus, mis peale Vabadussõda moodustati ja Riigikogu ka, oli väga venesõbralik. Need sotsialistid tegid ju selle otsuse, et võtta sakslastelt maa ära. Puhtast kättemaksust, et miks nad nii hästi elasid. Hiljem

hakati teatud osale küll mingisugust kompensatsiooni maksma.

Millised inimesed olid tänaseks unustatud Constantin von Weiss, Balti rügemendi komandör ja Viktor von zur Mühlen, tänases mõistes Lõuna-Eesti baltlaste juht?

17. detsembril 1918 tuli ooberst Constantin von Weissi juurde Narvast koju pöörduva Mecklenburgi tragunirügemendi ülem ooberstleitnant von Restorf ja tegi ettepaneku taanduda koos Riia kaudu Saksamaale.

Constantin von Weiss keeldus tänades. Ta kirjutas hiljem oma mälestustes: „Minu otsus kõlas: mitte taganemine Saksa vägedega, vaid nüüd on meie võitlus punase uputuse vastu oma kodumaal!" See oli tegelikult baltisakslaste meeleolusid kajastav otsus. Aastasadadega siin juurdunud inimestel polnud valikut – võitlus ühise kodumaa kaitsel oli ülim eesmärk.

Viktor von zur Mühlen oli Balti rügemendi lõuna rühma juht, kui mõlemad rühmad ühinesid Järvamaal Amblas. Tema liivimaalased olid saksa vormis, kiivritega, nende distsipliin väga korralik. Viktor von zur Mühlenit iseloomustasid tema kaasaegsed kui ausat ja otsekohest inimest. Eesti Vabariigis seisis ta baltisakslaste huvide eest Saksa-Balti erakonna kaudu, tegi ka ettepanekuid ja koostas märgukirju sõjaväe elu korraldamiseks. Ta lahkus Eestist 1939. aastal raske südamega. Ta oli õnnetu saatusega inimene, suri peale sõda Bautzeni vangimajas.

Millisena on teile meelde jäänud aeg, mil sakslased pidid lahkuma?

Mu ema aitas neil pakkida... Siis oli meil kodus sellest palju rääkimist ja meile oli selge, mis sakslastega juhtub. Nad olid sunnitud siit lahkuma. Neile oli ju teada, et Venemaal elanud volgasakslased olid kõik oma kodudest ära küüditatud. Saksa riigil oli arusaamine, mis toimub sakslastega, kui nad Venemaale jäävad. See nn

Baltisakslased Eesti ja Läti Vabadussõjas: VASAKULT **vürst Anatol von Lieven, ooberst Constantin von Weiss, parun Hans von Manteuffel ja rittmeister Viktor von zur Mühlen.** FOTOD: WIKIPEDIA

> **Riia vabastamisel oli aga veel palju suurem tähendus kui ainult Läti vabadus. Sisuliselt oli sellega vabastatud bolševike laviini eest terve Euroopa!**
>
> — ARMAND TREI —

Mälestustahvel Vabadussõjas langenud Balti rügemendi võitlejate mälestuseks Nõmme Lunastaja kirikus. Algselt Mustpeade vennaskonna majas paiknenud mälestusplaat hävitati nõukogude võimude poolt.

FOTOD: AARE LEINPERE

koju kutsumine oli nende päästmine! Oleks nad venelaste kätte jäänud, oleks pooled kohe maha lastud, teised Siberisse küüditatud.

Kuidas sõda teie jaoks algas?

See algas 1943. aasta talvel. Olin 16-aastane, minu seiklushimu ja vaimustus oli suur: saab vormi selga, saab uhkelt ringi käia!

Alaealistel oli vaja vanemate luba, minu ema nuttis, et siis, kui sõda hakkab lõppema, tahad sina veel sõtta minna. Isa ja ema elasid eraldi ja isa allkirja ei olnud mul vaja.

Me sõitsime rongiga Liibavisse, kolmanda päeva öösel jõudsime lennukooli. Minust sai motorist, kes pidi lennukeid hooldama. Lenduriks ma ei püüdnudki saada, sest oli väga suur konkurss ja mul oli ka nägemine kehv.

Hiljem moodustati ka eraldi Eesti lennukool Pärnus, 1944. aasta 22. septembril väljus Pärnust pisike aurulaev, millega me Saksamaale lahkusime. Esimene tutvumine Saksamaaga jättis sügava mulje, arvasin, et see võib üks tore riik olla.

Saite aga näha veel ainult Saksamaa lagunemist?

Sain Saksamaal Pärnus valmistatud vineerist lennukeid lõhkuda, seejärel sõitsime Taanimaale, kus meid taheti õpetada parašütistideks: sakslane ikka arvas veel, et sõja võit pöördub. Me ei olnud enam lennuväelased, olime nüüd õhutõrjeväelased.

> **Sõja alguses oli Balti pataljon vaieldamatult kõige distsiplineeritum üksus, kes astus Eesti vabaduse eest välja ja asus võitlusse bolševike vastu.**
>
> — ARMAND TREI —

Nägin, kuidas Dortmund oli maatasa pommitatud, ainult kivihunnikud järel. Jaanuaris praagiti teiste hulgast välja need, kel polnud saksa keel kõige paremini suus, ja saadeti Idarindele Oderi äärde. Tundsime teatud kibedust, sest nüüd oli juba selge, et sõda lõpeb varsti. Mõtlesime: teised lähevad küll vangi, aga neil pole enam ohtu, et võib rindel surma saada, meie aga pidime veel sinna minema.

Üksus, mis Dortmundist tuli, hajutati laiali, olime Görlitzi ja Berliini vahel metsas. Ühel heal päeval öeldi, et nüüd on lõpp. Nii lõppeski sõda. Igaüks läks ise kanti. Me ei saanud kotist välja, Üks kuu ja 19 päeva olin ma sõjavangis, siis lasti lahti. Edasi otsisime ühe teise laagri, kus olid tsiviilisikud, kes ootasid, millal tuleb transport, mis hakkab meid kodumaale viima.

Teie õde sattus samuti Saksamaale ja hiljem tagasi.

Õde Maara oli minust viis aastat vanem, ta tutvus ühe Saksa allohvitseriga ja sõitis Saksamaale, oma tulevase mehe vanemate juurde. 1945. aasta veebruaris, rinde lähenemisega, evakueeriti aga kõik elanikud tagalasse. Nii viidi ka mu õde, koos tütre ja mehe vanematega Lõuna-Saksamaale. Sõja lõppedes pöördus pere tagasi Görlitzi, kuna kohalikud ei suhtunud enam sõjapõgenikesse heatahtlikult. Seejärel Maara arreteeriti NKVD poolt kui spioon ja pandi Bautzeni vangilaagrisse. Hiljem ta küll vabastati, kuid sunniti Saksamaalt lahkuma. 1947. aastal saadeti õde koos tütrega Saksamaalt välja, ta jõudis tagasi koju – Tallinna. Tema mees oli samal ajal sõjavangis.

Vabadussõja juurde tagasi tulles, see algas ja lõppes talvel. Miks me peame suvel võidupüha?

Alguses seda ei peetud, tähtsad kuupäevad olid 3. jaanuar ja 2. veebruar. Aga nii umbes 1932.–1933. aastal hakati rääkima, et miks küll on Eesti Vabariigi sünnipäev talvel, et paraad on ka talvel kui väljas on külm. Küll on kahju, et pole suvel pidupäeva. Ja siis ta mõeldigi välja – suure võidu tähis! Et inimesed saaksid sooja ja ilusa ilmaga väljas pidutseda! Alguses ei võtnud rahvas sellest väga osa, aga see nn Landeswehri sõda puhuti nii suureks, et lõpuks rahvas võttiski ta omaks.

Ja nüüd ei huvita enam kedagi, millal see päev välja mõeldi, põhiline, et saaks sooja ilmaga paraadi?

Kahjuks küll.

Kas vabadussõjast on teada ka eestlaste ja Balti pataljoni vahelistest relvakonfliktidest?

Eks oli juhuseid, kus eestlased, teadmata Balti pataljoni otstarbest, pidasid neid lihtsalt sakslasteks ja hakkasid tulistama. Pagari mõisa äravõtmine oli näiteks selline lugu.

Balti pataljon oli eestlastest liiga eraldatud. Eestlased ei suhtunud neisse kui oma relvavendadesse. Nii palju kui ma nüüd olen sõjamälestusi lugenud, need, kes puutusid kokku baltisakslastega, suhtusid neisse halvustavalt. Eks see ole meie enda riigi propaganda.

Baltlased olid ju sama kaua siin maal elanud kui meie!

Seda ju ei teatud ega teata. Meie ajalugu on kirjutatud nii, et eestlane on A ja O ja sakslane oli orjapidaja või ülemus...

Viimases sõjas oli küll juba teine suhtumine. Need, kes olid idarindel sakslastega kõrvuti, olid palju koos ja seal ei tehtud vahet, kas oli eestlane või sakslane, ühesugused rindemehed olid nad kõik.

Veel üks figuur, keda eestlased ei tea, aga võiksid teada, oli Kaupo järeltulija, vürst Anatol Lieven.

Lievenil oli vabadussõjas eraldi väeüksus, mis koosnes Kuramaa baltisakslastest ja venelasetest, kes olid I maailmasõjas Saksamaale vangi langenud. Ta võitles koos Balti Landeswehriga Läti vabaduse eest ja bolševismi vastu. Võnnu lahingusse

Armand Trei, lennuväe abiteenistuse poiss 1944.

ARHIIVIFOTO

tema oma mehi ei saatnud, muidu oleks see lahing ilmselt hoopis teisiti lõppenud. Hiljem viidi Landeswehr Latgalesse, vürst Lieven siirdus oma väeüksusega edasi idarindele.

Läti olukord oli Eesti omast teistsugusem, neil peaaegu polnud alguses oma sõjaväge, parunid pidid üksi maa eest võitlema...

Läti sõjavägi moodustati tasapisi Eestis. Võnnu lahingu ajal oli ta mingil määral juba olemas, kuskil Pärnu kandis. Landeswehri väeosa moodustati ja tegutses siis, kui punased olid Riia vallutanud ja hakkasid seal oma mõrtsukategusid tegema.

Parun Hans von Manteuffel vallutas oma ründerühmaga Riia 22. mail 1919. Paljudele vangis olevatele sakslastele jäi see küll natukene hiljaks, sest väga paljud tapeti. Riia vallutmisel langes ka 25-aastane parun Hans von Manteuffel.

Riia vabastamisel oli aga veel palju suurem tähendus kui ainult Läti vabadus. Sisuliselt oli sellega vabastatud bolševike laviini eest terve Euroopa! Saksamaa sõjavägi oli selleks ajaks ju demobiliseeritud, keegi poleks suutnud punastele vastu panna ja kui Balti Landeswehr neid poleks peatanud, oleks nad valgunud edasi üle Euroopa!

Nii oli Landeswehri võitlusvaim nüüd tõusnud, pärast Riia vabastamist tekkis neil võidujoovastus, et nüüd me suudame terve Lätimaa vabastada. Nii läksid nad venelastele järgi, edasi põhja poole ja järsku olid eestlased neil vastas.

Eestlased olid ju Lätis võõral maal – oma võidujoovastuses.

Jah. Siis tekkiski konflikt. Selle asemel, et seista ühise vaenlase vastu, tekkis õnnetu konflikt. Nüüd on sellest konfliktist tehtud mingi verine lahing. Tegelikult oli see üks häbiväärne olukord, mis oleks võinud olla olemata. Sõditi täiesti mõttetult vastasega, kes oleks võinud olla liitlane. Võnnu lahing on üks õnnetus, mis tuleks selgeks teha, mitte teda ülistada.

Nüüd aga tahetakse Läti riigile ka veel see „võidupüha" peale suruda!

See polnud mingi võit, et me oleme oma liitlastega halvasti ümber käinud. Mitte võidupüha, vaid häbimärk. Juba tema loomiselugu on piinlik. Lihtsalt taheti leida mingisugune püha, mis oleks suvel, et teha ilusa ilmaga paraade.

* * *

Tänavu möödub 100 aastat Balti Esimesest Vabadussõjast, milles baltlased võitlesid elu ja surma peale maapinna eest, millega nad olid kokku kasvanud aastasadade jooksul. Nad võitlesid ellujäämise eest, õiguse eest oma ajaloolisel kodumaal edasi elada. Neil ei olnud kusagil maailmas teist kodumaad. Kusagil ei oodanud neid keegi ja nemad ei tahtnud siit ära minna: siin oli kodumuld ja esivanemate hauad.

20 aastat said nad saatuselt ajapikendust. Selle ajaga õppisid nad ära uskumatuid ameteid, millega varem oli tegelenud vaid talurahvas. Nad nägid, kuidas nende mõisasüdametesse rajati koole ja sanatooriume, aga nemad võisid tavakodanikena harida oma peenramaad, näha kodumaa päikest tõusmas ja loojumas, saata palvesõnad Jumala poole samades katedraalides, kus olid käinud nende esivanemad enne neid. Ka sel ajal sündisid lapsed, baltisaksa lapsed meie väikeste vabariikide kodanikena ja hakkasid seda maad siin armastama. Nemad on täna veel elus, kuid olles väikelastena siit minema viidud, ei kõnele nad meie keeli. Ometi elab ka nende südametes veel Vana-Liivimaa, mida enam ei ole...

Tänavu möödub 80 aastat baltlaste kodumaalt lahkumisest. Nn ümberasumine oli sundolukord ja lahkuti mitte paremat elu otsima, vaid põgeneti kindla surma eest. Teise maailmasõja puhkedes tärkas baltlaste südametes veel lootus. Nad ei võidelnud enam koos, ühes pataljonis või rügemendis, kuid nende võitlus oli sama, mis eelmises sõjas: bolševismi vastu ja kodumaa vabaduse eest. Paljud langesid, mõned said kõrgeid autasusid, aga nende nimesid ei leia me ühegi kiriku seinalt.

Riias on lavale toodud Siegfried von Vegesacki teos „Balti tragöödia". Lõputult kurb, samas omas truuduses ilus lugu inimestest, kes elasid siin koos meiega ja kellest me midagi ei tea. Aga võiksime teada saada, peaksime teadma, sest kes minevikku ei tunne, sellel ei saa olla tulevikku. K&E

Nils Frhr. v. Ungern-Sternberg on kirjutanud oma mälestustes Wendeni (Võnnu) lahingu kohta järgnevalt:

„Sel ajal, kui Balti rügement 1919. aasta suvel võitles oma rindelõigul Narva taga Ingerimaa metsades, puhastasid Eesti üksused Põhja-Liivimaad ja sattusid Läti linnakese Wendeni juures kokku Balti Landeswehriga, baltlaste üksusega Riiast, Lõuna-Liivi ja Kuramaalt. Arusaamatuste hukatusliku kokkusattumise, infolünkade ja mõlema poole valede otsuste tagajärjel – mis ju ühtaegu nii delikaatse kui ka segase poliitilise olukorra puhul polnud mingi ime, läksid baltisaksa ja eesti väekoondised raevukalt ja veriselt vastamisi võitlusse. Eestlased võitsid ja jälitasid Landeswehri väge soomusrongiga peaaegu Riiani. Tänu bolševike vastu võideldes tekkinud relvavendlusele just nüüd teataval määral rahustavalt leevenenud sisepoliitiline kliima oli küsitavaks muutunud. Süüküsimus oli ja jäi rohkelt diskuteeritud teemaks. Nende haavade armid valutasid järgnevalt vastloodud vabariikide Eesti ja Lätiga koos elades iga poliitilise ilmamuutuse ja „äikesemeeleolu" korral veel kaua, kuni Teise ilmasõja suur torm kogu selle sündmuse kõrvaliseks teemaks kahvatuma sundis."

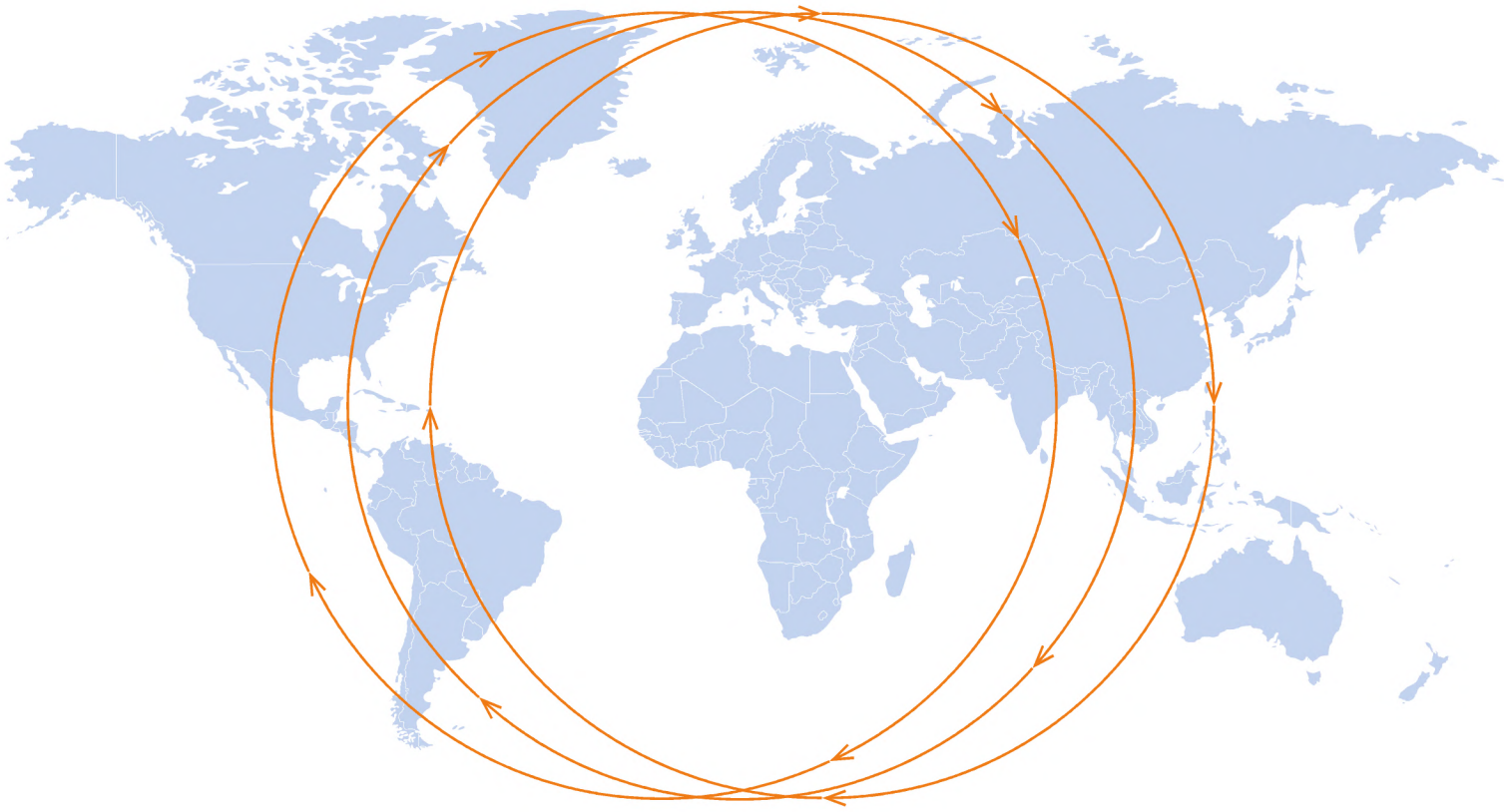

Igale rahvale on kõige ilusam tema emakeel.

Paul Ariste

- kirjalik tõlge
- suuline tõlge
- vandetõlge ja notariaalne tõlge
- keelekorrektuur ja toimetamine
- kujundus ja küljendamine

21-aastase kogemusega tõlkebüroo, mis pakub tõlkeid nii Euroopa keeltesse kui ka teistesse, kokku üle 100 erineva keelesuuna.

SUNNY
GALANDREX
TÕLKEBÜROO

Asume Järvemetsa Ärimaja IV korrusel – tule meile külla või võta ühendust telefonil 58 53 0186 või e-maili teel tolge@sunnybusiness.ee

TAGASIVAADE

Kolme mehe kodanikualgatus: Kalev Pehme, Jaak Madison ja Meelis Toom panid mälestuskivi Roman Toi lapsepõlvemaja seinale Eha tn 1.
FOTO: VÄINO LUMI

Viljandi ajalugu: Kodanikult kodanikule

Veebruari lõpus avas seltskond viljandlasi mälestustahvli linna aukodaniku, legendaarse koorijuhi, helilooja ja eestluse eest võitleja Roman Toi lapsepõlvekodu seinal.

JAANIKA KRESSA

Oli ütlemata tuuline ilm, mil Viljandi meeskoor Sakala laulis oma audirigendi laulu "Me tuleme tuhandest tuulest". Auvalves seisid korbivennad Vironiast.

Rahvast ei olnud palju, see-eest olid kõik tulnud mitte käsu peale, vaid vabast tahtest. Vanimad osavõtjad Eesti Sõjameeste Sakala Ühingu juhatuse liikmed Harald Mäepalu ja Boris Takk, kes Roman Toist küll mõne aastakese nooremad, kuid käivad sajandi viimast kümmet ning esindavad sõjaeelse Eesti sportlikku vaimu ja vabaduseaadet.

Eha tänav ja Ehatare

Tallinna Mulkide Seltsi liige Meelis Toom juhtis tähelepanu, et Toi lapsepõlv möödus Eha tänaval ja tema viimane kodu Torontos kandis nime Ehatare.

Roman Toi sündis 18. juunil 1916 Põhja-Viljandimaal Kõo vallas, kuid oma koolieelses lapsepõlves elas ta Viljandis, isegi mitmes paigas, kuid kauneimaks pidas ta mälestust torniga majast aadressiga Eha tänav 1.

Kuigi kooliteed alustas Roman 1924. aastal Tallinnas Jakob Westholmi erahumanitaargümnaasiumis, jäi ta sügavalt Viljandiga seotuks, veetes siin kõik suved. Ta kuulus Viljandi Spordiseltsi Sakala, mille endised liikmed veel mõned aastad tagasi Rommit hästi mäletasid ja temast lugulaule jutustasid.

1935. aastal läbis Roman Toi kaitseväeteenistuse noorteaja Viljandis Sakala Partisanide Pataljonis ja leerikursuse Viljandi Pauluse kirikus.

Kolmas Viljandi aukodanik

Ajaleht „Sakala" kirjutas 1937. aasta 11. augustil: „Eile õhtul toimusid Viljandis järwe basseinis spordiühing ..Sakala" korraldusel esmakordsed Viljandimaa esiwõistlused Wettehüpetes. Roman Toi sooritas oma hüppeid kõige suurema kindlusega ja ta päris ülekaalukalt Viljandimaa wettehüpete meistri nimetuse 1937. aastaks, saawutades kokku 41,2 punkti."

Viljandist leidis Roman Toi ka naise, kellega pulmapidu peeti 1941. aasta suviharjal.

Eesti taasiseseisvudes taastas Roman Toi lähedased suhted lapsepõlve kodulinnaga, külastades Viljandit palju kordi ja annetades suure summa vana veetorni taastamiseks.

1998. aasta 27. veebruaril valis Viljandi tollane linnavolikogu Roman Toi Viljandi linna aukodanikuks. Temast sai Johan Laidoneri ja August Maramaa järel kolmas Viljandi aukodanik.

Vana veetorn on tema ausammas

Teise aastatuhande alguses kerkisid Viljandis aukodanike kujud: Laidoner hobuse seljas ja Maramaa koeraga. Roman Toile aga mõtlesid viljandlased, nähes linna kaunist siluetti. Vana veetorn on tema ausammas, seistes kindlalt raekoja kõrval püsti kui pudrunui.

Roman Toi 100. sünnipäeval Torontos käis tollane Viljandi linnapea heldelt välja lubaduse aukodaniku kunagine kodumaja mälestusplaadiga tähistada, kuid tegusid neile sõnadele ei järgnenud ja peagi istus Viljandi raekojas juba järgmine mees.

Meelis Toomi kannatus katkes: „Viljandi linnapea lubadust olid ju Torontos kuulmas peamiselt eakad väliseestlased ja nii see ununeski," rääkis Toom, et linnavalitsusele aukodaniku mälestuse jäädvustamist meelde tuletama hakata ei pidanud ta vajalikuks. Lihtsam oli ise tegutseda. Ta leidis mõttekaaslased Viljandi linnavolikogu liikme Jaak Madisoni ja Tarvastu kiviraiduri Kalev Pehme. Kolmekesi arendati teemat edasi. Õnneks ei kuulu kõnealune hoone Viljandi linnale, vaid Eha tn. 1 on korteriühistu, mille esimees Aavo Soopa tuli samuti rõõmuga kodanikualgatusega kaasa.

Nii on Viljandis nüüd killuke ajalugu linnaruumis nähtavale toodud ja mitte palgatöötajate käsul, vaid aateinimeste vabatahtlikul algatusel, just nagu ka Roman Toi terve elu oli vabatahtlik eestluse eest võitleja eesti muusika ja koorilaulu läbi. K&E

Roman Toi 2014. aasta laulupeol.
FOTO SCANPIX

HOTEL VICTORIA
Grand Hotell
SINCE 1931
www.victoriahotel.ee

Meie hubases kohvikus saate alati keha kinnitada ning nautida naturaalsest kohalikust toorainest valmistatud kooke ja torte. Restorani menüü sisaldab nii eestimaised maitseid kui teiste maade toidukultuurist pärit roogasid.

Hotell Victoria algse nimega Grand on Pärnu vanim järjepanu tegutsev hotell aastast 1931 ja kohvik Café Grand aastast 1934 kuni tänaseni.

Café Grand
Kuninga 25, Pärnu
Tel: 444 3412
www.cafegrand.ee

FOTO: RIHO RÕUK

75 aastat kommunistide sõjakuritegudest Tallinna pommitamisel

75 aastat tagasi, Teise maailmasõja ajal toimusid Eesti kaitselahingud sissetungiva Punaarmeega. Eestlased on 1944. aastal kodumaa pinnal peetud võitlust nimetanud teiseks Vabadussõjaks.

PEEP VARJU,
Memento Tallinna Ühendus

Saksa okupatsiooni tingimustes sai siiski võimalikuks okupatsioonivõimudega opositsioonis oleva eestiaegse viimase peaministri Jüri Uluotsa raadiousutlus 7. veebruaril 1944. Selles raadiosaates sai rahvusvahelise õiguse professor Jüri Uluots oma rahvale edasi anda sõnumi surmaohust, mis ähvardab eestlasi pärast punaväe sissetungi ning seoses võimaliku uue Nõukogude okupatsiooni algusega. Eesti Vabariigi Põhiseaduse järgi presidendi ülesandeis peaminister juhtis ka Saksa okupatsiooni tingimustes kõiki põranda all tegutsevaid demokraatlikke jõude.

Tema üleskutse tähendas seda, et eesti mees peab haarama relva, et päästa rahvas hävingust. Nüüd, pärast 50-aastast okupatsiooni teame, et riigipea hinnang sündmustele oli õige ja üleskutse õigustatud. Järgneva sõjakuu sündmused kinnitasid seda. Okupatsioonist hoolimata läksid lahingusse kümned tuhanded eestlased ja koos rindeüksustega teistest Euroopa riikidest likvideeriti 6. märtsiks 1944 kõik Punaarmee hõivatud tugipunktid Narva jõe läänekaldal.

9. märtsil 1944 oli Marina Rebane (fotol) 4-aastane. Tänavu pärast mälestusteenistust Niguliste kirikus, jutustas ta: „Tulime vanaema ja vanaisaga „onu Au" juurde (Alfons Rebane), kellel oli korter Harju tänaval, „Kuld Lõvi" lähedal, samal pool kätt. Olime istumas õhtusöögi laua taha, kui algas läbilõikav, unustamatu sireen ja kiiruga laskusime maja keldrisse. Onu autojuht ei tulnud meiega, ta oli nii väsinud, et eelistas jääda puhkama voodisse, valgete linade vahele. Peale pommide langemise lõppu saime ime läbi kokku vajunud maja keldrist välja ning ma mäletan kui „onu Au" pani mulle käe silme ette, et ma ei näeks seda koledust, kuid ma nägin siiski, kui vastas maja rõdul või aknal hüüdis appi vanem proua ja ühel hetkel vajus ta koos majaga ..."

1944. aasta märtsipommitamise purustuste koristamine Harju tänaval.

Kaotustele lahinguväljal vastas vaenlane massiliste sõjakuritegudega Eestimaa pinnal. Esimeseks hävingu objektiks sai rindelinn Narva. Ühe ööga, 6. märtsil 1944 tegi punalennuvägi massilise pommitamisega keskaegse kauni linna maatasa. See oli räige sõjakuritegu. Hävitustööle aitas tõhusalt kaasa Punaarmee koosseisus Narva alla toodud Eesti Laskurkorpuse suurtükivägi. Narva tsiviilelanike kaotusi nimetada ei tule, sest Saksa võimud olid juba 31. jaanuaril 1944 kõik elanikud linnast ettenägelikult välja viinud. Üksikud ennast varjanud ja ellujäänud elanikud on oma mälestustes edasi andnud jubeda pildi põlevast varemete linnast.

Evakueerimise eest end varjanud inimesi aitasid tulemöllust ja sõjatsoonist välja Wehrmachti sõdurid. Ühe abistaja, saksa sõduri kommentaar oli selline: „Olen nelja sõja-aastaga kogu Euroopa läbi käinud, aga selliselt ühe ööga hävitatud linna näen ma esimest korda!" Teine valves olnud saksa sõdur tõenäoliselt päästis varjendisse peitunud neiu elu vene snaiperi kuulist, kui väljumise katsel takistas teda. Narva linna hävitamise ja punaväelaste sõjakuritegude taustal on vaja teada selliseid fakte, et õigesti mõista 50 nõukogude okupatsiooni aasta valesid sõjast Eesti pinnal.

Lisan näitena Sõrve elanike sundevakueerimise sõja jalust enne lahingute puhkemist. Siingi meenutavad ellujäänud lapsed oma mälestustes saksa sõdurite abivalmidust. Saksa poolel Narva linna ja Sõrve poolsaare elanike ennetav sundevakueerimine enne lahingute algust on võrdluses Nõukogude armee sõjakuritegudega tsiviilelanike hoolimatul hävitamisel kaks täielikult erinevat sõjapidamise viisi.

FOTOD: LINNAARHIIV.WORDPRESS.COM

> 9. märtsi õhtust kuni 10. märtsi hommikuni kestis kahe massilise pommituslennukite lainega Tallinna pommitamine.
>
> — PEEP VARJU —

Punaväelaste jõhkrad terroriaktid

1944. aasta lahingutes Eesti pinnale astunud punaväelased alustasid massilise vägivallaga kohalike elanike suhtes. Seda kinnitasid salajased KGB ettekanded. Neist selgub, et

FOTOD: LINNAARHIIV.WORDPRESS.COM

> 1944. aasta lahingutes Eesti pinnale astunud punaväelased alustasid massilise vägivallaga kohalike elanike suhtes.
>
> — PEEP VARJU —

16. oktoobril 1944 tegi ENSV valitsuse juht Arnold Veimer ettekande Leningradi rinde juhtkonnale ettepanekuga tõkestada karmide karistustega sõjaväelaste massilisi terroriakte. Samasuguse ettekande tegi Lavrenti Beriale ja Leningradi rinde juhatajale marssal Govorovile ENSV NKVD ülem Aleksander Resev. Tuletan meelde, et esimene jõhker terroriakt oli Merikülas veebruaris 1944, kui rinde tagalasse maandunud Nõukogude armee dessantväelased tapsid valimatult kohalikke elanikke.

7. märtsil ründasid vene lennukid Jõhvi ja Tapa linna, siis algas hävitustöö pealinnas Tallinnas. 9. märtsi õhtust kuni 10. märtsi hommikuni kestis kahe massilise pommituslennukite lainega Tallinna pommitamine. 26. märtsil pommitati laastavalt Tartut ja hiljem teisigi Eesti linnu.

Tallinna märtsipommitamise kohta ilmus 1997. aastal hästi dokumenteeritud raamat „Tallinn tules. Dokumente ja materjale Tallinna pommitamisest 9./10. märtsil 1944." Raamatu autorid, riikliku komisjoni ORURK liige Jüri Kivimäe ja Lea Kõiv Tallinna Linnaarhiivist annavad täieliku ülevaate kõigist inimkaotustest ja kahjudest, mis fikseeriti otsekohe sündmuspaigas. Lisatud on inimeste mälestusi ja ka kommunistide valede suurepärane näide maist 1989 ajalehes Interliikumise Teataja nr 4, mis avaldati kellegi L. Anikina nime all. Terroristliku pommitamise õigustamiseks kordab loo autor ammutuntud nõukogude propaganda väljamõeldisi. Adolf Hitleri väidetav saabumine Tallinna, Saksa armee siinsed juhtimiskeskused ja kõrgete ohvitseride viibimine Tallinnas — need on küünilised valed, mida ei usu ükski kainelt mõtlev eestlane. Tõepoolest absurdsete valede jada barbaarse hävitustöö õigustamiseks.

FOTO: LINNAARHIIV.WORDPRESS.COM

Fotodel: Narva pärast pommitamist, 1944.

Punaarmee sõjakuritegudest põhjustatud Eesti linnade hävitamine võeti kokku pärast sõda nn erakorralise vabariikliku komisjoni poolt kui saksa fašistlike röövvallutajate tekitatud sõjakahjud! Nürnbergi sõjatribunalile esitas NSV Liit kahjunõudena Saksa poole vastu need samad oma hävitustööst põhjustatud kahjud. Õigusteadlane Enn Sarv andis samal, 1997. aastal välja riikliku ORURK-i komisjoni 11. raamatuna kapitaalse uurimistöö „Õiguse vastu ei saa ükski. Eesti taotlused ja rahvusvaheline õigus". Põhjalikus uurimuses käsitles autor rahvusvahelise õiguse järgi 50-aastase Nõukogude okupatsiooni kõiki tagajärgi eestlastele. Sõjakuritegude kohta nimetab ta Aegumatuskonventsiooni, mis kehtib 1968. aastast ning loetleb ja selgitab neid kõiki põhjalikult. Nii on Nürnbergi sõjatribunali põhikirjaga 8. augustist 1945 määratud sõjakuritegude esimene osa järgmise loeteluga:

1. sõjapidamise seaduste või tavade rikkumised; nende hulka kuuluvad okupeeritud territooriumilt päritolevate või seal asuvate tsiviilisikute mõrvamine, jõhker kohtlemine või nende küüditamine sunnitööle või muudel eesmärkidel
2. sõjavangide või merd sõitvate isikute mõrvamine või jõhker kohtlemine
3. pantvangide tapmine
4. avaliku või eraomandi rüüstamine
5. linnade, alevite ja külade meelevaldne purustamine või ilma sõjalise vajaduseta laastamine. Raamatus „Tallinn tules" on terrorirünnaku inimohvrite koguarvuks nimetatud 1416, neist 757 hukkunut, 213 raskelt vigastatut ja 446 kergelt vigastatut. Hukkunute seas oli 121 vene sõjavangi ja lisaks veel 75 raskelt vigastatud vangi. Saksa sõjaväelasi hukkus 50 ja tsiviilisikuid 586. Allaheidetud 3068 pommiga purustasid Nõukogude õhuväed 5073 hoonet ja peavarjuta jäi umbes 20 000 inimest.

Tallinna purustatud elamurajoonis mingit sõjalist objekti polnud. Purustatud hoonete seas olid näiteks eesti kultuuri sümboliks saanud Estonia teatrihoone ja niisama hindamatu kultuuriväärtusega Niguliste kirik. Genfi 1949. aasta konventsiooni II osa järgi on kultuuri- ja vaimupärandi objektide purustamine sõjakuritegu. Hukkunud tsiviilisikute enamuse moodustasid vanemaealised. Terrorirünnakus hukkus ka hulgaliselt lapsi.

Sõjakuritegude ohvrid ei saa olla juhuslikud

Neid massilise pommitamisega tapetud tsiviilisikuid ei saa mitte kuidagi nimetada juhuslikeks sõjaohvriteks, nagu püütakse selgeks teha meile, kommunismiohvritele. Sõjakuritegude ohvrid ei saa olla juhuslikud! Nende mittearvestamine on lubamatu tegu ja kommunismiohvrite koguarvu hindamisel eesti rahvast eksitav info. Kuid 23. augustil 2018 Kommunismiohvrite memoriaali meeldejääval avamistseremoonial saime halva üllatuse osaliseks, sest meie esitatud kommunismiohvrite nimestikust olid maha tõmmatud need mõrvatud või hukkunud, kes mitme sõjakuriteo liigi ja genotsiidikuritegude loetelu järgi peavad leidma koha memoriaalil.

Eesti Memento Liit tegi ühises meeskonnas memoriaali rajamise eel tihedat ja viljakat koostööd Eesti Mälu Instituudiga. Memoriaalil esitatud informatsioon on teoks saanud pika, kuid asjaliku diskussiooni tulemusel üksmeelele jõudmisega. 2017. aasta detsembris andsime Eesti Mälu Instituudile (EMI) üle memoriaali jaoks ettevalmistatud nimekirjaraamatu R-8/6. Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) mitmekümne aasta töö tulemusena oli nimestikus 27 278 kommunismiohvrit. Avamise päeval selgus EMI esitletud raamatust, et memoriaalile on kantud 22 028 nime. Meie raamatuis fikseeritud sõjakuritegude ohvreid nimetavad EMI ajaloolased juhuslikeks sõjategevuse ohvriteks.

FOTO: AJAPAIK.EE

Tartu pärast pommitamist, 1944.

Genfi IV konventsioon, milles käsitletakse tsiviilisikute kaitset sõja ajal ja okupatsiooni tingimustes, on meie jaoks kõige tähtsam. Konventsioon nimetab aegumatuks sõjakuriteoks sõjavangi või okupeeritud territooriumi tsiviilisikute sundimist teenistuseks vaenuliku riigi relvajõududes. Selle kuriteoga saab seostada kõiki mehi, kes ERRB raamatus R-8/12 on fikseeritud kui Eestist 1941. aastal sundmobilisatsiooniga Venemaale relvastatud valve all ära viidud. Neid mehi oli 41 847. Neist tuhanded hukkusid teel Venemaale ja tööpataljonides nälgides ning sunnitööst kurnatuna veel enne rindele saatmist. 963 meest lasti maha, 2463 vahistati ning 3616 kannab Punaarmee statistika teadmata kadunuks jäänud meeste nimekirja.

> **Punaarmee sõjakuritegudest põhjustatud Eesti linnade hävitamine võeti kokku pärast sõda nn erakorralise vabariikliku komisjoni poolt kui saksa fašistlike röövvallutajate tekitatud sõjakahjud!**
>
> — PEEP VARJU —

Lisaks sõjakuritegudele on 1941. aasta massilisel sundmobilisatsioonil Punaarmeesse selged genotsiidi tunnused. Relvakandmiseks ja sõdimiseks kõlbuliku eestlaste inimgrupi hävitamine vastab täpselt genotsiidi ärahoidmise rahvusvahelisele konventsioonile. Rahvusvaheliste õigusaktide mittetundmine näitab seda, et noorema põlvkonna ajaloolased, kes otsustasid memoriaalile kantud nimistu, pole tutvunud õigusteadlase Enn Sarve raamatuga „Õiguse vastu ei saa ükski."

> **Genfi IV konventsioon, milles käsitletakse tsiviilisikute kaitset sõja ajal ja okupatsiooni tingimustes, on meie jaoks kõige tähtsam.**
>
> — PEEP VARJU —

Ometi on teada, et Enn Sarve raamat, mille andis välja Tartu Ülikooli Kirjastus, võeti otsekohe ülikooli õigusteaduskonna õppematerjaliks. Uurimistööle andsid hinnangu retsensendid: professor Herbert Lindmäe, akadeemik Erast Parmasto ja õigusteadlasena Tartu Ülikoolis töötanud Jaan Kross. E. Sarve viis aastat kestnud uurimistöö oli kõige põhjalikum hinnang okupatsioonidele ja parim riikliku ORURK-i komisjoni töödest. Ilmselt ka parim ja samal ajal õige hinnang õiguseusku ning sitke eesti rahva kohta viiekümne okupatsiooniaasta tingimustes. Eesti arhitektide ja kunstnike loodud suurepärasel Maarjamäe memoriaalil on ettenägelikult piisavalt ruumi kõikide kommunismiohvrite mälestuse jäädvustamiseks. Eesti rahva poolt omaks võetud memoriaal saab olla ja peabki olema pidevas arengus. K&E

Punalennuväe Tallinna pommitamisel 9. märtsil 1944 hukkunud lapsed

1. Aasa, Lembit (1-aastane) 2.12.1942 – 9.03.1944 Pärnu mnt 154-10
2. Allase, Ants (2-aastane) 9.01.1942 – 9.03.1944 Veerenni 28-3
3. Allikas, Gunnar (13-aastane) 20.01.1931 – 9.03.1944
4. Allikas, Lehte (9-aastane) 6.03.1935 – 9.03.1944
5. Alvin, Vello-Rein (4-kuune) 27.10.1943 – 9.03.1944 Virmalise 13-4
6. Aunroos, Loore (10-aastane) 3.04.1934 – 9.03.1944
7. Friedberg, Jakob (alla 3-aastane) 3.06.1941 – 9.03.1944 Odra 5-9
8. Friedberg, Maie (8-kuune) 16.06.1943 – 9.03.1944 Odra 5-9
9. Friedberg, Malle (5-aastane) 18.10.1938 – 9.03.1944 Odra 5-9
10. Friedberg, Leidar (10-aastane) 22.03.1933 – 9.03.1944 Odra 5-9
11. Friedberg, Ülo (9-aastane) 20.02.1935 – 9.03.1944 Odra 5-9
12. Hõbeoja, Valve (11-aastane) 15.10.1932 – 9.03.1944 Koidu 107-5
13. Jaanson, Malle (4-aastane) 23.10.1939 – 9.03.1939 Õuna 9-9
14. Juhkam, Heinar (5-aastane) 26.02.1939 – 10.03.1944 Koidu 132-8
15. Jürgenson, Silvi (15-aastane) 01.11.1928 – 9.03.1944 Veerenni 28-3
16. Kaasik, Elmar (15-aastane) 23.09.1928 – 9.03.1944 Tehnika 16c
17. Kaasik, Tiiu (2,5-aastane) 26.10.1941 – 9.03.1944 Vase 9-5
18. Karavits, Rein (4,5-aastane) 18.09.1939 – 9.03.1944 Õuna 9-1a
19. Kask, Harald (12-aastane) 05.04.1932 – 9.03.1944 Tehnika 20-6
20. Kaur, Marta (8-aastane) 12.08.1935 – 9.03.1944 Eha 14-4
21. Koov, Heino (10-aastane) 26.09.1933 – 9.03.1944 Falkpargi 8-2
22. Kork, Viido (15-aastane) 07.04.1929 – 9.03.1944 Kesk-Luha 13-1
23. Kressel, Toomas (4,5-aastane) 07.06.1939 – 9.03.1944 Sakala 20-3
24. Kukk, Mae (3-aastane) 17.05.1941 – 9.03.1944 Raua 46-1
25. Kurikka, Toivo-Arvo (11-aastane) 25.11.1932 – 10.03.1944 Tatari 56a-1
26. Lehtmets, Feliks (15-aastane) 23.12.1928 – 9.03.1944 Saali 10-19
27. Liiva, Leida (6-aastane) 22.07.1927 – 9.03.1944 Majaka 23
28. Linnard, Mare (2-aastane) 01.01.1942 – 9.03.1944 Falkpargi 24-16
29. Nakkur, Lia (15-aastane) 01.03.1939 – 21.03.1944 Väike-Karja 1-19
30. Paap, Malle (4,5-aastane) 23.10.1939 – 9.03.1944
31. Paimre, Mari (2-aastane) 20.03.1942 – 10.03.1944 Juurdeveo 7-14
32. Pukspuu, Kalle (9-kuune) 23.05.1943 – 9.03.1944 Raudtee 2-4
33. Puusepp, Neeme (15-aastane) 11.06.1928 – 9.03.1944 Kaupmehe 18
34. Reijo, Leino (14-aastane) 31.01.1930 – 9.03.1944
35. Rodendau, Aino (10-aastane) 19.12.1933 – 9.03.1944 Imanta 31-8
36. Rodendau, Otto (11-aastane) 28.07.1932 – 9.03.1944 Imanta 31-8
37. Semnik, Harri (13-aastane)17.08.1929 – 9.03.1944 Jakobsoni 26-1
38. Sepp, Milda (13-aastane) 28.10.1930 – 9.03.1944 Veerenni 28-3
39. Sinimets, Harald (16-aastane) 12.09.1927 – 10.03.1944 Kauba 8-2
40. Suule, Salme (10-kuune) 04.05.1943 – 9.03.1944 Mooni 43-2
41. Tamm, Lia-Esta (16-aastane) 20.12.1927 – 9.03.1944 Veerenni 24-1
42. Tralla, Aino (16-aastane) 18.11.1927 – 9.03.1944 Tornimäe 7-3
43. Vaag, Hilja (5-aastane) 03.10.1938 – 9.03.1944 Falkpargi 24-13
44. Vahtrapuu, Kalle (1-aastane) 23.01.1943 – 9.03.1944 Jakobi 3-1
45. Vahtrapuu, Toivo (3-aastane) 17.06.1940 – 9.03.1944 Jakobi 3-1
46. Vainlo, Tiit (6-aastane) 18.12.1937 – 9.03.1944 Koidu 107-2
47. Valland, Silvia (14-aastane)14.07.1929 – 9.03.1944 Koidu 107-4
48. Valland, Tiia (12-aastane) 13.04.1932 – 9.03.1944 Koidu 107-4
49. Vasemägi, Hugo (16-aastane) 10.04.1927 – 10.03.1944 Koidu 98-4
50. Veskimäe, Vaino (6-aastane) 25.09.1937 – 9.03.1944 Uus-Maailma 14-5

Allikas: Tallinna linnaarhiiv, f. 1148, n 1, s 7, lk 200–203

Väino Sõna mälestades

Väino Sõna (1939–2019) siit ilmast lahkumine meenutab veel kord, et ühe põlvkonna maine rännak on lõppemas. Sellest põlvkonnast ja rännakust pole palju räägitud – pahandusi võis tulla.

VALDUR RAUDVASSAR

Seisime Väinoga 57 aastat tagasi, täpsemalt 18. veebruaril 1962 Tallinnas sõjakohtu ees. Kohus oli kohale sõitnud Köningsbergist Ida-Preisimaalt, kus asub siiamaani Vene Läänemere laevastiku staap. Meid oli kohtusse toodud sama Läänemere teisest otsast Patarei vanglast Tallinna lahe kaldalt. Veel oli kohtusse toodud kuus Võru poissi, kes juba möödunud sügisel olid ülekuulamise järel vahi alt vabastatud ja nüüd pidid esinema tunnistajatena põrandaaluse organisatsiooni asjus.

Poisid vahtisid meid kohkunud nägudega. Vaatamisväärsused olimegi: pöetud peadega, kuivetanud keredega, koltunud nägudega, mis polnud pool aastat päikest ega tuult tundnud, kortsunud riietega. Nõnda istusime nagu pöetud oinad suletud aedikus, mille igal nurgal seisis vene madrus, automaat rihmaga rinnal. Meist 10 meetri kaugusel laua taga istusid kolm kohtunikku ja prokurör toredas mustas mereväe mundris, millel särasid kuldsed nööbid ja pagunid, venelikult laiad kui katuselaastud. Oma lauakese kohal küürutas ka tõlk, punapäine juudiplika, kes kellegi pilku ei köitnud, kuigi oli ainus naisterahvas meeste hulgas.

Kohtuistung kestis kogu päeva, kaugelt tulnud härradel kiiret polnud. Iga poole tunni tagant kuulutati välja vaheaeg, mis kestis vähemalt pool tundi. Kui kohtumõistjad kõrvaltoast jälle kohtulaua taha marssisid, levis üle saali mõnus sigari- ja konjakilõhn. Väino sosistas: „No kallaksid meile ka pisutki veeklaasi!".

Kohtumõistmine jätkus ka järgmisel päeval. Alles videvikus loeti ette otsus: mulle kuus, Väinole neli aastat vangistust. Vangiveoks ehitatud „must ronk" sõidutas meid jälle Patareisse. Väino ütles: „Laulame midagi!". Laulsime täiest kõrist „Saa vabaks Eesti meri…" Oli laupäevaõhtu, kõnniteed rahvast täis. Ka Patareis olid ülemused koju läinud. Pika koridori põrandat pesi hulk naisi. Nad ümbritsesid uudishimulikult meid: kes ja kust olete? Väino teatas tähtsalt: „Tuleme tribunalist, kaaperdasime kaks Vene allveelaeva Rootsi." Naised olid jahmunud: „Mitu aastat saite?" Väino jätkas: „Mitte ühtki, homme hommikul lastakse meid mere ääres maha!" Ma ehmusin naiste nägudest ja leevendasin kohtuotsust: tuleb mõni aasta Venemaal vangilaagris olla.

Need naised olid vangid, aga mitte taskuvargad. Venemaal valitses Stalini järglane Hruštšov, kes kuulutas, et tema valitsusajal saab rahvale osaks õnn elada kommunismis. Aga enne tuleb likvideerida Baltimaade, Ukraina ja Kaukaasia natsionalistid ja Venemaal riigivargad. Nemad seal vangla põrandat pesidki: kaupluste müüjad, raamatupidajad, pangaametnikud. Nende viha Nõukogude võimu ja venelaste vastu oli ehtne.

Karistuse kandsime lõpuni mitte Venemaal, vaid Mordvas, meie hõimurahva kodumaal. Selle lääneosa oli täis vangilaagreid, igas 2000 meest mitmekümnest rahvusest. 7. laagris oli 120 eestlast, 11. laagris üle 200, 3. laagris 10. Neil „kuldsete kuuekümnendate" aastail üritati meidki ümber kasvatada. Kavakindlalt külastasid laagreid Eesti NSV kultuuridelegatsioonid, juba Tallinnast kõrgema KGB-ohvitseri saatel.

Kord külastas laagrit eestiaegne laulukuulsus Artur Rinne. Sõja ajal oli ta võidelnud 20. Eesti SS-diviisis, seejärel ka Venemaal vangilaagris olnud. Ta laulis vangilaagri söögisaali ehitatud laval ja suur ruum oli puupüsti täis, vähemalt tuhat inimest, läänekultuuri uudistajaid Euraasia mandri sügavusest. Eestlased saatsid Rinnet laagriväravani, naeratav KGB-major käis tema kõrval. Lahkudes pöördus Rinne meie poole: „Poisid, sõitvale rongile tuleb osata peale hüpata!" Me oleksime saanud nagu pangetäie vett pähe… Siis kõlas Väino hõige: „Kas sina tõesti ei näe, et see rong sõidab kuristiku poole!"

Ei näinud seda veel Eesti haritlased ega Tartu professorid. Hakkasid nägema alles 40 aastat hiljem, kui kommunismirong oli kuristikku kukkunud. Aga kommunismiehitajad olid osanud sellelt ka sõidu pealt maha hüpata ning särki ja märki vahetada.

Väino oli rõõmsameelne, sõbralik nooruk, luulelembene nagu tema kodugi. Eriti lähedane oli talle Juhan Liivi prohvetlik luule, ka tema süngeimad värsid. Need meenuvad mullegi Väino haua kinniajamisel:

Tule, öö pimedus, võta mind sülle,
minu päike ei tunne mind, öö jäänud mulle.

Aga me teame ka, et ükski öö pole igavene. Nagu talve järel tuleb kevade, nii koidab ka surmaööst uus hommik, mil jällegi kohtume. Kõik, kes usume üht Jumalat, ühtainsat Eesti isamaad, surmast ülestõusmist ja igavest elu. K&E

Kommunistid ja koputajad

Alustades seda kirjutist kommunistidest, tuli mulle meelde, et esimese mõttemõlgutuse sel teemal kirjutasin Patarei vanglas täpselt 61 aastat tagasi. 28. jaanuaril 1958. aastal mõistis ENSV Ülemkohus mulle VFSV Kriminaalkoodeksi paragrahvi 58 järgi kuus aastat vabaduskaotust. Süüdistuskokkuvõtte kohaselt olin toime pannud kolm ränka kuritegu.

JÜRI PERTMANN

Kuna mind oli arreteeritud Soome piiril, siis oli tegu katsega reeta suurt kodumaad. Läbiotsimisel minu Tartus asuvas kodus leiti hulgi riigivastast („nõukogudevastast propagandat" sisaldavat) kirjandust. Ja kolmandaks omasin ebaseaduslikult kahte tulirelva.

Peale kohut tuli veeta Patarei vanglas veel umbes üks kuu kuni Venemaale vangilaagrisse saatmiseni. Istusin seal Leningradi korpuse merepoolses tiivas ja vaatasin läbi trellitatud akna külmunud Tallinna lahte ning järsku tuli mõte kirjutada kommunistidest kui inimkonna vähkkasvajast. Olin kuskilt hankinud ruudulise ilma kaanteta vihiku ja jupi pliiatsit ning sinna maalisingi imepisikeste tähtedega oma viha ja nördimuse.

Arreteerimisest peale olid minuga tegelenud ainult kommunistid, kes mulle seda ka rõhutasid ja selle üle uhked olid. Minu kohtunikuks oli vana timukas Pavel Afanasjev (mu eluaegse sõbra Jaan Isotamme lausund), prokuröriks oli Aleksander Jakobson, keda ma tollal pidasin Venemaa eestlaseks ja kes tegelikult oli juudi rahvusest endine NKVD-lane ja loomulikult ka kommunist. Samuti olid kõik minu uurijad kommunistid.

Seda nii Viiburis, Leningradis kui ka Tallinnas.

Täna mõtlen heldimusega tagasi enda nooruslikule julgusele panna kohe peale kohtuotsust paika ametirüüd kandvad kurjategijad. Otse loomulikult oli see, mida ma seal vanglanaril paberile kirjutasin puhas vihakirje, ja kui ma kuu aja pärast Mordvasse jõudsin ning sealsetele eesti poistele seda näitasin, siis kästi mul see koheselt hävitada.

Ma olin sattunud vangilaagrisse, kus oli 1958. aasta kevadel 2000 poliitilist vangi, sealhulgas ligi 200 eestlast. Vahekord oli vapustav – Nõukogude Liidus olime 0,5% rahvastikust ja Mordva 7. laagris 8% vahialustest.

Ei mingisugust kompromissi kommunistidega!

Kuid ma alustan seda lugu kommunistidest ja nende kuritegudest meie maal ja meie rahva vastu alates Vabadussõjast.

Täpselt sada aastat tagasi võitlesid Eesti sõjamehed ülekaaluka vaenlase vastu nii Narva all kui ka Lõuna-Eestis. Sest ilma selle teadmiseta, mis toimus Eestis alates esimesest kokkupuutest punase katkuga pole võimalik mõista ka nende olemust, kes ennast ise on nii enamlasteks kui ka kommunistideks nimetanud.

26. novembril 1918 vallutasid enamlased Pihkva linna. Eesti Ajutise Valitsuse koosolek sõjaküsimuses Venemaaga toimus Tallinnas 27. novembril. Koguteoses „Eesti Vabadussõda" lk 156 on kirjas järgmised read (väljavõtetena).

Arutati, et oleme pisukene rahvas ja paljakäsi. Ja et tegemist on suure riigi ja suure rahva sõjalise jõuga. Siis langes peaministri Konstantin Pätsi rusikas mürtsuga lauale: „Kommunistidega (ei) mingisugust kompromissi, (ei) mingisuguseid läbirääkimisi. Vägivallakandjatele vastu relvadega! Vaba Eesti rahva ja püha kodumaa kaitseks kõik mehed välja!" Need olid ajaloolised sõnad, millega

> **Parteikirjade järgi oli Eestis kommuniste 110 000, nendest tublisti üle poole venelased. Parajasti nii vähe, et suurem osa mahtus soojadele kohtadele ja parajasti nii palju, et teistsuguseid sinna suurt enam ei mahtunud.**
>
> — JÜRI PERTMANN —

otsustati tegelikult Vabadussõda.

Siinkohal on huvitav ära märkida, et koguteose „Eesti Vabadussõda" 1996. aastal väljaantud kordustrükist on eelpool nimetatud lõik välja jäetud. Kas ei meeldinud väljaandjatele Heido Otsale ja Sirje Laidrele Eesti Vabariigi esimene president Konstantin Päts või hoopiski tema sõnad kommunistide kohta?

Jaanuari alguseks olid kommunistlikud vallutajad anastanud rohkem kui poole Eesti territooriumist. Eesti vägede pealetungil jaanuaris ja veebruaris sada aastat tagasi purustati täielikult kaheksa Nõukogude Vene polku ja vabastati suurem osa vaenlase vallutatud territooriumist. Seega päästeti tuhandete süütute inimeste elu. Hoolimata lühikesest ajast olid kommunistid alustanud tsiviilisikute kinnivõtmist ja tapmist. Kahe kuuga tapsid enamlased vallutatud aladel ligi 500 süütut inimest. Tapeti mehi ja naisi, isegi lapsi ja rauku.

Narva linn sai oma kahekümnenda sajandi esimese hävituse. 25. aprillil 1919 pommitasid Narva jõe taha põgenenud vallutajad Narva linna süüte- ja lõhkepommidega, mille tagajärjel põles maha 124 ja vigastati 37 hoonet. Sõjalist tähtsust see pommitamine ei omanud. See oli terror tsiviilelanike vastu. Tänu meie rahva sõjalistele võitudele saime aasta pärast sõlmida Nõukogude Venemaaga Tartus rahulepingu, kus kommunistlik Venemaa tunnistas meie iseolemist ja ütles jäädavalt lahti meie territooriumist. Aasta pärast pühitseme selle üliolulise dokumendi sajandat aastapäeva. Tänapäeva riigimehed, võtke ette ja lugege see leping korralikult läbi! Tänu sellele lepingule saime kakskümmend aastat rahulikult üles ehitada oma esimest riiki ajaloos.

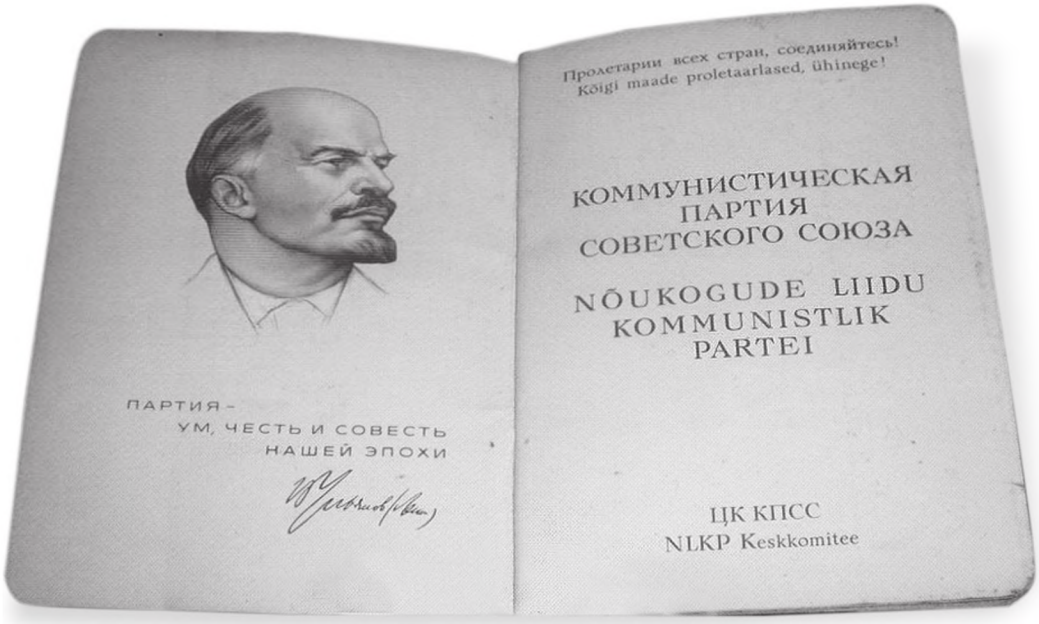

Eesti rahva kannatuste aastad

Samal ajal toimus 1922. aastal moodustatud Nõukogude Liidus maailma ajaloos ainulaadse inimkoosluse loomine, mis toetus kuni lõpuni 1991. aastal kolmele vaalale: Kommunistliku partei oma absoluutse võimuga ning selle asutatud ja juhitud salapolitsei nimetustega Tšekaa, NKVD, MGB ja KGB ning lõpuks olulise vaalana veel armee, mida kasutati suuremate rahutuste mahasurumisel ja annekteeritud ning okupeeritud territooriumite vaoshoidmiseks. See õnnetus tabaski meie maad ja rahvast juunis 1940.

Edasi tuli aasta, mida on nimetatud ka eesti rahva kannatuste aastaks. See oli uskumatu hävitustöö, mida eesti kommunistid suutsid teostada ühe aastaga. Poliitiku, juristi ja matemaatiku Enn Sarve mälestamiseks on Eesti Üliõpilaste Seltsi Kirjastus välja andnud tema artikleid ja uurimusi aastatest 1943–2007, peakirjaga „Mäletamise kohustus", millest toon siinkohal ära väljavõtte 10. aprillil 2001 Eesti Rahvusraamatukogus peetud Enn Sarve ettekande esimesest osast.

Vaatleme ajalõiku 1. jaanuarist 1939 kuni 31. detsembrini 1941. Perioodi alguses elas Eestis 1 340 000 kodanikku, nendest eestlasi pisut üle miljoni. Perioodi lõpus oli alles jäänud 1 017 000 kodanikku, neist 923 000 eestlast. Kadunud oli 116 000 kodanikku, nendest 77 000 eestlast. Märgime etteruttavalt, et pärast 1939. aastat pole eestlaste arv Eestis enam kordagi miljonini küündinud. Nõukogude võimu poolt represseerituna kadus veidi rohkem kui aastaga 61 000 – 62 000 kodanikku. Esimese punase aasta ohvrite hulgas oli 11 000 küüditatut, 13 000 arreteeritud, mõrvatut ja teadmata kadunut, 32 000 õigusvastaselt Punaarmeesse mobiliseeritud ja otseteed töölaagreisse surema saadetud meest ning 6000 tollase Eesti 22. territoriaalkorpuse koosseisus Venemaale viidut.

> **Pärast 1939. aastat pole eestlaste arv Eestis enam kordagi miljonini küündinud. Esimese punase aastaga kadus Nõukogude võimu poolt represseerituna 61 000 – 62 000 kodanikku.**
>
> — JÜRI PERTMANN —

1941. aasta suvi ja sügis oli Eestis punavõimu alt vabanenud aladel väga karm aeg. Seda iseloomustas rahva raev punase terrori korraldajate vastu. Kätte saadud kommunistid ja hävituspataljoni liikmed hukati. Selle kättemaksu oli kommunistlik režiim ise esile kutsunud. Kommunistide ja nende käsilaste terror süütute inimeste vastu esimesel punasel aastal jäi aastakümneteks meie inimeste mällu. See seletab ka 1944. aasta massilist põgenemist Läände. Tegemist on kogu Eesti ajaloo suurima pagulusse siirdumisega. Ligi 80 000 inimest jätsid maha oma kodu ja eluga riskides siirdusid üle mere. Neist 7000 hukkus

sellel teekonnal. See oli meie väikesele rahvale kohutav kaotus ja ma usun, et nende inimkaotuste põhjustest ja tekitajatest tuleb kirjutada nii, nagu Enn Sarv neist kirjutab. Oma artiklis „Kolm põlvkonda kommuniste", mis ilmus ajalehes Eesti Aeg 17. juunil 1992 annab ta õiglase hinnangu kogu kommunistide vennaskonnale.

Kommunistide verine põlvkond lammutas riikluse

Parteikirjade järgi oli Eestis kommuniste 110 000, seega kõigest 9% täiskasvanud elanikkonnast, nendestki tublisti üle poole venelased. Meie oma punaseid võis eestlastest olla ehk umbes 6% – seega üle kahe korra vähem kui Ida- ja Kesk-Euroopa „rahvademokraatiamaades" (võrdluseks: Rumeenias 20%, Tšehhoslovakkias 14% ja Poolas 12%). Parajasti nii vähe, et suurem osa mahtus soojadele kohtadele ja parajasti nii palju, et teistsuguseid sinna suurt enam ei mahtunud. Kuritegelik parteinomenklatuur tuleb nüüd lihtsalt välja vahetada ja temast ei tasuks mitte rääkidagi, kui ta oleks oma laiutamise lõpetanud. Võim on magus ja võimu narkomaanid on nagu joodikud, keda kuidagimoodi terveks ei ravi.

Kõige hullem oli esimene, alusepanijate põlvkond. Verine põlvkond. Need olid nemad, kes meie riikluse põhjalikult lammutasid, rahva priiuse vabatahtlikult loovutasid ning meid Moskva orjadeks heitsid. Hävitati kõik eestluse alused ja toed: meie poliitiline ja sõjaväeline juhtkond, rahvuslik haritlaskond, iseseisev talupoegkond ja jõukas linnarahvas – kõik, kelles leidus rahvuslikku meelsust ja sirgeseljalisuse iseseisvat mõtlemist, algatusvõimet ja ettevõtlikkust.

Võrdleme eelpooltoodut vene ajaloolaste kirjutatud hinnangutega kommunistide kohta. Nõukogude Venemaa vägivaldse ja verise ajaloo suurimaid paljastajaid on endine GRU luuraja ja ajaloolane Vladimir Rezun , kirjanikunimega Viktor Suvorov, kes oma viimases eesti keeles ilmunud teoses „Spionaaži alused" (Tänapäev, 2016) kirjutab kommunistide olemuse ja tegevuse kohta järgmist:

„Kommunistide võim oli rahvavastane võim. Kommunistid olid tõelised rahvavaenlased: nad haarasid võimu vastu rahva tahet ning murdnud võimule alustasid sõda omaenda riigi alamate vastu. Kommunistid hävitasid aadelkonna, kaupmeeskonna, vaimulikkonna, intelligentsi, generaliteedi, ohvitserkonna. Nad nottisid maha vene ettevõtjad, administraatorid ja diplomaadid, hävitasid poliitilised parteid ja kõik, kes neisse kuulusid, nad lasksid maha või vangla mõistes „lasksid alla" parimad poeedid, heliloojad, kirjanikud, insenerid ja kunstnikud. Nad kuulutasid kõige asjalikumad, kõige töökamad talumehed kulakuteks, heisates loosungi: likvideerime kulakluse kui klassi! Ja likvideerisidki."

„Nõukogude juhtide sõda oma rahva vastu kestis aastakümneid. See oli hävitussõda. See oli kümnete miljonite ohvritega sõda. Mitte ükski riik ei kandnud isegi kahe maailmasõja käigus kokku niisuguseid kaotusi nagu kandsid rahu ajal Nõukogude Liidu rahvad marksistide-leninlaste võimu all."

Tegelikult mahuvad selle vennaskonna olemus ja teod üsna üks-ühele maffia mõiste alla. Teatmeteoste ja sõnaraamatute järgi on maffia salastatud ja kuritegelik organisatsioon, mis tugineb ringkäendusele, isiklikele sidemetele ja vägivallale. Seda teostatakse majandusliku ja poliitilise võimu saavutamiseks. Niisiis – punane maffia. Eesti kommunistid olid kahekordselt oma rahva ees süüdi. Esiteks seetõttu, et nad kuulusid kuritegelikku valitsevasse klassi ja teiseks seetõttu, et nad olid kollaborandid. Nad olid vabatahtlikult astunud NLKP liikmeteks ja seega Nõukogude Liidu terrorirežiimi ustavad käsutäitjad. Endisi kolhoosiesimehi või sovhoosidirektoreid on nimetatud ekslikult punaparuniteks. Tegelikult olid nad tavalised kintsukaapijad: kiltrid, kupjad ja aidamehed, kes olid väljas ainult iseenda heaolu ja kasu nimel.

Kommunistidel oli palju saladusi. Enne võimule saamist olid nad tüüpilised põrandaalused tegelased ja teatud määral jäi osa nende tegevusest lõpuni salastatuks. Suur saladus oli ka see, et punase maffia sees oli eraldi uus klass, mida nimetati nomenklatuuriks. Nomenklatuur oli salajane „peeglitagune maailm", mida valvasid tšekistidest turvajad ja mida ümbritses läbitungimatu salatsemise eesriie. Aga kompartei nomenklatuuri saladustest räägime täpsemalt järgmisel korral. K&E

Autor
Jüri Pertmann

sündis 13. juulil 1938 Tartus. Osales 1950-ndatel Tartu noorte põrandaaluses organisatsioonis „Kuperjanovlased", mille eesmärk oli võidelda nõukogude võimu vastu Eesti iseseisvuse taastamiseks. Nõukogude armee ajateenistusest kõrvalehoidmise ja põgenemise pärast arreteeriti Nõukogude Liidu ja Soome piiril 11. novembril 1957. Oli poliitvang vangilaagris Mordvamaal 1957–1963. Haridusteele jäävad psühholoogia õpingud TRÜ-s. Töötanud EV Siseministeeriumis ja KMA Tartumaa osakonna juhatajana. Aastatel 1990–2000 tegeles represseeritutega, olles korduvalt nii Memento kui ka Eesti Endiste Poliitvangide Liidu esimees. Eesti Vabariigi 100. aastapäeval autasustas vabariigi president vabadusvõitleja nimetuse ja riigivapi viienda järgu teenetemärgiga.

J. Pertmann aastal 1964

Maakorraldajad

Maareformiga algas Eesti taludelt maa äravõtmine ja varade riisumine

Lembit Anton oli alates 1944. aasta sügisest suunatud Virumaale tööle maakorraldaja ja maamõõtjana. Ta nägi oma silmaga, kuidas nõukogude võim hävitas Eestis sajandite jooksul väljakujunenud õitsva küla, elujõulised traditsioonid, kombed ja külakultuuri.

LEMBIT ANTON

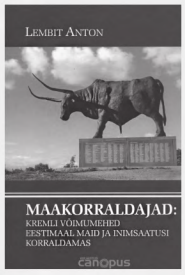

Avaldatud lühendatult Lembit Antoni raamatust "Maakorraldajad. Kremli maailmavallutajad Eestimaal maid ja inimsaatusi korraldamas"

KIRJASTUS CANOPUS

Kauguses kõmises suurtükimürin, mis ähvardavalt lähenes. Koos suurtükimürinaga lähenes uus ja tundmatu maailm, mis purustas ja korraldas ringi vana.

Suurtükk on jõu sümbol, ta jagab võitlejad võitjateks ja kaotajateks. Suurtükimürin korraldab vana ja uue vahekorra. Suurtükk korraldab ka õiguse inimeste ja rahvaste vahel, usundite ja ideeliste vaadete vahel.

Suurtükimürin tuli meile idast, veeres meist mürinal üle läände. Kui Virumaast ja Rakvere linnast oli suurtükimürin üle kõmisenud, siit üle veerenud, siin põletanud, purustanud ja süütuid inimesi tapnud, kaugenes ta siit edasi kaugele läände, kus nõudis jälle uusi ohvreid.

Kuid idast tuleva suurtükimürina järel tulid vene jõhkrad ja toored sõjamehed, kes kõikjal röövisid, tapsid ja vägistasid. Hirmu- ja ahastuselaine veeres üle Eestimaa. Püüti ennast peita ja varjata, kus keegi aga sai. Metsad olid täis põgenikke. Metsad on eestlasi sajandeid aidanud end varjata.

Suurtükimürina selja tagant tulid uue võimu korraldajad, ideoloogid, kes hakkasid korraldama maid ja inimesi. Nad korraldasid maad ja varad, kellelt võeti ära, kellele anti juurde. Ja mõnelt võeti ära ka see, mida tal ei olnudki. Nad korraldasid ka inimesi ja inimestevahelisi suhted. Nad tegid ühed inimesed ausateks, teised valelikeks, ühed sõpradeks, teised vaenlasteks.

Nad alustasid kõigepealt maast, sest maa on kõige alus. Nad alustasid maakorraldust, sest maa peal elavad inimesed on sõltuvad maast. Maaga koos korraldasid nad ära ka inimesed ja inimestevahelised suhted.

Üle Eesti valgus Venemaa Kommunistliku Partei nomenklatuurne täidesaatev võim. See saast vajus üle Eestimaa laiali kui haisev pasalaine. Kõigepealt seati kohale oma võimuorganid: parteiaparaat, komsomol ja siis täidesaatev võim – täitevkomiteed ja miilits. Nendega liitusid kohe kõik kohalikud jätised, joodikud, pätid, vargad, litsid, paadialused, vangimajadest väljalastud hulgused. Pani imestama, kustkohast kõik see rahvarämps, see pask välja ujus, sest juba mõne päevaga olid kõik juhtivad kohad endiste kõrilõikajatega, varastega, joodikutega, pättidega, litsidega ja mõrtsukatega täidetud.

Parteis, komsomolis ja täitevkomitees hõivasid võimu harimatud inimesed. Juhtivatel kohtadel istusid nüüd oskamatud ja rumalad, kuid väga võimuahned tüübid. Võimuorganitesse koondusid saagiahned kaarnad, kes kõik lootsid röövitud varast rikastuda või vähemalt hästi ära elada.

Selle kõigega koos tuli meile ka nõukogude paberibürokraatia. Moskvast hakkas sadama käske, korraldusi, juhiseid, eeskirju ja määruseid koormate viisi. Paberipahnaga uputati üle kõik linnade, maakondade ja valdade kantseleid. Kõik see praht tuli meile Moskvast vene keeles, mis tuli kõigepealt tõlkida eesti keelde. Siis anti ametnikele lugeda ja mis kõige tähtsam, neid käske ja korraldusi tuli ka täita.

Sügis 1944 – mobilisatsioon

Jõhker venelaste sõjamasin nõudis täiendust, uut, värsket suurtükiliha.

Punaarmee üritas noori värvata kohustuslikku sõjaväeteenistusse. Nüüd ei olnud pääsu kellelgi – ei neil, kes 1941. aastal venelaste mopi eest kõrvale hoidsid, ei ka nendel, kes olid hoidnud kõrvale Saksa mopi eest. Mopi alla kuulusid ka need, kes olid olnud Saksa sõjaväes, kuid nüüd mahajäänud või põgenenud.

Ka mina olin olnud Saksa sõjaväes. Nüüd olin ka mina Vene sõjaväe kutsealune. Kõikidele, keda kätte saadi, toodi allkirja vastu kätte kutsed ja kästi ilmuda ettenähtud mobilisatsioonipunkti.

Laanemõisa külla toodi ka minule mobilisatsioonikäsk ja anti see kätte allkirja vastu. Käsk oli ilmuda mobilisatsioonipunkti – tulla Rakvere linna Pika tänava koolimajja. Kutsed

Siit Virumaa Täitevkomitee hoonest (fotol veel endine Viru Maavalitsuse hoone 1929) juhiti nõukogude maareformi läbiviimist maakonnas.

FOTO: AJAPAIK

said ka minu vennad Erich ja Kalju. Erich oli olnud Soome sõjaväes ja Kalju Saksa armees. Läksime laupäeva hommikul koolimaja juurde luuret tegema. Koolimaja lähedal, Pikal tänaval, liikus palju mehi, suuremalt osalt olid kõik tuttavad ja Saksa sõjaväes olnud mehed. Kes uksest sisse läks, seda enam välja ei lastud. Juuksed lõigati maha ja pandi ühte klassituppa venelaste relvastatud valve alla. Nüüd vaatasid nad kurbade nägudega aknast välja, juuksed nulliga maha aetud. Nad tegid aknad lahti ja karjusid hoiatavalt:

„Ärge tulge, venelane paneb teid kõiki trellide taha!"

Neid mehi, keda me siin läbi akna nägime, neid nägime viimast korda oma elus. Venelased saatsid need mehed Kuramaale ja sinna nad jäidki. Minul oli nende hulgas mitu koolivenda ja spordisõpra.

Mitmed mehed teadsid rääkida, et mõned töökohad vabastavad mopist, näiteks maantee, raudtee. Ja tõepoolest, vene okupatsioonivõim vajas mitte ainult sõjamehi, vaid ka töömehi ja töökäsi. Sõda oli palju purustanud, kõik segamini löönud. Igale poole oli vaja töömehi, kes elu jälle korda seaksid.

Rakvere linn oli venelaste pommitamiste tagajärjel purustatud, nüüd oli vaja töömehi, et parandada katuseid, panna ette uksi, aknaid.

Oli aga vaja otsida midagi kindlamat, selleks olid kindlasti raudtee ja maantee. Sõda veel käis, venelastel oli vaja vedada sõjaväge ja varustust, selleks pidid teed olema korras.

Esmaspäeva hommikul läks vend Erich maanteevalitsusse ja seal võeti ta kohe tööle. Vend Kalju läks Rakvere raudteejaama, ka teda võeti kohe tööle. Töötamine maanteel ja raudteel vabastasid Erichi ja Kalju vene sõjaväest. Mina tahtsin minna kommunaalosakonda, aga Rakvere linna tänaval tuli mulle vastu koolivend Heino Rääk Tallinna Tehnikumist ja kutsus endaga kaasa.

Heino käest sain teada, et Moskva oli neil päevil välja kuulutanud Eestimaal maareformi. Koos mobilisatsiooniga hakkas Moskva korraldama Eestimaal kohe ka maareformi asju.

Maareform, 1944 sügisel

Maa on elu alus. Maa annab toidu, maa annab leiva. Suurem jagu inimesi Eestimaal on seotud maaga, on sõltuvad maast.

Moskva suunas nüüd oma löögid Eestimaa põllumajanduse traditsioonide hävitamisele. Moskva saatis üle terve Eestimaa laiali käsud, juhised, juhendid, eeskirjad, näpunäited ja määrused, kuidas maareformi korraldada, kuidas seda maareformi läbi viia. Moskva poolt määrati Eestimaale ka ülemused, kes maareformi pidid läbi viima. Korraldati nõupidamisi ja instrueerimise koosolekuid. Algas suur venelaste maareformi kampaania.

Maakondadesse ja valdadesse moodustati kohe maakorralduskomisjonid, kes selle Moskva poolt organiseeritud kampaania poliitiliselt ja tehniliselt pidid läbi viima. Aga need komisjonid koosnesid ainult aferistidest, kommunistlikest tuhajuhanitest, kes tegelikult maamõõtmisest mitte midagi ei teadnud. Need olid poliitilised asjamehed, kes ainult jahmerdasid, tegid endid tähtsaks, kuid tegelikult segasid maareformi käiku.

Poliitikutega polnud siin üksi midagi peale hakata, oli vaja tehnilist tööjõudu, kes maamõõtmist tunneksid. Poliitikud maamõõdu tehnikat ei tundnud, nad ei teadnud, kuidas mõõta nurka või kuidas rehkendada hektari pindala. Nad ei teadnud, kuidas mõõdetud pinnad kaardile

kanda või kuidas talud kaardistada, selleks oli vaja maamõõtjat. Virumaa maamõõtjate osakonna juhatajaks määrati vannutatud maamõõtja Johan Nõmme.

Johan Nõmme hakkas otsima maamõõtjaid, kes selle Moskva poolt organiseeritud kampaania tehniliselt läbi viiksid. Vannutatud maamõõtjaid polnud kusagilt võtta. Virumaale oli pärast sõjalaine teistkordset üleveeremist jäänud ainult kolm eestiaegset vannutatud maamõõtjat: Pärismaa, Nurkse ja Nõmme. Kõik nad olid Rakvere linna mehed.

Kuna õppinud elukutselisi maamõõtjaid J. Nõmme ei leidnud, siis oli ta sunnitud võtma tööle ka neid, kellel oli selleks tööks eeldusi. Nii sattusid Virumaa maamõõdu osakonda tööle ka Tallinna Tehnikumi õpilased, kes alles õppisid maamõõtmist, nagu Heino Rääk, pärit Salla külast, Janter Kruusimägi Simunast ja Pärtel Konso Avispealt.

Ka mind võttis Johan Nõmme rõõmsalt ja avasüli vastu. Kuigi ma alles õppisin Tallinna Tehnikumis, oli mul juba maamõõdu lõhn küljes, nagu vannutatud maamõõtja Johan Nõmme ütles ja määras mind Haljala rajooni maakorraldajaks.

Nii kogunes siia hulk noori maamõõtjaid, kellel polnud aimugi, mis see maareform õieti tähendab, või kuidas seda teha. Vanem maamõõtja O. Nurkse tegi meile väikese lühikursuse. Temal olid maamõõdu alal suured kogemused. Juba enne sõda, 1940. aastal, viis ta maamõõtjana läbi maareformi Rakvere vallas. Meile anti ainult 20 meetri pikkune mõõdulint ja 10 varrast välisteks mõõtmisteks. Aga kuidas mõõta nurki? Kuidas mõõta pindala nii primitiivsete vahenditega, ainult mõõdulindiga? Ja maamõõtja Nurkse pidi kõik oma tarkused ja kogemused kokku võtma, et meile selgeks teha, kuidas selliste primitiivsete vahenditega on üldse võimalik maamõõdutöid teha.

Nurksel ei olnud vaja meile nurgamõõdutehnikat õpetada, seda me teadsime ise juba kooliajast, aga kuidas ilma nurgamõõdu aparaadita nurka mõõta, vaat seda õpetas O. Nurkse küll. See oli nõndanimetatud nõukogude meetod, kuidas kivikirvega kurge püüda. Kaardi pealt pindala mõõtmiseks anti igale mehele planimeeter. Kaartide joonestamiseks vahendeid meile ei antud, pidime läbi ajama oma isikliku sirklikarbiga, joonlaua ja malliga. Ka pliiatseid, sulgi ega ka tušši ei antud. Aga nõuti korralikult joonestatud plaane ja kaarte.

Ühel hommikul käsutati meid kõiki Virumaa Täitevkomitee suurde saali koosolekule. Saali seinale oli üles tõmmatud punased loosungid „Maa kuulub rahvale" ja „Partei juhib meid". Ka punane lipp oli varda otsa aetud. Suur pikk koosolekulaud oli kaetud punase riidega.

Kohale olid kutsutud kõik maakonna agronoomid, loomaarstid, zootehnikud ja maamõõtjad. Seal istusid ka maakonna täitevkomitee juhtivad töötajad, parteikomitee ja julgeolekutöötajad ja ka julgeoleku nuhid. Algas maareformi läbiviimise instrueerimise koosolek.

Uks avanes ja sisse astus Virumaa Täitevkomitee esimees seltsimees Zukker. Sellest mehest olin üht-teist kuulnud, kuid seda suurt ülemust nägin ma nüüd esimest korda. Tal olid jalas musta värvi laiad lotendavad sõjaväekalifeed ja määrdunud kirsasäärikud. Seljas oli tal musta värvi sõjaväepluus, mis oli ristrihmadega ja laia vöörihmaga kotti tõmmatud. Rinnal kõlisesid mõned värvilised plekitükid, mis tegelikult olid talle omistatud medalid. Vöö küljes rippus kabuur ja teise puusa peal mapp. Kui ma talle näkku vaatasin, siis kohkusin, tõmbusin tagasi, sest nii jõhkrat, toorest ja ülbet nägu nägin ma esmakordselt. See oli põrguvürsti lõust, millega vanasti hirmutati lapsi.

See inimmonstrum kargas laua taha ja käskis temaga kaasa tulnud seltsimeestel istuda. Laua taga istusid ainult asjamehed. Seal istusid ilmselt partei- ja täitevkomitee-, sõjaväe- ja julgeolekumehed. Ootamatult haaras see jõhkra välimusega lõust, see Virumaa Täitevkomitee esimees kabuurist nagaani, viibutas sellega pea kohal ja karjus saali:

„Seltsimehed, vot, kurat, kes siin šaboteerib, lasen kohe maha, vot!

Tallinna Tehnikumi õpilased ja Virumaa Täitevkomitee maakorraldajad-maamõõtjad: Lembit Anton, Evald Marmor, Heino Rääk, Pärtel Konso, Janter Kruusimägi.

Meie siin arutame need maareformi asjad. Kes, kurat, vastu hakkab või ei täida partei korraldused, vot, lasen maha! Ponjatno! Ponjali!" ja pani nagaani mürtsuga enda ette lauale.

Algas arutelu, kuidas läbi viia maareform eesti külas. Kõigepealt võttis sõna jällegi seltsimees Zukker ise.

„Vot sina, maakorraldaja, kui sina lähed maale, sinna valda maad mõõtma, siis räägid ainult valla täitevkomitee esimehega, sest pea meeles, see on meie inimene. Siis on, vot, kõik meie inimesed ka kõik uusmaasaajad ja juurdelõike saajad. Nendega teie ainult räägite ja nende soovidega arvestate. Suurmaaomanikuga ei tohi teil olla mingit juttu, ei mingit nõupidamist. Nõu peate ainult ja arutate asju uusmaasaajaga ja juurdelõikesaajaga. Kõik suurtalu omanikud on meie vaenlased ja meie vastased, nendega pole teil midagi rääkida, nendelt te ainult võtate ilma nõu pidamata ja annate uusmaasaajale. Uusmaasaaja on meie inimene, ta on nõukogude inimene, vot! Kes seda korraldust ei täida, see on šaboteerija ja tuleb maha lasta, vot!" Zukker haaras laualt nagaani ja keerutas seda ähvardavalt oma pea kohal.

See oli jõhker ja toores sõnavõtt, kus selgelt liigitati inimesed omadeks ja vaenlasteks. Paar hektarit maad otsustas, kas sa oled meie inimene või vaenlane, kas sa oled oma või võõras.

/.../

Rajooni maakorraldaja

Mind määrati Haljala rajooni maakorraldajaks. Sellesse piirkonda kuulusid Haljala, Kunda, Vihula ja Sagadi vallad. Siin asusid endised kuulsad mõisad, nagu Haljala, Põdruse, Essu, Kavastu, Varangu, Karula, Kundle, Vihula ja Sagadi. Iga mõisa järgi oli mitu küla, kokku oli üle 200 talu.

Pumpasin jalgrattakummid täis ja tõmbasin selga seljakoti, kus oli sees kogu minu maamõõduaparatuur. Seljakotis oli 20-meetrine maamõõdulint ja kümme varrast, karbi sees pindalamõõtja ehk planimeeter, isiklik sirklikarp, mõned pliiatsid ja väike rull läbipaistvat paberit plaanide kopeerimiseks. See oli kogu minu tehniline varustus, millega ma pidin läbi viima maareformi Vihula, Haljala, Sagadi ja Kunda valdades.

Allkirja vastu andis Johan Nõmme mulle kasutada Eesti Vabariigi ajal katastriametis registreeritud valdade talude plaanid. Näiteks Vihula valla mapis oli helesinisele kalingurpaberile joonestatud kõik vallas asuvate talude plaanid mõõduga 1:4200.

Maakonnavalitsuse poolt anti kaasa ka brošüür, Eesti NSV Ülemnõukogu seadus „Saksa okupantide poolt äravõetud maa tagasiandmise kohta Eesti NSV talupoegadele" 17. sept. 1944. a. J. Varese ja V. Tellingu allkirjadega. Siis anti kaasa veel Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määrus nr 189, 16. okt. 1944. a „Maa tagasiandmise kohta Eesti NSV talupoegadele", millel olid A. Veimeri ja V. Karotamme allkirjad. Ja kõrvus kajasid ikka veel Zukkeri hirmsad ähvardused ja silme ees pöörles tema jõledast vihast tatine lõust ja metsik nagaaniga vehkimine.

Ma lähen, kuid mul on kõhe enesetunne. Mul on piinlik rahva ees, mind saadeti maad mõõtma, aga valitsus ei andnud mulle kaasa aparatuuri, millega maad mõõta. Halva mängu juures pean tegema hea näo. Ma pean tegema sellise näo, et mul on kaasas maailma parim maamõõduaparatuur ja -tehnika. Keegi ei tea, et mul pole kaasas maamõõdutehnikat. Aga mul pole vaja seda ka kellelegi kuulutada.

/.../

Maidla vald

1945. aasta kevad. Eesti külas tehakse põhjapanevaid ümberkorraldusi. Revolutsiooni esimeseks etapiks on maa kuulutamine rahva omanduseks. Sellega seoses algas ka kohe maareform. Põhiliseks on ümberkorraldus maade osas, mille käigus korraldatakse ära ka inimesi, loomi, igasuguseid varandusi.

Ühe niisuguse andeka elu ümberkorraldajaga kohtusin ma Maidla vallas. See ere isiksus sööbis mulle juba tollal mällu ja nüüd, aastaid hiljem, kerkib ta mu silme ette taas kui eile.

Minu tutvus temaga algas ühel aprillikuu päeval, hilisel õhtutunnil. Mind oli alles määratud Lüganuse piirkonna maakorraldajaks. Minu tööalasse kuulus neli valda: Erra, Lüganuse, Maidla ja Kohtla. Elukohaks oli mul igas vallas oma koht.

Maidla vallamaja asub lagedal väljal küla ääres. Suur majalobudik. Eemalt paistis ta sünge ja tumeda koguna. Koputasin uksele. Mitte kippu ega kõppu vastuseks. Maja oli kui välja surnud, kõik aknad tumedad. Kaldusin juba arvama, et majarahvas ehk ei ole kodus ja valmistusin ärasõiduks, kui äkki märkasin, et põhjapoolses majaküljes liikus aknakardin.

Varsti kostis esikust sosistamist, hiilivaid samme ja siis kuulsin selgesti, kuidas püssile löödi kuul rauda. Siis kostis ka räme hääl:

Lembit Anton

Selle raamatu autor, kirjanik ja näitleja Lembit Anton (1922–2014), oli ise alates 1944. aasta sügisest Virumaal maakorraldaja ja maamõõtja. Ta on oma silmaga näinud ja isiklikult viibinud paljude nende sündmuste juures, mida ta siin kirjeldab. Ta nägi neid kannatusi, mida see venelaste maareform eesti rahvale tõi. Ta nägi ka neid kuritegusid, mida vene kommunistid ja nende eesti soost käsilased korda saatsid maareformi läbi viies. Ta nägi oma silmaga, kuidas nõukogude võim hävitas sajandite jooksul välja kujunenud õitsva küla, elujõulised traditsioonid, kombed ja külakultuuri. Ta käis samal kannatuste rajal, mida mööda läks kogu Eesti rahvas. Olen uhke selle üle, et Eesti on tugevam oma saatusest!

„Mis sa, kurat, kolistad?"

„Tahan sisse saada," vastasin.

„Mis sa, kurat, tahad siis?" küsiti toorelt, uudistavalt.

„Öömaja," vastasin.

„Siit ei saa, sa kuradi tõhk, mingisugust öömaja! See on täitevkomitee, aga mitte öömaja!"

„Aga teie ise kutsusite mind siia, helistasite veel mitu korda ja ütlesite, et siit saab ka öömaja."

„Kes sa, kurat, siis oled?"

„Mina olen maamõõtja."

„Mis su nimi on?"

Nimetasin oma nime. Esikus algas omavaheline sosistamine. Natukese aja pärast kostis räme hääl:

„Mann, mine vaata, kas selle ministeeriumi kirja peal on see nimi, mis ta ütles. Seal oli ju öeldud, et meile saadetakse üks maamõõtja. Mine too see paber siia!" Siis aga tõstis häält ja pöördus minu poole:

„Kuule, kurat, kas sul mõnda dokumenti ka on?"

Vastasin: „Muidugi on, komandeering on..., töötõend on..., pass on... ja jalgrattasõiduluba ja... sõjaväepilet on ja...".

„Näita siia!" nõudis hääl.

Otsisin taskust dokumente, sel ajal aga tõmmati ukse tagant ära suur puu, kett kolksatas ja siis krigises võti lukuaugus. Veendunud, et ma tõesti üksi olen, tõmmati uksel kett eest ära ja mind lasti esikusse.

Minu poole pöördus keskealine, keskmist kasvu, puusliku välimusega, kalifeepükstes, gimnastjorkas, paljajalu, hambuni relvis mees – käes oli tal vintpüss, millel oli ka tääk otsas, rinnal rippus kone, vöö vahele oli pistetud mitu käsigranaati ja vööl rippus suur seatapmispuss. Ka naisel oli käes nagaan.

„Ah sina oledki siis see kuradi maamõõtja!" pöördus ta laia naeratusega minu poole. „Tere kah!" ja ulatas käe. Ka naisega teretasime.

Astusime suurde kõrvalruumi, see oli peaaegu tühi, ümber seinte olid vaid mõned toolid ja pingid. Seina ääres oli ka üks vana raudvoodi.

„Näed, selle toa annan ma sulle." Ise läks tahatuppa, mis oli ka suur tuba, seal nad elasid ise. Keset tuba oli suur laud, selle ümber paar tooli, üks väike lamp ja voodi – see oli ka kõik selle toa sisustus. Lihtne ja tarvilik.

Esimees hakkas endalt varustust maha võtma. Vintpüssi pani ta nurka, kus oli veel teisigi püsse, automaadi riputas naela otsa ja granaadi toppis voodi alla kasti. Jälgisin imestusega tema tegevust ja seda suurt relvastust. Naine pistis nagaani padja alla. mees nähtavasti märkas minu imestust ja lausus:

„Pole sul siin imestada midagi – elad siin paar päeva, siis näed, et ilma koneta ja granaatideta läbi ei saa, siin bandiite kõik kohad täis. Iga nurga tagant võivad su ära kutsuda, kuul peab alati rauas olema, siin on kõik bandiidid."

„Ega see asi nüüd nii hull ka ei ole. Ega siis kõik või olla ometi bandiidid," avaldasin omapoolset arvamust.

„Kõik on kuradi bandiidid. Siin ära ilma koneta ja granaatideta välja minegi. Kui hambuni relvis oled, siis võid veel elada, siis nad vähemalt kardavad sind. Küll sa ise näed, kui siin homme tööle hakkad. Maidla vald on ju suur, elanikke siin palju ja nende hulgas on igasuguseid inimesi, võib ka bandiite olla."

„Aga ega ometi kõik saa bandiidid olla!" ütlesin kahtlevalt.

„Kõik, kuradid, on bandiidid, pole mina siin veel ühtki korralikku inimest näinud, kõik nad, kuradid, tulevad ja vahivad mulle kahtlustavalt otsa, sosistavad omavahel, kes teab, mis kuradi nõu nad peavad. Räägid nendega millegi üle, siis nad nagu muigavad, õiget vastust ei anna, seljataga irvitavad...

Kuulen vahel vallamaja eesruumis – naeru, juttu ja nalja kui palju – lähen vaatan, et mis nalja seal tehakse, nii kui sisse astun, kõik jäävad vait, nagu tummahambad, kuradid, enam pole juttu ega naeru kuskil, nagu oleks mõni kurjategija sisse astunud, jõllitavad sulle otsa, aga mitte sõnagi! Küsid, keegi midagi ei vasta, ehk kui vastab, siis kisu nagu tangidega sõnu välja. Noh, kas need on siis inimesed. Need on ju kuradi bandiidid.

Hea, et sa tulid, ma ootasin juba ammu, et tuleks mõni mulle appi, siin pole ju kellestki kuradist abi. Sa oled haritud inimene, oskad nendega ehk rääkida. Teie seal linnas teate paremini, kuidas neid asju ajada, kuidas rahvaga läbi käia. Mina küll olen siin proovinud igat moodi, aga ei paremat midagi! Noh, katsugu nad kuradid veel, homme ütlen, et mulle saadeti ministeeriumist noor tark mees abiks, kes teab kõike, küll me siis kahekesi kuraditele näitame veel, kuidas Luukas õlut teeb! Näe, mineval nädalal tuli Ants Pungas Aidu külast, oli endal näo täis tõmmanud, tuli purjus peaga vallamajja ja laulis: „Sirp ja vasar sirgeks löödi, sinna otsa Stalin poodi..." rahvas naeris ja plaksutas. Tegi siin mitu tundi tsirkust, kutsusin miilitsa appi. Pungas viidi ära ja anti 25+5 Siberit. Vaat niisuguste tüüpidega tuleb mul siin iga päev tegeleda!"

„Kas sa süüa ka tahad? Istu kohe laua taha sööma! Ega sa pole hommikust saadik niikuinii söönud."

„Lõunaaeg ikka Kiviõlis sõin, aga õhtupoole oli mõõtmisi palju, läks pimedani ära."

„Noh, siis on sul kere tühi, hakka aga kohe sööma!"

Laual oli leib, piim, kartulid ja liha, vististi härjaliha. Hästi lõhnas, oli väga maitsvalt keedetud. Isu tärkas juba sellele pilku heites. Peremees ruttas kohe seletama:

„Lõime hiljuti siin ühe kulaku pulli maha. Nüüd on hea võtta, väga hea sakuska."

Perenaine andis sellele pullile omapoolse hinnangu:

„Siin ühes talus oli enne sõda pullijaam. Eesti riik oli Taanimaalt ostnud suure sugupulli. See sugupull saadeti siis Maidla valda ja anti

Andersonide tallu hooldada. Pull paaritas lehmi ja nii tehti tõuaretust. Aga nüüd tehti Anderson kulakuks ja saadeti Siberisse. Pull jäi külavahele hulkuma. Mina olin hobulaenutuspunkti juhataja ja ma võtsin selle pulli hobuste juurde arvele. Aga selle pulliga oli palju tööd, teda oli vaja sööta, joota ja hooldada. Oli meile siin suureks tüliks. Tema hooldamiseks oleks pidanud palgal olema eraldi töötaja. Otsustasime, et lööme selle pulli maha, saame hulka liha ja ka tülist lahti. Jagasime seda pulli liha ka teistele. Endale võtsime kõige rohkem, siis andsime ka partorgile ja miilitsale andsime ka."

„Kuule, kas sa kärakat ka tahad?" Ilma vastust ootamata haaras laualt kannu ja läks voodi juurde nurka, kus avas ühe umbes 30-liitrise piimapleki, lõi kannu sisse ja tõstis viinaga lauale – valas mulle klaasi, siis endale ja lõpuks ka perenaisele. Mina ei olnud tollal üldse viinapruukija, tegelesin veel spordiga.

„Kas pole viinavõtja mees või? Noh, mis sa, kurat, kokutad? Mis see tilk mehele teeb, teeb vaid hea tuju. Mina teen igal hommikul paar kärtsu ära, siis kohe julgem ja tugevam tegutseda. Noh, proosit!"

Nii toreda ja lahke jutu peale oli raske ära öelda, pealegi ei tahtnud ma oma peremehe head tuju rikkuda ega teda selle tühise asjaga solvata. Kallutasin ka oma pool klaasi – hinge lõi kinni – piiritus! Läkastasin. Peremees naeris lõbusalt.

„Võta, rüüpa vett peale!"

Rüüpasin, läks lahedamaks, aga tuline jutt läks kõrist alla, soe juga taga.

„Jah, piiritust, seda peab oskama võtta," hakkas ta nüüd õhinaga seletama, kuidas peab piiritust võtma. „Algul puhu õhk kopsudest välja, vaat sedasi," ja ta demonstreeris kõiki toiminguid, „siis viska kärakas ära ja kohe kiiresti vett peale – vaat sedasi! Ähh! Ja siis kohe sakuska. Pulli liha on kõige parem sakuska. Noh, pane veel üks kärakas!"

Punaarmee poolt maatasa pommitatud Narva linna üks tänavatest.
ARHIIVIFOTO

Peremees ja perenaine said selle üle kaua naerda, et linnamees ei osanud piiritust võtta. Mind peeti siin linnameheks, kuigi olin läbi ja läbi maamees. Linnamees olin ma vaid niipalju, et olin linnas koolis käinud.

„Ka mina olen linnamees," seletas näost punane Vaimel, „kuigi, nagu praegu näed, olen maamees. Mina olen Narva linnast, Kreenholmi poiss, sealt läksin sõtta, sõdisin nende kuradi fritsude vastu, valusad poisid, kuradid, aga meie olime valusamad. Näe, praegu on kuradid Berliini all kotis, küll nad saavad nüüd mantli, paras raiskadele! Mina olin kuraditega koos Velikie Luki all, saime ise, aga neile kuraditele andsime rohkem. Välja lõime raisad Velikie Lukist. Von Sassi, raisa, võtsime veel elusalt kinni. Mehed tahtsid raisa kohe maha lüüa, aga ei lubatud – tähtis vang! Kuradi timukas niisugune! Kuradi neetud fašistid, hävitasid minu kodu, meie maja ja kogu ilusa Narva linna."

Tegelikult hävitasid venelased ise Narva linna. Kõigepealt pommitasid vene lennukid linna mitu päeva lainete kaupa. Mis siis veel purustustest ja põlengutest järele jäi, selle purustas ja hävitas Eesti Laskurkorpuse suurtükiväg kindral Aru juhtimisel. Suurtükiväg pommitas linna veel mitu päeva.

/.../

„Tõuse üles, sööma!"

Päike oli juba suures kõrges, heledad kiired tegid toa soojaks.

„Noh, kas pea on haige?"

Nüüd meenus eileõhtune piiritusepuhumine, aga peal polnud häda midagi, kõik oli normaalne. Asusime laua taha.

„Kas teeme peaparandust?"

„Ei, seda ma ei tee, tööpäev alles ees."

Kui olime söönud, siis võttis sm Vaimel ehk Maidla valla Täitevkomitee esimees padja alt nagaani, keerutas rulli ja kontrollis, kas ikka on

Uusmaasaajatele maad mõõtmas, 1940ndad.
FOTO: AJAPAIK

laetud ja pistis siis püksitasku. Nüüd võttis ta raudkapist pitsati, vaatas seda hoolega ja kinnitas siis keti otsa, mis rippus tal püksirihma küljes. Kui oli pitsati väga hoolikalt kinnitanud keti külge, siis pistis alles pitsati tasku.

„Pitsatit peab hoidma kui silmatera, kui see kaduma läheb, või varastatakse, antakse mulle kohe 5 aastat. Et ta mul kaduma ei läheks ja keegi mult seda märkamatult ära varastada ei saaks, selleks ma tegingi selle ketisüsteemi. Nüüd on pitsat kogu aeg minu taskus, mitte keegi ei saa ilma minu teadmata mitte ühelegi dokumendile pitsatit alla lüüa."

Tal oli seljas roheline sõjaväepluus ja jalas laiad sõjaväe kalifeepüksid. Saapaid tal jalas ei olnud, käis toas ringi paljajalu. Paljajalu läks ta ka hiljem vallamaja saali.

Siis võttis ta veel raudkapist granaadi ja pistis selle teise tasku, ise seletas valjuhäälselt ja tähtsalt:

„Siin on ju kuradi bandiitide pesa. Iga nurga tagant irvitab sulle bandiit vastu. Sa pead olema hambuni relvastatud. Ja kui see kuradi bandiit teab, et ma olen hambuni relvastatud, siis ta ei julge mulle ligi tulla. Iga minut pead sa valmis olema nendega lahingusse astuma. Hea, et sa mulle appi tulid, mul on nüüd kohe palju julgem. Pista siit ka paar granaati tasku!"

Ta tõmbas voodi alt välja kasti, mis oli täis granaate.

„Kui on tarvis, tule ja võta siit ja kohe pane!"

Mulle pakkus niisugune ärplemine ainult nalja, kuid teisest küljest näitas see Vaimeli granaatidega ja nagaaniga vehklemine, kui arad on uued valitsejad, kui väetid ja õnnetud on nad ausate inimeste ees. Õnnetu on see riik, kes oma rahva elu ja olu peab korraldama granaatidega ja nagaanidega. Kuid sellised nad olid, need uued maa korraldajad, kes korraldasid inimestevahelisi suhteid ja ka suhteid maaga ainult relvade abil.

Vaimeli-suguste täitevkomitee esimeeste arvates sai inimestevahelisi suhteid ja ka inimeste suhteid maaga lahendada ainult nagaaniga ja granaatidega, ainult jõupositsioonilt, ähvarduste ja hirmutamistega, sest nende meelest olid kõik inimesed nende vaenlased, kõik olid bandiidid. Ainult nemad olid õiged ja ausad.

/.../

Esimene tööpäev Maidlas

Algas minu esimene tööpäev Maidla vallas. Astusime koos valla täitevkomitee esimehe Vaimeliga vallamaja saali. Kõik ametnikud olid juba kohal ja istusid laudade taga. Kuna kõik ametnikud olid noored naised, siis nad tõstsid oma uudistavad pilgud minu peale. Olin 22-aastane ja heas sportlikus vormis. Ma püüdsin sel ajal käia ka korralikult ja moodsalt riides. See meeldis naistele.

Minu ees astus saali täitevkomitee esimees Vaimel, kes tutvustas mind:

„See mees siin on meie uus maamõõtja Tallinnast ministeeriumist. Kõiki andmeid, mida ta vajab, olete kohustatud talle andma. Ja kui teil on vaja midagi teada, küsige julgelt tema käest. See Tallinna mees teab kõik."

Nüüd tutvustas ta mulle kõiki valla ametnikke eesnimede järgi. Ma ulatasin igale ametnikule käe. Nii saime

tuttavateks.

„Nüüd tule, ma näitan sulle kätte sinu tööruumi. Vaat see tuba on sinu kabinet. Siin on laud, siin on kapp. Sea siin oma käe järgi sisse, aga siit pääsed sa ka välja otse esikusse, kui sa ei taha läbi minu kabineti käia."

Vaatasin ringi, kõik sobis. Tuba oli küllalt suur.

„Mida sulle on kõigepealt vaja? Ütle ja ma korraldan kohe ära!"

„Kõigepealt ma tahaksin, et siin toas oleksid kõik maakorraldusega seotud dokumendid: avaldused, soovid, kaardid, valla maakorralduskomisjoni otsused, protokollid jne. Ma tahan nendega tutvuda."

„Saan aru," ütles esimees, „ma lasen kohe sekretäril kogu selle paberipahna siia tuua. Minu teada on need tema kapis. Mis sa veel tahad?"

„Kas teil on siin olemas maakorralduskomisjon?"

„Jah, on küll, kolmeliikmeline. Mina olen selle komisjoni esimees."

„Ma tahan ka seda kolmeliikmelist komisjoni näha ja temaga tuttavaks saada ja koos nõu pidada, mis siin on vaja teha."

„Millal sa tahad, et nad siin oleksid?"

„Ütleme, et homme lõuna ajal."

„Ma saadan neile käskjalaga teate."

„Väga hea!"

„Mis veel vaja on?"

„Siis ma tahaksin kokku saada kõikide uusmaasaajate ja juurdelõikesaajatega, üldse kõigiga, kes on huvitatud maaküsimustest. Ma tahan, et kõik oleksid korraga koos, siis ma ei pea igaühele eraldi seletama, teen seda kohe ühekorraga kõigile."

Esimees pani kohe hooga minema ja varsti oli kuulda üle vallamaja, kuidas ta sekretäri valjuhäälselt kamandas.

Ma hakkasin tuba sisustama. Kõigepealt panin valla kaardi seinale, et oleks ülevaade. See oli eestiaegne kaart, millele olid märgitud kõikide vallas asuvate talude piirid. Sellele kaardile märkisin hiljem kõik uued uusmaasaajate talud, juurdelõikesaajad ja ka need talud, kellelt maad ära lõigati ja riigi reservi arvati. Sellel kaardil oli märgitud kogu maareformi käik. See kaart andis ülevaate maareformist kogu valla ulatuses. Uusmaasaajate talud värvisin punase värviga, juurdelõikesaajad kollase värviga ja reservi jäävad maad rohelise värviga.

Tuppa astus valla sekretär, hunnik kaustu süles.

Sekretär oli noor ilus brünett naine, kandis mustaraamilisi prille. Nagu hiljem selgus, oli ta vallaline ja elas ka vallamajas, teisel korrusel väikeses toas. Ta oli tagasihoidlik, vähese jutuga, aga väga korrektne valla töötaja. Tema teadis kõike, mis vallas toimus, või mis vallas tehti. Temaga oli väga hea ametiasju ajada, kuid erajuttudeks oli temaga raske leida ühist teemat.

„Palun istuge mõneks minutiks!" Ulatasin talle tooli.

„Ma olen huvitatud selle valla elust ja olust. Ma olen siin võõras, ei tunne siinseid olusid ega inimesi, aga teie kui valla sekretär, teie tunnete siin iga inimest ja kõike, mis vallas toimub. Mind huvitab kõigepealt muidugi maareformi käik."

„Neid asju otsustab esimees, minul ega teistel ei ole siin midagi rääkida. Nii nagu tema ütleb, nii ka jääb. Mina ainult vormistan dokumente, hoolitsen selle eest, et dokumentatsioon oleks korras ja aruanded õigel ajal tehtud ja ära saadetud. Aruannete peale lähebki kogu aeg, ei jõua kõiki päeval ära teha, teen neid ka veel õhtul kodus. Vahel tuleb isegi ööd appi võtta."

„Mis aruanded need niisugused siis on?"

„Iga asja kohta tuleb teha aruanne, iga päeva kohta, iga nädala kohta, iga kuu kohta. Aruanded eraldi ja samade asjade kohta koos. Näiteks, kui palju on lihanormi täidetud, kui palju puid lõigatud, mitu hektarit maad küntud, mitu hektarit vilja külvatud, mitu hektarit on külvamata jäänud, kui suur on loomade arv, mitu lehma müüdud, mitu siga tapetud. Igasuguste tobedate küsimuste kohta pean tegema aruanded, need pean registreerima ja ära saatma mitmes eksemplaris."

„Kes neid aruandeid nõuab ja kuhu te need saadate?"

„On aruandeid, mis lähevad Rakvere maakonna Täitevkomiteele, aga osa Rakvere parteikomiteele. Terve rida aruandeid tuleb koostada Vabariigi Ministrite Nõukogule. Erilised nõuded on veel põllutööministeeriumil, sinna tuleb saata iga nädal kokkuvõtteid vallas tehtud töödest."

Hakkasin lugema neid dokumente, avaldusi ja kirju, mida valla sekretär mulle äsja oli toonud. Ei läinud palju aega, kui minu kabinetti astus valla täitevkomitee esimees, üks paber käes.

„Vaata, kas ma võin siia alla kirjutada?"

„Kas see paber on mulle adresseeritud?" küsisin mina.

„Ei, see on mulle," vastas esimees, „Vaata, kas ma võin siia ikka alla kirjutada."

„Siin üks naine tahab, et ma vabastaksin ta normidest – lihanormist ja viljanormist."

„See on ju sinu otsustada, kas vabastada või mitte."

„Vaata, vaata, loe läbi!" ja esimees pani paberilehe minu ette lauale.

Lugesin: „Palun alandada normid poole peale, ei jõua tasuda, mul on kolm alaealist last. Mees sai sõjas surma, vene poolel."

Esimees vaatas mulle küsivalt otsa ja küsis siis:

„Mida ma pean tegema?"

„Minu käest nõutakse, et mina nõuaksin vallarahva käest ettenähtud normid välja ja et nad viiksid need oma normid ettenähtud kohta, annaksid riigile üle. Vallal on peal ettenähtud norm, plaan. Kõik pered, kõik talud on arvel. Kui ma nüüd sellelt naiselt ainult pool normi saan, kuidas ma siis valla normi täis saan, kuidas ma plaani täidan?"

„Kas sulle erandeid ei ole lubatud teha?"

„Mis see tähendab – erandeid?"

„Noh, et sina kui täitevkomitee esimees võid erandolukorras mõnele lubada ainult pool normi täita. Ja mõne võid üldse normidest vabastada. Näiteks, nagu see avaldaja siin on kolme alaealise lapse ema, mees on tal langenud sõjas. Pea meeles – mees sai surma nõukogude poolel. Sakslased tapsid ta. Kes aitab tal majapidamistöid teha? Meest tal ju ei ole. Sa võid ta ka vangi panna, aga oma normi sa kätte ei saa, sest seda lihtsalt pole olemas."

„Mis ma pean siis nüüd tegema?"

„Tee erand!"

„Aga pärast panevad nad mind ennast kinni, saadavad Siberisse, et tegin erandi."

Esimees oli tõesti nõutus olukorras, tammus jalalt jalale, sügas ennast eest ja tagant, tatistas ja sülitas.

„Seadus on selleks olemas, et sa teaksid, kuidas sellises olukorras tegutseda. Sul peab kuskil olema eeskirjad normide täitmise kohta, kas sinu lauasahtlis või on see sekretäri käes. Too need siia ja uurime koos välja, mis seadus ütleb!"

Esimees pani kui tuulispask, nii et paljad päkad välkusid, sekretäri juurde. Varsti oli ta tagasi kaustaga, kus olid kokku köidetud kõik kõrgemalt poolt tulnud korraldused ja eeskirjad. Sekretär näitas ette, kus kusagil kausta keskel asus vastav dokument normide, kohustuste ja täitmiste kohta. Lugesime rahulikult selle ringkirja läbi ja kusagil lõpuks oli paarirealine märkus: kohalik valla täitevkomitee võib teha mõningaid erandeid paljulapseliste perekondade, sõjas toitja kaotanud perede ja vanurite osas. Ma tõmbasin pliiatsiga sellele lausele joone alla ja ütlesin:

„Vaata, mis see siin on! Siin on sõna erand. Loe see lause tähelepanelikult läbi ja siis on sulle selge, mida sa võid teha."

„Kurat, on jah see sõna – erand!"

„Kas sa siis seda eeskirja, mille partei ja valitsus sulle juba möödunud sügisel saatis, ei ole varem lugenud?"

„Ei ole!"

„Aga milline on õige otsus?" küsis esimees minult.

„Õige otsus on selles eeskirjas kirjas. Ja sina pead talitama selle eeskirja järgi, mitte omapead, omavoliliselt, uisapäisa, mitte nii, nagu sina õigeks pead."

„Kurat, on tõesti paljulapseline perekond, kolm last, alaealist, ja mees sai Velikie Luki all surma. Sellele naisele pean ma tõesti erandi tegema. „Kui palju ma tal normi vähendan?" küsis ta minult.

„See on juba sinu teha, see jääb sinu südametunnistusele. Aga erandi sa pead sellele naisele tegema. Kui sa ei tee, siis ta võib kaevata sinu peale ja sa võid ülevalt poolt pähe saada."

„Kurat, nüüd olen ma kahe tule vahel – kui teen erandi, võin pähe saada ja kui ei tee, võin ka pähe saada – on nii või?" küsis ta minult.

„Kui sa erandi teed, võid kindel olla, et sa pähe ei saa."

„Kas sina arvad nii?"

„Jah, arvan küll."

Ikka kahtles ta veel, keerutades paberit käte vahel.

„Aga mis sina teeksid?" küsis ta ootamatult minult.

Vaatasin talle rahulikult otsa ja ütlesin vaikselt, nagu sisendades talle:

„Kui mina oleksin sinu asemel Maidla valla täitevkomitee esimees, kirjutaksin ilma midagi mõtlemata kohe alla ja lööksin pitsati."

„Aga mitu protsenti sa vabastaksid normidest?"

„100 protsenti," vastasin, „vabastaksin kõikidest normidest."

„Anna mulle sulepea!"

Andsin talle sulepea ja lükkasin ka tindipoti lähemale. Äkki ta küsis:

„Kuidas ma kirjutan?"

„Kirjuta, vabastan normidest 100% ja allkiri."

Ta võttis nüüd selle külanaise avalduse, millele ta oli peale kirjutanud „vabastan", pitsati löönud ja ka oma allkirja kritseldanud, uhkelt kätte, lehvitas sellega ja astus väärikal sammul oma kabinetti, kus teda ootas juba mitu tundi ärevusega üksik lesknaine. Veidi aja pärast ma kuulsin, kuidas see naine hakkas suure häälega nutma ja tänama esimeest selle lahkuse ja vastutuleku eest. Varsti kostis ka esimehe praaliv hääl, mis kajas üle vallamaja:

„Mind pole sul vaja tänada, sa täna parteid ja valitsust, kes on oma seadustes teinud erandi, mis sinusuguse lesknaise normidest vabastab."

Sõna „erand" rõhutas ja toonitas ta eriti.

/.../

Ei läinud palju aega mööda, kui vallamaja kantseleist hakkas kostma kisa ja lärmi. Üle kõige kaikus esimehe vali hääl. Ta sõimas seal toorelt kedagi. Nagu ma läbi uste kuulsin, käis vali jutt normi täitmisest. Keegi ei olnud täitnud lihanormi. Teda sõimati kõige tooremate sõnadega ja ähvardati Siberiga. Kui see karjumine seal lõpuks vaikis, siis tormas minu kabinetti vihast lõkendav, silmad punnis valla täitevkomitee esimees sm Vaimel ja karjus:

„Kuradi bandiidid, siin oleks ainult kuulipildujat vaja. Kõik selle korra vastased tuleks maha lasta, hoiavad kõrvale normide täitmisest, valetavad ja vigurdavad, kuradi kaabakad. Igaüks, kes normi ei täida, tuleks maha lasta või Siberisse saata. Mõni üksik tuleb vallamajasse ja räägib minuga, et on see ja teine põhjus, et vähendada norme, et sel ja sel põhjusel ei saa norme täita, aga suurem jagu inimestest ei tee väljagi, nii nagu nad poleks normitäitmise kohustust üldse saanudki. Meie aga saatsime kõikidele allkirja vastu teated ja tähtpäevad, millal lihanorm täita, millal viljanorm olgu täidetud, millal puud olgu metsas lõigatud. Ainult üksikud on täitnud normid, teised aga... ootavad valget laeva. Küll ma neile, kuraditele, veel

näitan valget laeva, kuradi bandiidid! Ma lähen ise, vaatan järele, kuidas on olukord külas. Kontrollin ja hoidku siis oma nahk, kuradi bandiidid. Ma teile veel näitan!

Tule minuga kaasa, siis näed ka, millises olukorras ma siin pean töötama. Lähme, kuulame järele, miks nad norme täita ei taha."

Vaatasin talle imestunult otsa ja ütlesin:

„Normide täitmine ei kuulu minu ülesannete hulka. Mina tegelen ainult maareformi küsimustega."

„Seda küll, aga sul oleks huvitav teada saada, kuidas meie vallas elatakse. Tule kaasa! Mina ise tegelen nende normide küsimisega, aga sina aja maareformi asju. Lööme kaks kärbest ühe korraga. Tule, lähme siia kõige lähemasse külla!"

Mõtlesin veidi järgi, see oli tõesti hea võimalus valla inimestega tuttavaks saada ja miks ka mitte minna koos valla täitevkomitee esimehega.

„Millal läheme?" küsisin.

„Kohe praegu," vastas esimees, „me läheme ratsahobustega, külavaheteed on mudased. Kas sa ratsutada oskad? Hobust ei karda?"

Vastasin, et hobust ei karda ja et oskan ka ratsutada.

„Ma lähen ja sean hobused valmis, panen sadulad selga."

Vallamaja juures oli ka hobusetall, kus oli kaks hobust. Esimees saduldas hobused, siis läks tuppa, võttis sealt automaadi, toppis taskud granaate täis, kontrollis, kas nagaan on laetud. Siis tõi kuskilt veel ühe nagaani ja ulatas selle mulle.

„Võta see oma kätte, see on laetud. Siin on veel kaks granaati, need pane ka oma tasku!"

„Ei, mulle pole neid tarvis," ütlesin tõrjuvalt.

„Kuidas pole tarvis, me läheme ju külasse, kus ümberringi on ainult bandiidid ja nõukogude korra vastased, kuidas sa sinna paljakäsi lähed, seal peab olema hambuni relvis, et iga minut võitlusesse astuda. Nad löövad su maha nagu oina. Sul peab mingisugune relv olema, et neile bandiitidele vastupanu osutada. See elu siin vallas ei ole pühapäevane jalutuskäik, siin käib võitlus elu ja surma peale, siin on rinne, front! Siin käib sõda ja võidab see, kellel on relvad. Kui tahad elama jääda, siis pead olema hambuni relvis. Säh, pista tasku!" Ta ulatas mulle nagaani.

„Õige mees ajab oma asju ilma relvadeta ja kui asi on õige, siis saab ka ilma relvadeta, aga kui asi pole õige, siis ka relvad ei aita," ütlesin rahulikult. „Mulle ei ole nagaani vaja!"

„Vaata, et sa pärast ei kahetse!" ütles esimees ja pistis nagaani endale vöö vahele. „Ma võtan ta siiski kaasa, kui tarvis läheb, siis saad minu käest."

Maidla valla täitevkomitee esimees oli nüüd tõepoolest hambuni relvis, nagu ta ise korduvalt mainis. Tal oli automaat üle õla, kaks nagaani – üks taskus, teine vöö vahel, taskud täis granaate, suur pussnuga rippus ka vöö küljes ja sadula külge oli seotud veel kirves.

Läksime kuuri poole, kus olid lasipuu külge seotud kaks saduldatud hobust. Nad ei olnud küll mitte hipodroomitraavlid, vaid ilusad noored eesti taluhobused.

„Need hobused tõin ma isiklikult ühe kulaku tallist. Tal oli seal neli hobust, kaks võtsin endale, nüüd mul hea sõita, käin poes ja sõidan küla vahel. Vankri võtsin ka."

Hüppasime sadulasse ja sõitsime õuest välja. Algas Maidla valla täitevkomitee esimehe seltsimees Vaimeli sõjakäik, kommunistlik välkrünnak rahulikule eesti külale. Kui me vallamaja mäest alla sõitsime ja küla poole suundusime ja kui ma seda hambuni relvastatud esimeest kõrvalt vaatasin, siis tuli mul äkki meelde pilt kuulsast romaanist, kus don Quijote tormab võitlusesse tuuleveskitega. Vahe oli ainult selles, et don Quijote

Maamõõtjate brigaad 1940ndatel.
FOTO: AJAPAIK

läks võitlusse oda ja mõõgaga veskite kallale, aga Maidla valla täitevkomitee esimees seltsimees Vaimel tormas kaitsetu eesti küla kallale automaadi, nagaanide, granaatide, pussi ja kirvega. Mina olin nüüd nagu Sancho Panza, kes ratsutas ka don Quijote kõrval paljakäsi, ilma relvadeta.

Maidla külast voolab läbi lai jõgi. Ratsutasime üle silla ja ikka teed mööda edasi. Esimehel oli kindel plaan, kuhu ta tahtis minna. Üksikud talud olid tee ääres.

Äkki tegime käänaku ja me ratsutasime ühe talu õuele. Õuel ei olnud ühtegi inimest, ainult koer haukus. Istusime hobuste seljas ja ootasime. Esimees ootas, et keegi tuleb majast ja tervitab teda ja küsib, mida seltsimehed soovivad. Aga kedagi ei tulnud, ainult koer haukus ägedalt. Kui me hulk aega olime oodanud ja mitte keegi ei tulnud majast välja, siis sõitis esimees hobusega ukse ette ja tagus automaadipäraga vastu ust, siis läks akna alla ja tagus automaadiga vastu aknaraami, nii et aknaklaasid klirisesid. Nüüd sõitis ta tagasi ja karjus keset õue:

„Nõukogude võimu nimel käsin teil välja tulla!"

Vaikus. Ta ootas veel veidi aega, siis karjus edasi:

„Mina kui nõukogude võimu esindaja, Maidla valla täitevkomitee esimees, käsin teil välja tulla. Ma tahan teiega rääkida lihanormi täitmisest."

Mitte kuskil keegi ei liikunud, uksed jäid suletuks, ainult koer hakkas esimehe karjumise peale ägedamalt haukuma. Veelkord karjus see nõukogude võimu esindaja täiest kõrist ja kõigest väest, vastuseks vaikus!

Nüüd haaras esimees automaadi ja tulistas valangu õhku.

„Tulge välja, kuradi bandiidid!"

Ka tulistamise peale ei liigutanud majas keegi. Esimees tulistas jälle, valangu suunas ta katusesse, nii et pilpapuru lendas. Ikka ei tulnud keegi majast välja.

Nüüd võttis esimees granaadi, tõmbas splindi välja ja viskas üle katuse. Granaat lõhkes maja taga. Esimees ootas mõne hetke, siis virutas veel ühe granaadi üle maja katuse, mis seal lõhkes. Nüüd hüppas esimees sadulast, andis hobuse ratsmed minu kätte ja tormas ukse juurde. Uks oli lukus. Nüüd tagus ta automaadipäraga vastu ust ja karjus:

„Avage kohe, siin on valla täitevkomitee esimees! Kui te kohe ust ei ava, panen maja põlema!" ähvardas ta. Aga ust ei avatud, uks jäi suletuks.

Esimees lõhkus nüüd akende taga ja ähvardas sealt hirmsate sõnadega, lubas kõiki maha lasta, kui teda vastu ei võeta ja sisse ei lasta. Nüüd hiilis ta ümber maja, automaat laskevalmis käes, piilus sisse akendest, tagus ja kolistas, aga kusagilt ei ilmunud kedagi lagedale. Ainult koer haukus vihaselt.

Kui ta niiviisi umbes tund aega oli lõhkunud, kolistanud, automaati paugutanud, granaate loopinud, karjunud ja ähvardanud, ronis ta üleni higisena ja lõõtsutades hobuse selga.

„Kuradi bandiidid, ei tule välja."

„Aga võib-olla nad ei olegi kodus," arvasin mina

„Kodus on! Kodus on, kuradi kaabakad! Kuradi bandiidipesa! Küll ma teile näitan! Kui me siia õue ratsutasime, siis ma nägin, aknakardin liikus ja selle tagant piilus keegi. Ma võiksin ukse maha lüüa ja sisse minna, aga seal võib keegi ootamatult mulle nurga tagant kirvega pähe lüüa. Ei ole mõtet riskeerida."

Esimees vahtis vihaselt põrnitsedes talu akende poole ja karjus:

„Kui te, kuradi bandiidid, kolme päeva jooksul oma lihanormi ära ei tasu, siis tulen tagasi, panen maja põlema ja saadan teid, kuradi bandiidid, kõik Siberisse!" keerutas oma pea kohal automaadiga ja lasi veel ühe automaadivalangu katusesse, nii et

Vilja- ja lihanormi täitmata jätmise eest võis ees oodata Siberisse sõit.
FOTO: AJAPAIK

pilpad lendasid.

Kui nüüd esimees nägi, et temast kui valla täitevkomitee esimehest ei tehta väljagi ning tema kohutavad ähvardused ja hirmutamised midagi ei loe, siis oli ta väga pettunud ja vajus sadulas kössi. Ta oli segaduses, teadmata, mida teha, tema ettevõtmine muutus naeruväärseks kemplemiseks. Ta vaikis ja põrnitses omaette.

„Mis me siis nüüd teeme?" küsisin mina pika vaikimise peale.

„Nüüd ratsutame teise talusse, kes ei ole oma viljanormi täitnud, vaatame, mis temal on öelda."

Ta keeras hobuse minekule ja me ratsutasime õuest välja. Eemalt vaatasin ma veel korra tagasi ja nägin, et aknakardin liikus.

/.../

Maidla valla uue elu korraldajate ja hirmuvalitsejate Vaimelitega kohtusin ma mõne aja pärast, mitte enam Maidla valla täitevkomitees, vaid Rakvere linna kohtumajas. Rakvere kohtus arutati Andersoni tõupulli kadumise lugu.

Eesti Vabariigis tegeldi enne sõda väga aktiivselt tõuaretusega. Et piimakarja taset tõsta, hakati välismaalt sisse ostma tõupulle. Riigi rahadega osteti tõupullid ja need paigutati üle Eesti parematesse taludesse. Talu peremees pidi pulli paaritusrahade eest toitma ja hooldama.

Ühe Taanist ostetud, eriti kõrgete näitajatega pulli paigutas riik Maidla valda Andersoni tallu.

Andersonil oli eesrindlik talu, ta pidas 12 lüpsilehma ja nelja hobust. Ja tõuaretus läks käima. Ümbruskonna lehmad paaritati selle taani tõupulliga. Siis aga tehti Anderson kulakuks ja saadeti kogu perega Siberisse.

Andersoni tallu moodustati hobulaenutuspunkt. Andersoni talu hobused, lehmad ja ka kuulus taani tõupull võeti hobulaenutuspunkti arvele. Ümbruskonnast võeti veel hobuseid ja põllutööriistu juurde. Hobulaenutuspunkti juhatajaks määrati Maidla valla täitevkomitee esimehe Vaimeli naine Mann Vaimel. Hobused tegid tööd, lehmad andsid piima, aga suurest taani tõupullist polnud mingit kasu, tema eest oli vaja hoolitseda, teda oli vaja toita ja joota.

Mis tähendas aga tõuaretus, seda Vaimeli Manni aju kinni ei võtnud, temale oli see pull ainult suureks tüliks. Vaimeli Mann arvas, et partei lubab tal kõike teha, mis tal vaid pähe tuleb, ta ei arvestanud, et isegi kommunistlikul parteil olid oma kriteeriumid, millest isegi kõige ustavamad kommunistid ei tohtinud üle astuda. Eriti tigedad oldi selle peale, kui mindi olemasolevat partei vara raiskama.

Suurusehullustuses ja oma võimu ülehindamises otsustasid nad koos oma mehega see pull ära tappa. Ja pull tapetigi, saadi hulk liha ja saadi ka tülist lahti. Liha jagasid kommunistid omavahel. Kõige rohkem võttis Vaimel endale, kuid miilits ja partorg said ka oma jao.

Mõne aja möödudes hakkas ENSV Põllutööministeerium taastama tõuaretust Eestimaal. Otsiti üles ja võeti arvele kõik enne sõda välismaalt ostetud pullid. Ka Andersoni pulli hakati otsima, et teda uuesti arvele võtta. Kuid pulli polnudki enam.

Maidla valla täitevkomitee esimees Vaimel, tema naine Mann Vaimel ja nende tuttavad olid pulli juba ära söönud. Prokuratuur hakkas asja uurima.

Maidla valla täitevkomitee esimees ja tema naine, Maidla hobulaenutuspunkti juhataja Mann Vaimel arreteeriti. Rakveres peeti suur väljasõidu kohtuistung. Ka mind kutsuti tunnistajaks.

Mõlemad Vaimelid saadeti viieks aastaks Siberisse järele mõtlema. K&E

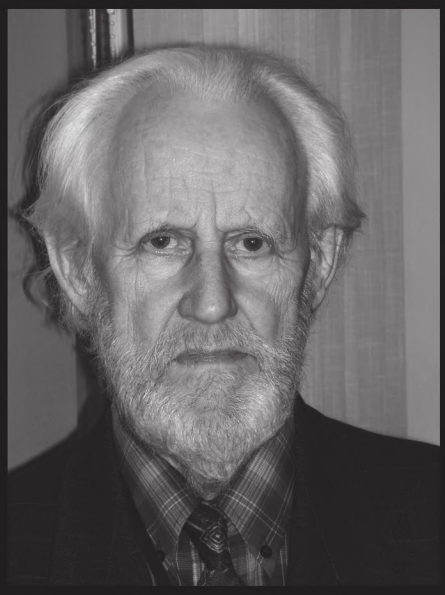

In Memoriam

Gunnar Laev

17.06.1927 – 22.01.2019

Gunnar Laev sündis Tallinnas ohvitseri perekonnas. Tema koolitee sai alguse Nõmmel. 1941. aastal jäi Gunnar koos vendadega ilma isast, kes arreteeriti ja suri kaks aastat hiljem Norilskis.

1944. aastal liitus Gunnar vabatahtlikult Saksa lennuväega, õppis Liepaja lennukoolis ja lahkus teenistusest siis, kui Saksa väed Eestist taandusid. Ta omandas Tallinna Polütehnilises Instituudis teedeinseneri kutse ning töötas ligi 30 aastat ettevõttes, millel praegu nimeks TREV-2.

Vabas Eestis pühendas Gunnar Laev oma aja ja jõu eesti sõjameeste mälestuse jäädvustamisele. Ta oli Eesti Vabadusvõitlejate Liidu ja selle Tallinna ühenduse kauaaegne juhatuse liige. Ta oli Jaan Kuninga ja Heino Kerde järel kolmas ning ühtlasi viimane EVVL-i esimees, kes oli Teisest maailmasõjast osa võtnud.

Oma sõnavõttudes oli ta kindlameelne, võideldes selle eest, et Teises maailmasõjas Saksa poolel sõdinud mehed võrdsustataks vabadussõjast osavõtnutega. Ta seisis ka selle eest, et mäletataks mõrvatud eesti ohvitsere ning andis oma panuse selles, et valmiks Maarjamäe mälestusmemoriaal.

Ääremärkusi peavoolupoliitikute ja suhtekorraldajate ajaloole

Kui poliitilises debatis hakkavad vohama ebakorrektsetele ajalooväidetele tuginevad kujundid ja võrdlused, siis on põhjust muretseda mitte ainult väheviljaka diskussiooni, vaid ka demokraatia pärast.

JAAK VALGE

Me oleme ajaloo saadused. Aga mitte valmissaadused, vaid kuni arenemisvõime säilimiseni igavesti muutuvad poolfabrikaadid. See, kuidas ja missuguseid sündmusi me oma senisest valmimisprotsessist esile tõstame, iseloomustab meie praegust olemist ja ettekujutust oma tulevikust.

Demokraatlikus ühiskonnas hinnatakse ajaloosündmusi erinevalt, ning võitlus selle ümber on tegelikult ka poliitiline konkurents, võitlus tuleviku pärast, kus võidavad parimad, ühiskonnale sobivamad hinnangud. Kaotajad võivad saada tulevikus uue võimaluse. Autoritaarsetes ühiskondades on aga taoline konkurents täielikult või osaliselt keelatud. Aga ka demokraatlikus ühiskonnas saab hinnangute konkurents viljakas olla vaid korrektsete alusväidete korral.

Järgnevalt kirjutan Eesti ja Euroopa Liidu poliitikute ning suhtekorraldajate poolt sageli tarvitavatest ebakorrektsetest ajalooväidetest, mis mulle viimastel aastatel silma on jäänud. Teen seda kohati piinlikkustunnet alla surudes, sest selgitada tuleb väga lihtsaid asju.

Kas natsiargument on korrektne?

Tänapäeva poliitika kõige makjavellistlikum relv nii Venemaal, USAs kui ka Euroopas on seostamine natsismiga. Malakas, millega saab lüüa allapoole vööd. Kellegi nimetamine fašistiks või natsiks tähendab püüdu lükata selliselt nimetatu üle poliitilise spektri ääre, keelustada, või muuta ta poliitiliseks paariaks.

Fašism ja natsionaalsotsialism on mõnevõrra erinevad mõisted, ent poliitilises retoorikas tarvitatakse neid tavaliselt sünonüümidena. Fašism või natsism on selgemini defineeritavad kui näiteks äärmuslus ja populism, mida täpsustamata polegi nende tarvitajatega võimalik mõistusepäraselt väidelda. Üldtunnustatult peetakse fašismile iseloomulikeks joonteks juhikultust, üht totaalset ideoloogiat, demokraatiavastasust, antimarksismi, antiliberalismi ja antikonservativismi, ning natsionaalsotsialismi puhul kindlasti ka antisemitismi.

Nii, nagu ei tee kedagi fašistiks

või natsiks erepunase lipu- ja loosungivärvi kasutamine, ei tee seda ka tõrvikrongkäigud. Erinevad tõrvikutega seotud rituaalid olid levinud aastatuhandeid enne Mussolini, Hitleri ja Franco sündi, levisid aastakümneid peale nende surma ning pole vajadust kahelda, et tõrvikurituaale kasutatakse edaspidigi. Iga aasta 1. detsembril toimub Tartu Ülikooli aastapäeva tõrvikurongkäik. Jerevanis korraldatakse traditsioonilisi tõrvikrongkäike Armeenia genotsiidi ohvrite mälestamiseks. Norralased mälestavad tõrvikurongkäiguga Utøya saarel hukkunuid. Ükski kaasaja mainekamatest entsüklopeediatest (Britannica entsüklopeedia, Websteri sõnaraamat, Oxfordi entsüklopeedia, Collinsi sõnaraamat) ei seosta tõrvikurituaale fašistide või natsidega.

Lisaks julgen tuletada natsideks ja fašistideks sildistajatele meelde, et Stalini arvates olid peaaegu kõik ta poliitilised vastased fašistid, nende hulgas mõnel ajajärgul ka sotsiaaldemokraadid. Putini propaganda peab aga fašiste, neid Staliniga sarnaselt üliavaralt defineerides, oma põhivaenlasteks ja süüdistab Eestit ja teisi Balti riike fašismis.

Kas demokraatia võib olla oht demokraatiale?

Natsionaalsotsialismi teemaga jätkates tuleks peatuda aeg-ajalt pinnale kerkivatel väidetel, nagu võiks meid taas ähvardada natside või nendesarnaste totalitaarse ideoloogia esindajate võimuletulek. Polevat õige seda ohtu alahinnata, kuna ka Saksamaal oli natside populaarsus esialgu madal. See mõttekäik võib õigustada teatavate vaadete leviku piiramist, sealhulgas sõnavabadust, või veel hullem, demokraatia enda hävitamist. Natsismi või temale sarnaneva veel kapis oleva koleda kolli peatamiseks on ju aktsepteeritavad kõik meetodid. Ka Konstantin Päts põhjendas autoritaarse korra sisseseadmist just demokraatia kaitsmisega.

Nii on sedalaadi mõttekäikude esitamise sisepoliitiline siht mõistetav, ehkki tõelisele demokraadile raskesti aktsepteeritav, sest selle eesmärgiks on populaarsust koguva poliitilise jõu allasurumine, ähvardades seejuures vähemalt kaudselt ebademokraatlike meetoditega. Ning lonkav ja puudulik on ka paralleeli ajalooline korrektsus.

On tõsi, et Saksa natsionaalsotsialistide populaarsus oli esialgu madal. Ent populaarsuse tõusu taga oli rida spetsiifilisi põhjusi või tingimusi: see algas Saksamaa majanduse varisemisega kõige sügavamasse majanduskriisi, mida rahuaegne industriaalühiskond kunagi kogenud oli või on, mis tekitas muuhulgas enneolematu tööpuuduse eelkõige noorte meeste seas. Lisandus ebaõiglase Versailles' lepingu tõttu tekkinud alandustunne, rida poliitilisi põhjusi, kaasa arvatud Kominterni konflikti õhutav ja Saksamaa demokraatlikke jõude õõnestav poliitika, ning lõpuks väga olulise tegurina nn noorte pais ehk reeglipärase rahvastikuarenguga kaasas käiv faas, mil noorte 15–29-aastaste täiskasvanute osakaal ühiskonnas on ülikõrge. Saksamaal oli see faas just 1920. aastate lõpul ja 1930. aastate algul. Noortele rahulolematutele meestele oli natsism justkui uus religioon, see omandas usufundamentalismi kuju. Venemaal näiteks levis ja võttis noorte täiskasvanute ülikõrge osakaalu faasis usufundamentalismi kuju kommunismiusk. Ning paljude moslemiühiskondade käärimisel ja radikaliseerumisel on praegu just seesama taust.

Hetkel ei ole Euroopas loodetavasti oodata sedavõrd ränka majanduskriisi, teiseks on meie inimesed individualiseerunud ega võta omaks religioossetele sektidele omast fanaatilist maailmavaadet, ning juhul, kui tõepoolest peaks korduma nn noorte pais – mis on äärmiselt väheusutav – saaksime sellest teada 15–30 aastat varem Nii pole natsionaalsotsialismi või sellega sarnase totalitaarse ideoloogia võidulepääs läänemaailmas nö rohujuure tasandilt kuidagi usutav. Küll aga tuleb märkida, et suuremal osal – aga tõsi, mitte kõigil – demokraatiavastaste riigipöörde juhtudel või järk-järgulistel üleminekutel autoritaarsusele on demokraatia hävitajateks ikkagi võimulolijad – nii, nagu oli Konstantin Päts Eestis –; seega tuleks demokraatiat kaitstes pidada terasemalt silmas just võimulolijaid.

Saksamaa näitega illustreeritakse ka väidet, justkui võiks demokraatia

> **Kellegi nimetamine fašistiks või natsiks tähendab püüdu lükata selliselt nimetatu üle poliitilise spektri ääre, keelustada, või muuta ta poliitiliseks paariaks.**
>
> — JAAK VALGE —

hävitada end ise, ühiskonna enamuse tahtel demokraatliku protsessi käigus. On tõsi, et 1920. aastatel valitses Saksamaal näiliselt demokraatia ning 1930. aastate algul kasvas natside populaarsus jõudsasti. Ent natside võimuletulekut ei ole siiski korrektne pidada demokraatliku protsessi tulemuseks ja päris kindlasti polnud natside võimuletuleku põhjuseks üleliia ulatuslik demokraatia. Vastupidi. Nagu märgitud, haarasid natsid võimu ülalkirjeldatud spetsiifiliste ja vaevalt kunagi korduvate tingimuste taustal ning teiseks polnud Saksamaa juba enne natside võimuletulekut kuigi demokraatlik. Juba 1932. aastal oli tekkinud olukord, kus valitsus ei sõltunud enam parlamendist, vaid presidendi erakorralistest dekreetidest. Tolles kaoses ei tulnud natsid võimule mitte demokraatlikul teel, vaid nagu minu hea kolleeg, III Reichi asjatundja Olaf Mertelsmann sellekohaseid uurimusi kokku võttes toonitab, poliitiliste intriigide tulemusena. Natside võimul olemise aegsed rahvahääletused ei puutu asjasse, kuna sõnavabadust enam polnud ja seega ei kajastanud need enam rahva arvamust. Nii nagu seda ei kajastanud valimised ja rahvahääletused Nõukogude Liidus.

> **Erinevad tõrvikutega seotud rituaalid olid levinud aastatuhandeid enne Mussolini, Hitleri ja Franco sündi. Ükski kaasaja mainekamatest entsüklopeediatest ei seosta tõrvikurituaale fašistide või natsidega.**
>
> — JAAK VALGE —

Ma ei oska nimetada ajaloost ühtegi juhtumit, mil ühiskond ei soovi enam iseotsustusõigust ja likvideerib omaenda kätega hästi töötava demokraatia. Kriipsutan alla, just töötava demokraatia, sest see väide ei pruugi kehtida individualiseerimata ja sügavalt religioossete ühiskondade kohta, kuhu demokraatia on eksporditud väljastpoolt, nagu tänapäeva Iraak või Afganistan, või ebaküpsete ühiskondade kohta, kuhu demokraatia on üle võetud kunstlikult, nagu 1950.–1970. aastate Aafrika riigid. Nii võib üldistavalt öelda, et demokraatia probleemide korral ei saa tänases läänemaailmas olla retseptiks demokraatlike õiguste, eelkõige iseotsustusõiguse, aga ka sõnavabaduse, piiramine nn vihakõne keelustamisega või mis tahes muude argumentidega, vaid vastupidi, lahenduseks on demokraatia laiendamine. Kui keegi nimetab seda vaadet populistlikuks, siis paluge tal selgitada, kes on populist ja mille poolest erineb populist demokraadist.

Kuidas jäi Eesti ühiskond vabadusest ilma?

Eesti iseotsustusõiguse laiendamise ehk rahvaalgatuse ja rahvahääletuse vastased viitavad sageli Eesti kurvale kogemusele, sest me olevat jätnud end ise 1933. aastal rahvaalgatuse korras esile kutsutud rahvahääletusega vabast ühiskonnast ilma.

Kui tegemist on siira arvamusega, aga mitte otsitud argumendiga, siis tuleb tunnistada, et ilmselt ei ole mina ja mu kolleegid suutnud ühiskonnale piisavalt selgitada, kuidas toimus Eesti demokraatia kadumine. Teema väärib pikemat käsitlust, aga olgu siinkohal täheldatud, et 1933. aasta rahvahääletusel vastuvõetud põhiseadus ei jätnud meid vabadusest ilma, vaid tugevdas täitevvõimu, mis oli kujunenud olukorras paratamatult vajalik. Suuremast osast poliitilistest vabadustest jättis meid ilma hoopis 1934. aasta riigipööre. Ning kui soovida vastata samaga väitele, nagu oleks rahvas end ise vabadusest ilma jätnud, siis võiks öelda, et vabaduse likvideeris poliitiline eliit, sest peale 1934. aasta 12. märtsi riigipööret kiitis parlament nö esimese soojaga, teadmata fakte ja võimalikke edasisi käike, pöörde heaks. Aga ka selline vastuväide oleks ebakorrektne, sest ajalooprotsess on keeruline, paljudest otsestest, kaudsetest ja hargnevatest mõjudest koosnev põhjuslike seoste kett või kangas, kus toosama parlamendi otsus oli vaid üks lüli või lõim.

Viimased säilinud vabadused ja iseseisvuse võttis Eestilt 1940. aasta juunipööre ehk Nõukogude okupatsioon. Tihti ei teadvustata, et autoritaarkorra tingimustes säilinud jõuetud nn demokraatliku opositsiooni juhid – Tõnissoni pooldajad ja sotsiaaldemokraadid – olid Moskvale veel järeleandlikumad kui Pätsi autoritaarvõim ise. Vabadussõjalased, kes olid kõige järjekindlamad iseseisvuse pooldajad, olid aga koos demokraatiaga likvideeritud. Kuid loomulikult ei ole ka korrektne väita, et Eesti iseseisvus oleks demokraatia säilimise ja vabadussõjalaste võimukoalitsioonis olemise korral alles jäänud.

Kas iseseisvuse kaotuse põhjuseks oli välispoliitiline passiivsus ja liitlaste puudumine?

Paljude poliitikute perioodiliselt korrutatava väite kohaselt oli iseseisvusest ilmajäämise põhjuseks 1939.–1940. aastal liitlaste puudumine – viga, mida meie tänane poliitika korrata ei tohiks.

Loomulikult on tõsi, et liitlaste olemasolu on julgeolekupoliitiliselt soovitatav, ent kindlasti pole Eesti praegu iseseisev ainult tänu liitlastele. 1939.–1940. aastatel ei kuulunud Eesti tõepoolest tugevasse sõjalisse blokki ega olnud meil ka sellist tugevat, ehkki ideoloogiliselt ja poliitiliselt

ambivalentset toetajat nagu on praegu USA. Kuid toonase Eesti Vabariigi juhtkond ei olnud välispoliitiliselt passiivne ja ei ole korrektne teda selles süüdistada. Maailm oli lihtsalt teistsugune ning USA-sugune tugev liitlane oleks ehk mööndustega olnud vaid Natsi-Saksamaa. Vaevalt et tänased süüdistajad sellise liitlase valikut oleksid soovinud. Ning see, et Eesti paratamatu sõjaline neutraalsus toona iseseisvust ei kaitsnud, ei tähenda, et me ei tohiks näha oma ideaali blokivälise neutraalse riigina niipea, kui see julgeolekupoliitiliselt vähegi võimalik on.

Kas Euroopa Liit on rahu tagatis ja rahvuslus killustab ning viib sõjale?

Neid väiteid esitatakse Euroopa Liidu föderaliseerumist propageeriva poliitilise agenda kontekstis tihti.

On tõsi, et euroliidu riigid ei ole omavahel sõdinud. Aga pidada rahu Euroopas ainult euroliidu teeneks on ebakorrektne kasvõi juba sellepärast, et me ei tea, mis oleks Euroopas ilma Euroopa Liiduta juhtunud. Küll aga kaitses minu juhendatud tudeng Liina Lember 2013. aastal Tartu Ülikoolis lõputöö, kus tõestas aastatel 1946–2000 toimunud 284 ulatuslikuma sõjalise konflikti näitel, et demograafiliselt kõrgelt moderniseerunud ühiskonnad – ning ainult sellised ühiskonnad on olnud Euroopa Liidu liikmed – pole üksteisega sõdinud, sõltumata sellest, kas nad on olnud Euroopa Liidus või mitte.

Samuti on tõsi, et paljud konfliktid toimuvad rahvuslikul ja religioossel pinnal, aga väide, et just rahvuslus viib sõjale, on kindlasti ebakorrektne. Täpsem oleks väita, et sõjale viivad isekad majandushuvid ning šovinism, eelkõige suurriiklik šovinism. Ning tuletagem meelde, et näiteks I maailmasõda puhkes vastuolude tõttu multikultuursete impeeriumide vahel. Kui lugeda kokku sõjalised konfliktid rahvusriikide ja multikultuursete riikide vahel, siis ei ole ma sugugi veendunud, et esimesi saab rohkem.

Ainuüksi Euroopa Liidu teeneks ei saa pidada ka inimeste ja kaupade vaba liikumist, sest puudub põhjus, miks ei võiks rahvusriigid kehtestada omavahel viisavaba režiimi või likvideerida tollipiiranguid. Viisavaba reisimine toimus ülemaailmselt ka enne I maailmasõda, kui keegi polnud Euroopa Liidust kuulnudki. Väliskaubanduspiiranguid on raskem mõõta, ent näib, et ka need olid toona väiksemad kui praegu.

Globaliseerumine ei tähenda iseenesest sõjaliste konfliktide ohu vähenemist. Võimalik, et just kaasajal praktiseeritav nn neoliberalistlik globaliseerimisvorm, mil suurkorporatsioonid on saanud enneolematu tegutsemisvälja ja -voli, on põhjustanud eri ühiskondade vahel ja ühiskondade siseselt enneolematult suured elatustaseme vahed. Igatahes on selge, et nimetatud vastuolud on üheks sõdade, konfliktide, sunnitud migratsiooni, terrori jms allikaks. Kui soovime neid tagajärgi leevendada, ei piisa sallivuse jms loosungitest, vaid tuleb tegeleda nende vastuolude põhjustega. Globaliseerumine ja selle vorm ei ole midagi etteantut, vaid sõltub poliitikute otsustest ja on tagasipööratav, nagu seda ka minevikus juhtunud on.

Lõpetuseks

Loomulikult on kõigil, ka poliitikutel, õigus kasutada oma argumentatsioonis just selliseid kujundeid ja võrdlusi, nagu nad ise soovivad. Ent kui argumentatsiooni käigus esitatud alusväidete moonutused hakkavad ühes suunas kallutatuna paljunema, siis on põhjust muretsemiseks, ning mitte ainult väheviljakaks kujuneva diskussiooni, vaid ka demokraatia pärast üldse.

Fašismi ja natsismiga (aga osalt ka paremäärmuslusega) sildistamise kasutamine võib aga määratleda kasutajaid endid. Nimelt on loogiline, et mingi poliitilise jõu ebademokraatlikkus on seda suurem, mida laiemalt nähakse oma vaenlasi, ehk teisi poliitilisi jõude, keda mitte ainult ei keelduta tunnistamast võimalike poliitiliste partnerite või poliitiliste vastastena, vaid keda soovitakse vaenlastena üle poliitilise parda visata. Nõukogude Liidus nimetati neid rahvavaenlasteks.

Seejuures ei hoolitud nende ideede kandepinnast ühiskonnas.

Seega võib juhtuda, et kõige kirglikumad nn äärmusluse vastu võitlejad on tegelikult ise äärmuslased. Nagu kommunistid ja natsid olid tõepoolest äärmuslased, kuna nad ei tunnistanud, et teistel, ka neist populaarsematel poliitilistel jõududel, on eluõigus.

Tänased sildistajad võiksid mõelda, kas nad ikka tahavad sarnaneda kommunistide ja natsidega. K&E

Artikkel on esmakordselt ilmunud 2016. aastal.

Kapten Pedaja lugu

Luureagent L/127

Eesti lähiajaloost on teada mitmeid EV ohvitsere, kes oma teeneid meie naabruses asuvale suurriigile pakkuma hakkasid ja kellest said hiljem silmapaistvad nõukogude luurajad. 1920. ja 1930. aastatel olid tuntum nende seas endine EV kapten ja välisministeeriumi töötaja Roman Birk, 1930. aastate teisel poolel aga Pioneerpataljoni kompaniiülem kapten Nikolai Trankman. Vähem on räägitud endisest Pioneerpataljoni kompaniiülemast kapten Johannes Pedajast, kes värvati Nõukogude Vene välisluure poolt 1933. aastal ja kes pakkus oma teeneid Nõukogude sõjaväeluurele kuni 1941. aastani.

JAAK PIHLAU

Johannes Pedaja sündis 1893. a Tartumaal Valguta (hilisemas Rannu) vallas kehviktalupoja ja raudteetöölise Jaan Pedaja pojana. Lõpetas 1916. a Tallinna raudteetehnikumi ja suunati tööpraktikale Peterburi kubermangu Volossovi raudteesõlme, kust samal aastal võeti teenima tsaariarmee 6. tagavara-sapööripataljoni. Lõpetas detsembris 1916 Gatšinas lipnike kursused ja teenis seejärel tsaariarmees rühmaülemana ja sideväe õppekomando ülemana. Revolutsiooni järel tema väeosa lagunes (läks üle punaste poolele), haigestunud Pedaja demobiliseeriti märtsi lõpul 1918. Teenis seejärel Vitebskis veetranspordi valitsuses vanemtehnikuna ja juuli lõpust 1919 Kroonlinna kindlustustöödel töödejuhatajana. Püüdis sealt salaja minna oma Narvas elava ema juurde, kuid oktoobris 1919 sattus Judenitši armee kätte, kes ta uuesti mobiliseerisid. Kolme nädala pärast õnnestus tal põgeneda tagasi Eestisse, Narva.

Eesti kaitseväkke mobiliseeriti Pedaja detsembris 1919.

Agendi värbamine

Ise on ta oma värbamisest Nõukogude luuresse kirjutanud nii: „Teenisin 1920. aastast Eesti armees Pioneerpataljoni raudteeroodu ülemana kapteni auastmes. Konstrueerisin 1931. aastal „Liikuva raudteemiini", mis oli mõeldud vaenlase raudteesildade, teede ja soomusrongide lõhkamiseks. Miini katsetati komisjoni poolt ja võeti soomusrongide relvakomplekti. Mul oli soov anda oma leiutis üle Nõukogude armeele, kuid selle ametlikust üleand-

misest ei saanud mõeldagi, kuna Eesti sõjavägi sellist luba ei oleks andnud. 1933. sügisel puhkusel olles sõitsin Riiga ja läksin NSV Liidu saatkonda. Saatkonnas kuulati mind ära ja minuga kaasasolevad joonised võeti tänuga vastu. Tehti ka ettepanek mitteametlikult astuda NSVL-i salateenistusse. Ma võtsin selle ettepaneku vastu, täitsin ankeedi, andsin oma fotod ja hakkasin töötama NSVL-i kasuks. Kuna Riia kaudu oli raske ja ohtlik ühendust pidada, siis 1934. aastal viidi mind sidele Nõukogude saatkonnaga Tallinnas, töötades nii kuni 1940. a lõpuni."

Ülekuulamisel 1960. aastal on ta oma värbamislugu veidi täpsustanud: *„Riias tegin kindlaks Nõukogude saatkonna asukoha. Vaadanud ringi ja veendunud, et läheduses politseid ei ole, astusin saatkonda paraaduksest sisse, kus mind võtsid vastu mõned saatkonna töötajad. Neile teatasin oma tuleku eesmärgist, andes üle minu poolt konstrueeritud miini mustandid ja selgitasin selle ehitust. Nende jooniste eest anti mulle 40–50 dollarit. Peale seda jäin ühte kabinetti üksi koos ühe saatkonna töötajaga, kes tegi mulle ettepaneku hakata koguma andmeid Eesti kodanliku armee koosseisu ja relvastuse kohta. Sellele ettepanekule vastasin omalt poolt nõusolekuga, samas täitsin ankeedi, kirjutasin autobiograafia ja andsin allkirja, et hoian oma koostööd Nõukogude luureorganitega saladuses."*

Veidi teisiti on Pedaja värbamist kirjeldatud arhiividokumentides:

„Ilmus november 1932 alguspäevil Nõukogude saatkonda Riias ja palus välja kutsuda kellegi saatkonna vastutavatest töötajatest. Teda võttis vastu saatkonna 1. sekretär. Näitas oma isikutunnistust, rääkis, et 1500 krooni ulatuses riigiraha riisumise pärast on ta ohus sattuda sõjatribunali kätte, ja pakkus meile müüa ühte oma sõjalist leiutist, et saadud rahaga tehtud kulutused katta. Kahtlustades, et tegemist võib olla provokatsiooniga, tehingut temaga siis ei toimunud. Põhjaliku kohapealse kontrolliga Tallinnas tehti kindlaks, et tõepoolest on tegemist sama isikuga ja tema jutt ning olukord on tõepärased. Osustati asuda tema värbamisele, mis teostus jaanuaris 1933."

Teises dokumendis on lisatud veel mõningaid detaile: *„Pakkus müüa üht isiklikku leiutist, Eesti armee saladust. Leiutiseks olevat seade, mis võimaldab kuni 10 km kauguselt lõhata soomusronge, sildu ja muid objekte. Saades oma jutule vastuseks, et see leiutis ei jäta kuigi tõsist muljet ja kuulub nähtavasti ebausaldusväärsete kategooriasse, avaldas ta kahetsust ja lahkus. Umbes 1,5 tunni pärast tuli aga joobnuna tagasi ja rääkis avameelselt sellest, et oli riigirahasid riisunud ja teda ähvardab arreteerimine ning armeest vallandamine. Jättis oma joonised ja fotod maha, teatas, et „usaldab meid". Kahtlustades [L-127-t] teadlikus desinformeerimises, meie residentuur asus tema põhjalikule kontrollimisele Eestis. Tehti kindlaks, et [L-127] on tõepoolest sama isik ja tema jutt ning seisund on tõepärased. Asuti tema värbamisele, mis toimus jaanuaris 1933."*

Siia võib lisada tema EV teenistustoimikus leiduvad andmed, mille kohaselt Pedaja oli tõepoolest Pioneerpataljoni Ohvitseridekogu laekahoidjana 1932–1933 omastanud ja ära kasutanud riigirahasid 413 krooni ulatuses, milline fakt avastati ja kaevati riigikohtusse. Kohtuistungil 19.9.1933 tunnistati ta siiski õigeks, kuna oli vahepeal raha kassasse tagastanud ja kohtulikku karistust talle ei määratud. Kas võla tasumiseks leitud summa pärines Nõukogude luurelt või kusagilt mujalt, pole siiski teada. Pole ka teada, kas tema üleviimine järgmisel aastal Pioneerpataljonist Scoutspataljoni oli kuidagi rahakadumisloogа seotud või mitte. Igatahes säilitas kapten Pedaja oma aukraadi ja kompaniiülema ametikoha.

Agent L/127 tegutseb

Luureagendina Joh Pedaja esineb arhiividokumentides kui „allikas L/127" (ka I/127) või „L/127 „Insener". Algul oli ta sidemes Nõukogude välisluure Riia residentuuriga, kuid kolme või nelja kohtumise järel anti üle sidepidamiseks Tallinna residentuurile.

Siinkohal tuleks veidi peatuda Nõukogude välisluure ülesehituse juures välismaal 1930-ndatel aastatel. Tegelikult eksisteeris sel ajal mitu konkureerivat Nõukogude luureorganit, millest kõige tuntum oli kahtlemata OGPU/NKVD välisluureosakond INO (Inostrannõi Otdel). Ülimalt salastatud GRU-st (sõjaväeluurest) ei räägitud peaaegu midagi ja laiem avalikkus kuulis sellest esmakordselt alles pärast Viktor Rezun-Suvorovi kuulsa raamatu „Akvaarium" (Moskva 1993, eesti keeles 2001) ilmumist.

Mõlemad luureorganisatsioonid on aastate jooksul korduvalt oma nime ja struktuuri vahetanud, nimetame esimest siinkohal lihtsalt INO-ks ja teist GRU-ks, Kodusõja ajal kandis armeeluure lühendatud nimetust Registrupr, alates 1921.

Johannes Pedaja teenistusleht:

3.12.1919	arvati EV sõjaväe ohvitseride reservi
15.1.1920	võeti leitnandina (ametlikult 20.11.20) Inseneripataljoni koosseisu
24.11.1922	nimetati ümber nooremleitnandiks
31.8.1923	alalisväe ohvitseride kursustel
15.3.1924	suunati teenima Pioneerpataljoni
1.6.1925	lõpetas Sõjakooli juures alalisväe insener-ohvitseride kursused
30.11.1927	omistati kapteni aukraad
1.11.1932	saadeti inseneriväe ohvitseride täienduskursustele, millised lõpetas sapööriohvitseri erialal
1.11.1934	viidi üle üksikusse Scoutspataljoni 3. kompanii ülemaks, kellena muuhulgas komandeeriti Sõjaväe Ehitusosakonna käsutusse, tegeles näiteks Narva kindlustusvööndi rajamise ja planeerimisega
1939	sügisel määrati Haapsalu jaama komandandiks.

aastast – Razvedovatelnoje Upravlenie, seejärel 4. Upravlenie; muutus GRU-ks (Glavnoje Razvedovatelnoje Upravlenie) alles 1942. Pärast INO loomist Tšekaa juures 1920. aastal sattus Punaarmee luurevalitsus kohe Tšekaa raske surve alla, sest viimase looja Feliks Dzerzinski püüdis ka sõjaväeluuret oma kontrolli alla saada. Novembris 1920 võetigi Kremlis vastu Lenini allkirjaga määrus, millega Registrupr allutati ühtlasi ka Tšekaale, kuigi säilitas selles iseseisva osakonna õigused. Selle ülem arvati ka Tšekaa kolleegiumi täisliikmeks, kuigi kõiki oma otsuseid pidi eelnevalt kooskõlastama Tšekaa ülemaga. See määrus leidis sõjaväeluure sees tugevat vastuseisu ja tegelikkuses õnnestus seda ellu viia vaid osaliselt. Näiteks välismaiste agentuurvõrkude ühendamisest ei tahtnud midagi välja tulla ja 1925. aastaks oli enamik nendest jälle eraldatud. Selline terav antagonism ja rivaliteet kahe välisluureorgani vahel on jätkunud ka edaspidi, mida veelgi on süvendanud välismaal asuvate VK(b)P välisbüroode (Kominterni) ja muude välisteenistuste tegevus. Siiski on julgeolekule alluva välisluure kontoll armeeluure kolleegide üle püsima jäänud, eriti julgeoleku koosseisu kuuluvate eriosakondade kaudu.

> **Residentuuri agentuurvõrgu üldine koosseis oli väga kirju, ulatudes Vene valgekaartlastest ja Saksa rahvusest ettevõtjatest kuni välisriikide dipomaatideni, sekka ka üksikud eestlased.**
>
> — JAAK PIHLAU —

1930-ndad aastad ei olnud Nõukogude välisluurele eriti õnnelik aeg, seda tabasid mitmed suured sissekukkumised, mille tagajärjel enamike välismaiste residentuuride tegevus peaaegu katkes, seda ka Balti riikides. Veelgi tugevama löögi sai Nõukogude luure omade poolt, kui „suure terrori" ajal 1937–1940 arreteeriti ja hävitati peaaegu kogu selle juhtkond, kaasa arvatud Punaarmee Luurevalitsuse kauaaegne juht Janis Berzinš ja 1934. aastal tema asetäitjaks määratud endine INO ülem A. Arbuzov.

Tulles tagasi kpt Pedaja luurajakarjääri juurde, märgime, et esialgu töötas agent L/127 teatavasti OGPU-NKVD Riia residentuurile, anti aga 1934. aastal üle Leningradi oblasti GPU INO Tallinna (Revali) residentuurile, mille ülesehitust 1934. Näeme, et sel ajal allus Tallinna residendile üldse 14 agenti („allikat"), teiste seas ka L/127. Residentuuri agentuurvõrgu üldine koosseis oli väga kirju, ulatudes Vene valgekaartlastest ja Saksa rahvusest ettevõtjatest kuni välisriikide diplomaatideni, sekka ka üksikud eestlased. Mõned nendest olid ilmselt topeltagendid, näiteks EV kaitsepolitsei endine ülem kpt Helmut Veem või endine kindral Boris Engelhardt, kes värvati venelaste poolt „pimesi" (väidetavalt hoopis Saksa luureagendina).

Siinkohal kõigi nende agentide õiged nimed, nii nagu nad Nõukogude välisluure ametlikes dokumentides kirjas on.

L/23 = Aleksander Mettas;
L/29 = Nikolai Schedlich;
L/31 = J. Vihrov;
L/32 = Georgi Dorohhov;
L/39 = Nikolai Nei;
L/41 = Adolf Idol;
L/42 = Boris Engelhardt;
L/61 = Olga Tumma;
L/60 = Oleg Vassilkovsky(10);
Sekretar = Hans Vahrmich;
Prokuror = Artur B(r)ekker;
AA41 = R. Pakalnet;
AA122 = Helmut Veem.

Agent L/127 tegevuse kohta on arhiivis säilinud mitmeid välisluurevalitsuse dokumente aastatest 1934–38, kuid ei saa öelda, et need oleksid „ilustamisvajadusest" rohkem vabad kui teised analoogilised KGB dokumendid (näiteks juurdlustoimikud). Tegelik olukord oli isegi vastupidine, Nõukogude välisluure andmed polnud kunagi eriti usaldusväärsed ja Jossif Stalin usaldas neid isegi niivõrd vähe, et oskas maha magada isegi sõja alguse 21. juunil 1941, kuigi paljud välisluure agendid olid teda sellest hoiatanud (näiteks Kominterni kaudu GRU-sse värvatud Richard Sorge ja mitte ainult tema). Välisluuredokumentide äärmisest pealiskaudsusest räägib näiteks see, et Johannes Pedajat on nimetatud korduvalt Jaan Pedajaks, Pioneerpataljoni asukohaks aga Nemme jaama Narva linna läheduses (?) jne.

Ühes aruandes on üksikasjalikult ära toodud kõigi temaga agentuursidemes olnud NKVD töötajate nimed: Jakov (Valik), töötab Orjolis (töökoha nimetus pole dešifreeritav); Boris (Tšitšajev); Asman (Tšaplin) – arreteeritud; Jaan (Lacis); Gleb (Smaktunovitš); Roman (Roditelev) – komandeeringus.

Samasse on lisatud ka kõik agenti L/127 tundvate NKVD aparaadi töötajate nimed: Leningradi INO-st endine ülem Fjodorov (arreteeritud); ülema asetäitja Adamovitš; julgeolekutöötajad Klimovitš (arreteeritud); Gorski, Šemena (vallandatud); Gorožanin (arreteeritud); Tomtšin (arreteeritud); Sokolov (komandeeringus), Berman; Nazarov (üleviidud GULAG-i); Furman; Tšernonebov; Dudukin.

Värbamise järel tehti L/127-le peaülesandeks pääseda tööle Eesti Kindralstaabi II (luure) osakonda, kasutades seal töötava kol. leitnandi Tomsoni (Toomsare) abi, kuid sellest üritusest ei tulnud midagi välja.

Tema poolt Nõukogude luurele üleantud materjalidest on mainitud vähemalt järgmisi:

a) Eesti ratsaväerügemendi mobilisatsiooniplaan
b) Eesti armeele ostetavad lennukitüübid
c) Naissaare plaan koos rannapatareide asukohtadega (2 nimetust) ja fotogrammeetriapatareiga

Pioneerpataljoni ohvitserid. Kapten Johannes Pedaja esireas paremalt teine, tema kõrval vasakul Nikolai Trankman.

ARHIIVIFOTO

d) Aegna kindlustuste plaan
e) andmed relvaostude kohta Saksamaalt ja Poolast
f) andmed Kindralstaabi sidemetest Saksamaa, Poola ja Soomega
f) Narva ümbruse kindlustusplaan jm.

Kõik need sõjalise iseloomuga materjalid anti järgnevalt hindamiseks üle Punaarmee Luurevalitsusele (GRU-le), kes omakorda kinnitas nende tõepärasust ja luges neid üsna väärtuslikeks. Nende luureandmete eest maksti talle regulaarselt hüvitust – ühtedel andmetel 250 krooni, teistel andmetel 200 krooni kuus. Võrreldes agent „Oneginile" makstud tuhandekrooniste tasudega oli seda muidugi vähe, nähtavasti polnud temalt saadud informatsioon nii väärtuslik ja nii põhjalik.

Peab veel kord ütlema, et INO Tallinna residentuuri arhiivimaterjalid puudutavad ainult aastaid 1934, 1936 ja 1938 – võimalik, et vahepealsetel aastatel oli side väga lünklik või puudus üldse.

Polkovnik Tsukanovi spionaaživõrk

On teada, et GRU legaalsed residentuurid töötasid peamiselt välissaatkondade sildi all ja neid esindas sõjaväeatašeede aparaat (maaväe VAT ja mereväe VMAT). Sõjaväeatašeede ülesannete hulka kuulus asukohamaa relvajõudude igakülgne hindamine; nende mobilisatsiooniline ja lahinguline valmidus, isikkoosseisu operatiivne ja lahinguline ettevalmistus, valitsuse ja sõjaväelise juhtkonna militaarpoliitika suunad jne.

Tallinnas Nõukogude saatkonna sõjaväeatašeena töötas 1934–37 V. Tupikov, 1938. aasta veebruaris määrati sellele ametikohale polkovnik Jevgeni Jefimi p Tsukanov.

Oma kohtumisi temaga kirjeldas kpt Pedaja nii:

„Kohtumised toimusid sõjaväeatašeega (nime ei mäleta). 1940. aasta juulis, kui Eesti võeti NSVL-i koosseisu, hakati mind ette valmistama sõiduks tööle Saksamaal. Väljasõit oli kavandatud septembri alguspäevadele. Olles saanud sõjaväeatašeelt vastavad instruktsioonid ja raha kulutuste katteks, pandi mind 5. või 6. septembril Tallinnast Soome väljuvale laevale, et ma Helsingis laevalt lahkudes esineks Soome võimude ees kui Nõukogude võimu eest põgenev endine Eesti ohvitser. Maaleminek Helsingis aga ei õnnestunud ja koos paari mind mitteametlikult saatva kaaslasega pöördusime tagasi Tallinna. Järgmisel päeval kandsin sellest ebaõnnestunud katsest maabuda ette sõjaväeatašeele. Olles mu ära kuulanud, polkovnik oma abi juuresolekul ütles, et nüüd on Eestis kehtestatud Nõukogude võim, tema siinviibimine hakkab lõppema, kuid on vaja edasi töötada, ja lisas: „Hakkate nüüd teenima armees, kuid esimesel võimalusel peate üritama pääseda Saksamaale ja seal endale leidma töökoha. Minu küsimusele: „Kuidas seal mind ülesse leitakse?" vastas, et ärgu ma selle pärast muretsegu, küll me üles leiame, kui vaja."

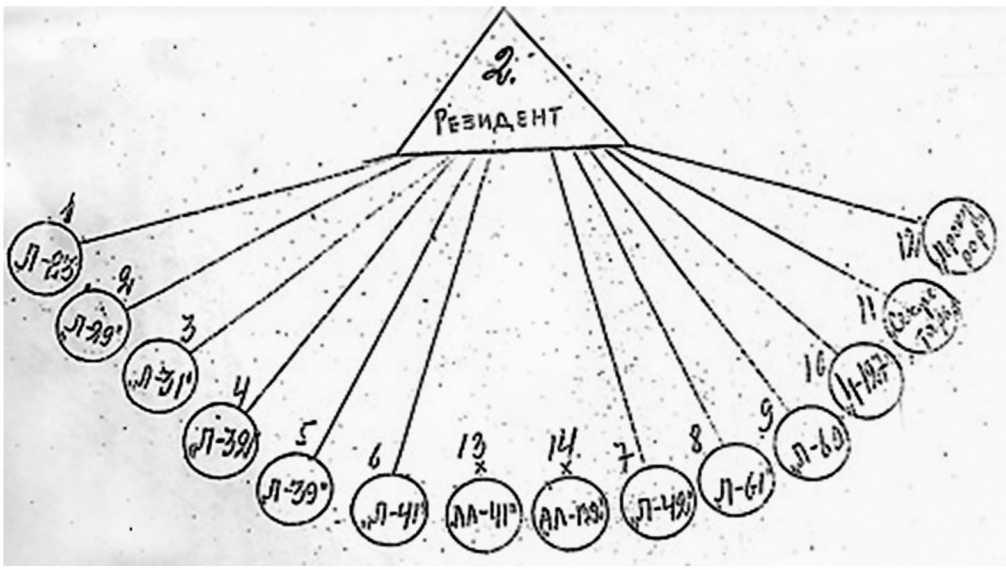

Tallinna (Revali) residentuuri (1934) kuulus 14 allikat. Agent L/127 (Joh. Pedaja)

Seega ebaõnnestus Pedaja üritus septembri alguses 1940 Soome kaudu luureagendina Saksamaale pääseda. Miks Helsingis maale minna ei õnnestunud, pole päris selge, Pedaja ise kinnitas hiljem, et see nurjus mitte tema süü läbi. Võib-olla oli see katse koos teda saatva Nõukogude luuretöötajaga Soome sõita liinilaeva „jänesena" liiga läbinähtav Soome politsei jaoks. Mõlemad mehed lihtsalt võeti kinni ja saadeti Eestisse tagasi.

Kuid sellega polkovnik Tsukanovi suurejooneline kava oma agentuurvõrku Soomes ja mujal Euroopas rajada veel ei lõppenud. Soome kaitsepolitsei (Valpo) andmeil tabati Talvesõja ajal vähemalt seitse Eesti ohvitseri, kes olid saanud Tsukanovilt ülesande Nõukogude spioonina Soomes ja mujal Euroopas tegutseda.

Kapten Pedaja kõrval olid nendeks veel: kolonel Elias Kasak (18)– saabus Soome 4. novembril, kolonel Konstantin Kanep – saabus Soome 18. novembril, kolonelleitnant Georg Vaher ja major Oskar Käbala – saabusid Soome 13. detsembril, kapten Arved Vaher – saabus Soome (Mäkiluoto saarele) 24. detsembril, major Albert Patska – saabus Soome (Kallbadagrundi majakalaevale) 27. detsembril.

Lisame, et 1939–40 osales Tsukanov aktiivselt ka Vene sõjaväebaaside rajamisel Eestisse (sellest rääkis muuseas ka kolonel Kasak) ja ilmselt oli ka tegev 1940. a juunipöörde ettevalmistamisel. Talvesõja ajal polkovnik Tsukanov määrati Viiburi rindel toimiva Punaarmee 123. laskurdiviisi komandöriks, ülendati intendantuuri kindralmajoriks, 1943 teenis hiljem mitmel rindel ja kuulus peale sõda Kaitseministeeriumi Kindralstaabi juhtkonda. Suri kindralleitnandi auastmes Moskvas 1966. aastal.

Sõja keerises

Helsingist naasemise järel septembris 1940 kapten Pedaja määrati äsjaloodud Punaarmee Eesti Territoriaalkorpuse 180. laskurdiviisi 21. polgu insenerteenistuse ülemaks Tallinnas. Sõja puhkemise järel 21. laskurpolk saadeti rindele Staraja Russa-Porhovi piirkonda, kus ta Soltsõ linna lähedal Novgorodi oblastis langes sakslaste piiramisrõngasse. Pedaja sai haavata ja võeti koos kaaslastega 21. juulil 1941 sõjavangi. Haiglas eemaldati Pedajal kaelast ja jalast mitu miinikildu, tervenemise järel saadeti Könisbergi lähedal asuvasse Stablaki vangilaagrisse. Vabanes sealt sama aasta oktoobis, kusjuures vabastamise tingimuseks oli, et hakkab edaspidi teenima Saksa politseipataljonis. Tuli Valga kaudu tagasi oma kodulinna Tallinn-Nõmmele, kuid siis sõjaväekomandantuuri saabudes püüdis sõjaväkkeminekust keelduda, viidates halvale tervisele. Kui aga talle öeldi, et teda võidakse keeldumise korral vangilaagrisse tagasi saata, oli ta sunnitud sakslaste ettepanekuga nõustuma.

Uus politseipataljon formeeriti Tartus ja kandis algselt nime Estnische Schutzmannschafts Bauabteilung Fp. 43167. Pataljoni komandöriks määrati endine EV major August Siller , Pedaja oli 3. pioneerkompanii ülemaks. Hiljem nimetati pataljon ümber 42. politseipioneerpataljoniks.

Pärast väljaõppe läbitegemist saadeti pataljon Vene-Saksa rinde tagalasse ehitustöödele – algul Eestisse ja siis Venemaale, kusjuures pataljoni staap dislotseerus Pihkvas. Üksikud kompaniid toimisid iseseisvalt, asudes peamiselt Luuga rajoonis. Peamiseks tegevuseks oli tagalas roigasteede, sildade ja muude kaitseehituste rajamine. Aeg-ajalt tuli osaleda ka üksikute politseioperatsioonide läbiviimisel partisanide vastu, neid juhtis Silleri hilisema tunnistuse järele just kapten Pedaja.

1942. aastal viibiti Demjanski kotis, järgmisel aastal tuldi Eestisse tagasi, kus pataljon paigutati Peipsi järve äärde Mehikoormale. Vahepeal oldi rindel ka Läti piiri taga Velikaja jõe joonel, siis Võru-Petseri ja Emajõe rindel. Juulis 1944 patül Siller haigestus ja teda hakkas asendama kapten Pedaja. Kui Punaarmee üksused septembris murdsid Emajõe rindest läbi ja lõid 42. politseipataljoni puruks, tuli Pedaja tagasi koju Nõmmel, kust aga tema perekond oli sakslaste poolt Saksamaale evakueeritud. Kuuldavasti oli kogu 42. pataljoni koosseis väejooksikuteks kuulutatud ja ka teda oli gestaapo poolt taga otsitud. Arreteeriti otse Haapsalu sõjaväehaiglast ka endine patül maj Siller, kes viidi Saaremaa kaudu Saksamaa koonduslaagrisse, kus talle mõisteti kurioosumina 170 aastat (!) sunnitööd.Sakslaste lahkudes

jäi Pedaja siiski Eestisse ja asus tööle linna teedevalitsuses töödejuhatajana.

Uus vangilaager – seekord Nõukogude oma

Johannes Pedaja arreteeriti ENSV julgeoleku 2. osakonna (vastuluure) tšekistide grupi (Kalikov, Filimonov, osak. ülem Nazarov) poolt 9. veebruaril 1945 oma kodus Nõmmel, Raudtee tn 33.

Arestimääruses süüdistati teda järgnevas: „26. juulil 1941, olles Punaarmee 22. terroriaalkorpuse 21. polgu inseneriteenistuse ülem, langes sõjavangi sakslaste kätte ja aitas alates novembrist s.a formeerida Saksa politseisapööripataljoni (hilisema numbriga 42), mille roodu- ja ja hilisemaks pataljoniülemks ta oli. Roodukomandörina viibis 1942–43 Leningradi ja Pihkva oblastis ning muudel okupeeritud aladel, kus koos oma rooduga korduvalt teostas haaranguid nõukogude partisanidele. Alates juulist 1944 võttis pataljonikomandörina osa lahingutest Punaarmee vastu Võru ja Tartu all. Pedaja kuritegelikku tegevust on tunnistanud ka varem arreteeritud Kivimäe ja Otsing."

Peale paari ülekuulamist esitati talle 31.5.1945 ametlik süüdistus § 58–1b alusel ja see läks arutusele Tallinna garnisoni sõjatribunali istungil 20. juunil. Sõjatribunalis mõisteti Johannes Pedajale 10+5 aastat laagrit, millest esimese poole ta kandis ära Karlagis Džezgazganis. Vabanes laagrist 1954. aastal ja töötas seejärel veel viis aastat Karaganda oblastis, kuni tervise halvenemise tõttu oli sunnitud Eestisse (Narva) tagasi tulema, kus esitas 15. nov 1959 avalduse NSV Liidu peaprokuröri nimele, paludes ennast rehabiliteerida, Põhjenduseks tõi ta asjaolu, et oli aastatel 1933–41 töötanud Nõukogude välisluure heaks, mida aga NKVD vägede sõjatribunalis 1945. aastal ei olnud arvesse võetud.

Asja uurimisel, mida juhtis uurimisosakonna vanemuurija kapten D. Zõbin, selgus, et ei eeluurimise käigus ega ka sõjatribunalis maininud Pedaja kordagi fakti, et oli varem töötanud Nõukogude välisluure heaks. Kui ta hiljem esmakorselt sellest rääkima hakkas, siis põhjendas oma eelnevat vaikimist sellega, et „ei saanud rääkida sellest, kuna ma 1933. aastal tööle asudes andsin lubaduse hoida oma töö rangelt saladuses ning sellest mitte kellelegi rääkida. Lootsin siis, et mind otsitakse veel üles, minu süüdistusasi vaadatakse uuesti läbi ja mind lastakse vabaks. Kuid seda ei juhtunud."

Pedaja avalduse kontrollimiseks alustatud uue juurdluse käigus selgus, et Pedaja oli tõepoolest pikka aega Nõukogude välisluure agent olnud. Seda kinnitati nii Kaitseministeeriumi vastuskirjas kui ka spetsiaalses õiendis, millele oli alla kirjutanud 1960. aastal Kaitseministeeriumi staabi sekretariaadi ülema asetäitja kindralmajor Tsukanov.

> **Sõjatribunalis mõisteti Pedajale 10+5 aastat laagrit, millest esimese poole kandis ta ära Karlagis Džezgazganis. Vabanes laagrist 1954. aastal ja töötas seejärel veel viis aastat Karaganda oblastis.**
>
> — JAAK PIHLAU —

Toome siinkohal selle äärmiselt huvitava dokumendi täieliku teksti:

Veebruarist 1938 kuni 1940 (kaasa arvatud), töötasin ma N. Liidu sõjaväeatašeena Eestis. J. Pedajat tunnengi sellest ajast, astudes temaga sidemesse varsti peale uude teenistuskohta saabumist, Kogu meie tutvuse ajal vastastikused suhtes olid meil puhtalt teenistuslikud, kohtusime ainult sidepidamise ajal. Muid kokkusaamisi meil ei olnud. J. Pedaja oli kogu aeg sidemel ainult minuga ja minu alluvatega ta ei kohtunud. Pedajat võib iseloomustada üldiselt positiivselt. Septembris 1940 J. Pedaja sai tõepoolest minult ülesande luuretöö teostamiseks sõita illegaalselt Saksamaale. Enne Tallinnast väljasõitu instrueerisin teda kõigis ülesande täitmiseks vajalikes küsimustes. Instruktaaži ajal leppisime kõiges kokku ja Pedajal mingeid arusaamatusi ei tekkinud.

Milliseks kujunes Pedaja saatus Helsingis ebaõnnestunud maabumise järel, pole mulle teada, ma lihtsalt ei mäleta. Mulle ei meenu ka, kas peale Tallinna tagasipöördumist keegi minu alluvatest võttis temaga ühendust. Ma ei mäleta ka, kas teostati veel teistkordne katse Pedajat saata Saksamaale. Meie kohtumisel sügisel 1940, nagu mulle meenub, nagu eelmistel kordadelgi, kedagi teist kohal ei viibinud. Kas ma oma sekretärile andsin veel ülesandeks temaga hiljem kohtuda, seda enam ei mäleta. Jutuajamine selle kohta, et Pedajal tuleks esimesel võimalusel Saksamaale pääseda ja seal endale töökoht leida, toimus tõepoolest 1940. a sügisel Sel ajal toimunud instruktaaži käigus lepiti kokku kõiges – ka selles, kuidas teda võib üles leida pärast seda, kui ta on endale töökoha leidnud.

/26.4.1960 Kindralmajor Tsukanov/

Nii kapten Pedaja küll rehabiliteeriti Nõukogude võimude poolt, kuid vanale sõdurile ja spioonile tuli andeksandev otsus liiga hilja. Ta suri 12. juunil 1961. aastal Tallinnas ja on maetud Rahumäe kalmistule.

Mis võisid olla need põhjused, mis viisid Eesti armee kapteni Johannes Pedaja kodumaa reetmisele? Vaevalt oli siin põhjus maailmavaates ja veendumustes. On arvatud, et Pedajat, kellel oli ülal pidada suur perekond vaevas pidev rahanappus. Eesti sõjaväeluure 1936. a dokumentidest leidub ohvitseride võlgade kohta kirje: „Suur perekond. Armastab ka pummeldada." Pedaja võlg oli kokku 500 krooni. Samas loetelus leiab mainimst ka kapten Trankmann, kelle tookordne võlg oli 720 krooni. K&E

Allikas: Artiklis on kasutatud Riigiarhiivi materjale.

Henn Põlluaas

„Sotsid. Interrinde teine tulemine“

Henn Põlluaas (s. 1960) on Eesti ühiskonnategelane ja poliitik. EKRE aseesimees, endine Saue linnapea, tänane Riigikogu ja väliskomisjoni liige. Paljude artiklite ja kolme raamatu autor: „Eesti-Vene piirileping, ära andmine või äraandmine?“ (2010) ja „Lennart Meri, vabaduse valus valgus“ (2011). Hiljuti ilmus tema sulest uus ja põhjalik monograafia „Sotsid. Interrinde teine tulemine“ (2019).

HENN PÕLLUAAS

Tõuke käesoleva raamatu kirjutamiseks andis Jevgeni Ossinovski 2016. aasta SDE kongressil peetud bolševistlikult räuskav ja estofoobne kõne. Tema öeldu, et rahvusriiklus on „ohtlik ja ebainimlik düstoopia” ning rahvuslased „ksenofoobne okse” sai sotsiaaldemokraatidelt tormilise aplausi osaliseks. Tegemist on ühe räigeima ja vaenulikuma rünnakuga nii eesti rahva kui Eesti põhiseadusliku korra vastu.

Ligi seitsmesaja viitega varustatud raamat heidab pilgu sotside tegevusele ja ideoloogiale ning paljastab selle varjatud allhoovusi ja tagamaid. On ju sotsialism 20. sajandi kuritegelikeks kuulutatud režiimide, nii natsismi kui kommunismi, ideoloogiline platvorm ning sotsid püüavad „sallivuse” sildi all kehtestada uut repressiivühiskonda, kus nemad defineerivad ja dikteerivad, mis on õige, mida tohib või peab tegema ja mõtlema.

SDE sildistab ja ründab kõike, mis ühiskonda on kandnud, sidustanud ning taganud järjepidevuse ja tasakaalustatud arengu. Toimuvat on nimetatud neomarksistlikuks kultuurisõjaks normaalsuse, traditsiooniliste ideaalide ja väärtuste, perekonna, eestluse, rahvusriikluse ja euroopaliku kultuuri vastu. Vaadeldes tänast SDE internatsionalistlikku rahvusriikluse-vaenulikkust, siis on paralleeli toomine Interrindega igati kohane – Sotsiaaldemokraatliku Erakonna nimi võiks ollagi Interrinne vol. 2.0.

Ajaliselt keskendub raamat peamiselt viimaste aastate aktuaalsetele teemadele ja küsimustele, koos väikeste põigetega minevikku ja ka laiemale taustale. Raamatus käsitletakse SDE ühinemist kremlimeelse Vene Erakonnaga Eestis, nende liikmelisust Sotsialistlikus Internatsionaalis, modernse sotsiaaldemokraatia ideoloogilisi aluseid, nende rahastamist ja korruptsiooni, rahvusriikluse, keele- ja kodakondsusseaduse vastu suunatud tegevust, oponentide vastaseid rünnakuid ja nende sallimatut sildistamist, massiimmigratsiooni toetamist ja selle võimalikke tagajärgi, sooneutraalsuse, kooseluseaduse, võrdõiguslikkuse ja triibuliste nimekirjade küsimust, julgeoleku- ja kaitseteemasid, sotside arusaamu demokraatiast ja majanduspoliitikast, võõrtööjõu sissetoomisega seotud problemaatikat jne.

Autor on tsiteerinud erinevate maailmavaateliste seisukohtade esindajaid erinevatelt elualadelt, tuntud ja tunnustatud ühiskonnategelasi, kellel on üks ühine nimetaja – neil kõigil on olnud läbinägelikkust hoomata SDE neomarksistliku äärmuspoliitika tegelikku palet ning kodanikujulgust selle kohta oma arvamust avaldada ja tõde välja öelda. Samas näitab see veenvalt, et tegemist ei ole vaid SDE ja EKRE vastasseisuga, nagu sotsid üritavad näidata, vaid tegemist on vasakliberaalse sotsiaaldemokraatliku ideoloogia ja ühiskonna vastasseisuga laiemalt.

Eesti vanasõna ütleb, et tõde ei püsi kotis. Tõde peab saama välja öeldud ka siis, kui vasakliberaale toetavad ja nende mõju all olevad meediaväljaanded ja arvamusliidrid seda ei tee või hägustavad tegelikkust. Sotside ideoloogia on üles ehitatud valedele ja ajalugu on näidanud, et sellele rajatud struktuur kukub varem või hiljem kokku. Kui ka kogu tõde ei tule raamatus välja, siis on püütud

vähemalt defineerida õiget ning vale ja vaenulik välja tuua.

Sotsiaaldemokraadid – äärmusliberalistlikud fanaatikud

Klassikalise definitsiooni põhjal on sotsiaaldemokraatia vasaktsentristlik ideoloogia, mis pooldab sotsiaalset õiglust, demokraatiat ja riigi sekkumist majandusse stabiilsuse huvides. Põgus pilguheit tänasele sotsiaaldemokraatiale näitab, et klassikaline sotsiaaldemokraatia definitsioon enam ei päde. „Vaesed" ja „proletariaat" ei ole vasakliberaalide jaoks enam ammu esiplaanil, töörahva ja vaesemate inimeste eest seismine ei paku neile huvi ega väljakutset.

Kunagi kutsuti selliseid „härrassotsideks", kuid täna on nende paletile lisandunud täiesti uued värvid - vikerkaarevärvid. Oluline paradigma muutus on toimunud suhtumises sugudesse ja soolistesse erinevustesse laiemalt. Praktikas tähendab see, et lisaks rahvusriikluse vastasusele, internatsionalismile, multikulturismile ja globalismile on kilbile tõstetud dekadentlikud ja äärmusliberaalsed nn „euroopalikud väärtused", millel pole midagi ühist tegelike euroopalike väärtustega: ultraliberaalne immigratsioonipoliitika, sundvõrdsustamine, relativism, äärmusfeminism, hedonism ja seksuaalvähemused ehk LGBTQ+ (lesbid, geid, biseksuaalsed, transsoolised, queer-inimesed jne) ideoloogia, mille toetamisest SDE programmilised dokumendid tegelikult vaikivad, kuid mille eest võitlemine on muutunud sotside põhiteemaks, võib öelda, et isegi nende kinnisideeks. Neil teemadel ollakse permanentses erutusseisundis ja pealetungil.

Kultuurimarksiste iseloomustab võimetus õppida ning analüüsida põhjusi, protsesse ja nende tagajärgi. Võimetus õppida mitte ainult enda, aga ka teiste vigadest ning varem ajaloos toimunust. Kui jätta välja marksistide poolt revolutsioonide tulemusel läbi viidud ja läbi kukkunud ebainimlikud sotsialismieksperimendid, siis ei ole mitte ühelgi varasemal dokumenteeritud ajaloo perioodil inimkonna minevikukogemust peetud niivõrd tähtsusetuks ega sellesse nii üleolevalt suhtutud. Parafraseerides Ronald Reaganit, tuleb tõdeda, et sotsiaaldemokraatia pole probleemide lahendus, vaid et see ise ongi probleem.

* * *

Katkend peatükist „SDE vastandub rahvusriiklusele ja põhiseaduslikule korrale."

Sotside tegevuses puudub ühiskonda liitev ja tugevdav mõõde. SDE on printsipiaalne rahvusriikluse vastaste kants, kes on kuulutanud varjamatu sõja isamaalisele poliitikale ja patriotismile Eestis. Pole ka imestada, sest peale kommunistliku partei keelustamist on SDE Eesti vasakpoolseim erakond Eestis, kus endiste kommunistide ja nn nomenklaturtšikute kontsentratsioon on märkimisväärselt kõrge.

SDE esimees Jevgeni Ossinovski kuulutas oma 2016. aasta kõnes, et „etniline rahvusriik on ohtlik ja ebainimlik düstoopia" ning rahvuslased ksenofoobne okse. Tegemist on viimaste aastate ühe räigeima ja vaenulikuma rünnakuga nii eesti rahva kui Eesti põhiseadusliku korra vastu. „Etniline rahvusriik" tähendab Eesti Vabariiki, mis loodi meie esivanemate vere hinnaga. Ilma selleta eestlasi täna ei eksisteeriks, me oleksime rahvusena nõukogude repressioonide ja venestamispoliitika käigus juba ammu hävitatud, nagu on seda kümned väikerahvad Venemaal. Ossinovski järgi on Eesti etnilise rahvusriigina ohtlik, ebainimlik, ängistav, fiktiivne ja totalitaristlik ülla ja inimliku utoopia kuri vastand, nagu seda kirjeldatakse George Orwelli romaanis „1984", kus psühholoogilise ja kujundliku

Henn Põlluaas oma uue raamatu esitlusel.

> **Eesti vanasõna ütleb, et tõde ei püsi kotis. Tõde peab saama välja öeldud ka siis, kui vasakliberaale toetavad ja nende mõju all olevad meediaväljaanded ja arvamusliidrid seda ei tee või hägustavad tegelikkust.**

veenvusega tuuakse esile düstoopilise maailma olemus. Sotsialistide arust tuleb rahvusriiklus ja rahvused kui sellised likvideerida. Varem või hiljem tähendab see ka eestlaste kui rahvuse likvideerimist.

Sotsid sammuvad täpselt Lenini jalajälgedes, kes vihkas rahvuslust kõigis tema ilmingutes. Lenini sõnul seisab „proletaarne enesemääramine" kõrgemal „rahvuslikust enesemääramisest". Sotsid on

lihtsalt „proletariaadi" defineerinud ümber „vähemusteks". Siinkohal tasuks ehk meenutada ka seda, kuidas Marju Lauristin ütles Rahvarinde ühe liidrina 1988. aasta sügisel, kui Lauluväljakul kutsuti üles seadma eesmärgiks iseseisev Eesti riik, et ta tundis, kuidas Lauluväljakul sündis fašism… Just sellise „fašismi" vastu sotsiaaldemokraadid võitlevadki.

Et sotside seisukohad õigesse konteksti seada, tuletan meelde Eesti taasiseseisvumisele teravalt vastu seisnud vene impeeriumimeelse Eesti NSV Töötajate Internatsionalistliku Koordinatsiooninõukogu ehk Interrinde või internatside, nagu neid kutsuti, avaldust 1988. aasta oktoobrist. Selles süüdistati eestlasi natsionalismis ja enda rahvusliku eripära liialdamises, nõuti venestamisprotsessi käigus sissetoodud muulastele parlamendis (toona Ülemnõukogu) eestlastega võrdset esindatust ja vetoõigust, nõuti kodakondsuse tingimusteta andmist kõigile sisserännanuile ja kakskeelsuse sisseseadmist. Selge see, et sellistele nõudmistele alistudes ei oleks Eesti Vabariiki taastatud ja oleks olnud vaid aja küsimus kui enesemääramisõiguseta eesti rahvas oleks oma eksistentsi SRÜ „sõbralikus" haardes lõpetanud. Täna näeme, et sotside seisukohad on justkui üksühele internatside agendast üle võetud. Mõiste internatsionalism, on asendatud vaid uue mõistega multikultuursus, SRÜ Euroopa Föderatsiooniga jne. Eestimeelseid inimesi ja patrioote kutsuvad nad aga ühtemoodi fašistideks, kelle vastu tuleb kõik relvad revolutsioonilise otsustavusega käiku lasta.

Orientoloog Peeter Espak näeb samuti selgeid paralleele sotside ja Interrinde tegevuses ning sihtides: „Meie „vasakmõte" ei tegele praegu mitte ülioluliste ja just vasakpoolsele mõttele traditsiooniliste ühiskonna valupunktidega – vaesuse, tõeliselt eksisteeriva diskrimineerimise või ka haridus- ning teadusprobleemide lahendamisega –, vaid on loonud nähtuse nimega Interrinne 2.0. Propageeritakse hüpoteetilist internatsionaalset kõiki endasse hõlmavat ja lõpuni tolereerivat „euroopalikku" lobjakat, kus kõik moslemid, geid (tõsiusklik moslem peaks seksuaalselt sättumuselt erineva surmama), venelased (kellele üldse ei meeldiks siia vähemuste ritta kuulumine), naised, mustanahalised ja muud „vähemused" ning „allasurutud ja ahistatud" täiuslikus harmoonias koos elavad. Kui analüüsida „vasakmõtte" peamisi sihte ja eneseväljendusi avalikus diskussioonis, tuleb meelde ainult paar kitsast teemapüstitust: kooseluseadus ja pagulasteema eri variatsioonides – alustades islamofoobiasüüdistustest, lõpetades vajadusega tuua sisse võõrtööjõudu. Pagulasteemat serveeritakse nurga alt, nagu oleks kogu Eesti täis metsikut raevu ja vihkamist ükskõik milliste teistsuguste inimeste vastu. Meie tänavatel käivat teistsuguse nahavärviga isikute pidev mõnitamine ning paiguti olevat nende elu lausa ohus. Pimedat raevu või ükskõik millist foobiat vähemuste vastu meil aga päriselus peale paari väärastunud mõttemaailmaga indiviidi ei eksisteeri. Ometi on „vasakmõte" võtnud need kaks ebaolulist teemat oma peamisteks sihtideks – vastanduse ja lõhe loomiseks, mida enne ei olnud. Kuna samalt mõttevoolult tuleb pidevaid sõnumeid rahvusriigi iganemisest ja „keskmise eesti maamehe" alaväärseks (i.e. Foucault'd mittelugenud) klassiks kuulutamisest, on saanud neist kahest teemast just „riigi säilimise" seisukohalt keskne probleem.

Vaadeldes tänast SDE internatsionalistlikku rahvusriikluse-vaenulikkust, siis on paralleeli toomine Interrindega igati kohane – Sotsiaaldemokraatliku Erakonna nimi võiks vabalt ollagi Interrinne vol. 2.0. Eriti kui meenutada, et kõik see, mille eest me omal ajal niivõrd meeleheitlikult iseseisvuse taastamise ajal võitlesime – eesti rahva säilimine, eestlaste peremehestaatuse ja rahvusriikluse taastamine oma kodumaal, eestlaste kustumatu enesemääramisõiguse kehtestamine ja hoidmine, eesti keele, kultuuri ja identiteedi prevaleeriva positsiooni kindlustamine Eestis ja selle säilitamine jne - on sotside arust suletuse, ksenofoobia, rassismi ja natsismi sünonüümideks kuulutatud. Kuid algne Interrinne ei oleks kindlasti nõustunud sotside vikerkaarevärvilise homoagenda pealesurumise ega Euroopat tabanud massiimmigratsiooni toetamisega, seega on sotside Interrinne 2.0 mitmes mõttes oma vaimsest eelkäijast hullemgi veel.

Isegi multikultuursuse mõiste kui selline on suudetud ära solkida. Oma algupärases tähendus peaks see ju tähendama, et on palju erinevaid kultuure, religioone ja rahvaid ning me peaksime neid kõiki hoidma ja austama. Seal hulgas enda oma. See annabki maailmale värvid ja igale kontingendile oma näo. Euroopalik kultuur, kristlus ja eestlus on aga kuulutatud ksenofoobseks igandiks ning määratud ühtesulamisele Aafrikast, Lähis-Idast, Aasiast ja slaavi riikidest saabuvate kultuurtreegeritega. See on

> **Täna näeme, et sotside seisukohad on justkui üks–ühele internatside agendast üle võetud.**

täpselt samasugune moonutus, nagu nõukogude ajal, mil internatsionalism tähendas „vabatahtlikku" sulandumist suure vene rahvaga ja nõukogudeliku „kultuura" omaksvõttu. Vaid tagurlikud ja kodanlik-natsionalistlikud rahvavaenlased ei mõistnud selle ideoloogia progressiivsust.

Katkend peatükist „SDE ühinemine kremlimeelse Vene Erakonnaga"

Sotsiaaldemokraatlikul Erakonnal on olnud kirju ajalugu, mis on täis nimevahetusi ja ühinemisi teiste era-

Interrinde meeleavaldus Tallinna Poliitharidusmaja (Sakala keskus) ees, 1988.

FOTO: SCANPIX / ERICH NORMAN

kondadega. Tundub, et selle käigus on Sotsiaaldemokraatlikkusse Erakonda kogunenud seltskond, kellest paljude suhtumine ja eesmärgid on varjamatult Eesti-vaenulikud. Sellest kõneleb näiteks 2012. aastal toimunud ühinemine estofoobse ja kremlimeelse Vene Erakonnaga Eestis (VEE), kes oma hoiakutest saladust ei teinud. Ka siinkohal tuleb rääkida ajaloovõltsimisest, libainformatsioonist ja manipuleerimistest.

VEE juhid Stanislav Tšerepanov ja Gennadi Afanasjev kuulutasid enne erakondade ühinemist venekeelses Delfis, et teemale, justkui oleks Eesti okupeeritud Venemaa poolt, tuleb kehtestada moratoorium, sest okupatsiooni fakt olevat kohtus kinnitamata ja ilma vastava kohtuotsuseta on see vaid usu küsimus. „On arusaadav, et me ei saa ega hakka siin rääkima millestki peale selle, et Nõukogude armee vabastas Euroopa fašismist. See on meie selge seisukoht," teatas Tšerepanov. Sama „huvitav" oli tema seisukoht, et „venelased ei ole ega saa olla okupandid ega nende järeltulijad".

Esmapilgul võis nii mõnelegi jääda mulje, et tegemist on lihtsalt rumala avaldusega, millele ei maksa tähelepanugi pöörata. Kremli propagandaruuporist tuleb pidevalt selliseid ja veelgi hullemaid avaldusi. Tegelikult on aga küsimus väga tõsine. Lisaks sellele, et vägivaldse okupatsiooni ja anneksiooni eitamine tähendab nõustumist Kremli propaganda ning meie ajaloo ümberkirjutamise ja võltsimisega, tähendab see avaldus ei rohkem ega vähem kui Eesti riigi juriidilise järjepidevuse ja legitiimsuse kahtluse alla seadmist. Kui Eestit ei okupeeritud, siis astus ta järelikult ise vabatahtlikult NSV Liidu koosseisu. See tähendaks, et tänane Eesti ei oleks mitte sõjaeelse Eesti Vabariigi, vaid ENSV õigusjärgne, uustekkeline riik. See tähendaks omakorda kodakondsuse andmise kohustust kõigile seisuga 1991. siin elanud isikutele, kakskeelsuse kehtestamist ehk vene keelele riigikeele staatuse andmist jne. Ühesõnaga, hoopiski teistsugust riiki, kui see, mille me vabaks laulsime. Ei maksa olla naiivne, arvates, justkui Tšerepanov ja Afanasjev või teised VEE, aga ka SDE liidrid ei oleks oma avalduse sisu ja tagamaid mõistnud.

> **Sotsiaaldemokraatliku Erakonna nimi võiks ollagi Interrinne vol. 2.0.**

Kui pärast „vabastamist" oleks punaarmee Ida-Euroopa riikidest, sh. Eestist, taandunud Venemaale, siis võiks seda vabastamiseks ehk pidadadagi. Paraku jäi aga Nõukogude Liidu okupatsiooniarmee Ida-Euroopa riikidesse paigale - polnud mingit vabastamist. Algasid hoopis ebainimlik terror ja massirepressioonid. Tšerepanovi väide on vaieldamatult vale ja demagoogia. Ka tänane SDE esimees Jevgeni Ossinovski on näidanud enda suhtumist, öeldes: „suhetes Venemaaga võiks ajaloo poliitilisest debatist välja võtta".

Olgu siinkohal mainitud ka üks pretsedenditu ja tõeliselt absurdne seik - Eesti maksab enda eelarvest vastavalt Toomas Hendrik Ilvese ajal Moskvaga sõlmitud kokkuleppele Vene okupatsiooniarmee pensionäridele, ohvitseridele, sõduritele ja teenistujatele pensioni. Pole siis ime, kui Kreml, VEE ja teised venemeelsed ajaloovõltsijad kinnitavad, et Nõukogude Liit/Venemaa/Punaarmee pole Eestit kunagi okupeerinudki, vaid tegemist oli hoopistükkis vabastamisega. Ma ei ole kuulnud, et kuskil mujal maailmas maksaks mõni okupeeritud olnud riik okupeerijatele

ja küüditajatele pensioni - läbi ajaloo pole teada ühtegi rahvusvahelise õiguse normi, mis kohustaks okupantriigi sõjaväelasi ja alamaid käsitlema kodanikega võrdsel alusel.

Toonane SDE esimees, endine Keskerakonna poliitikasekretär, sotsidesse üle jooksnud Sven Mikser küll ütles, et tema Vene Erakonna seisukohta ei toeta, kuid Sotsiaaldemokraatliku erakonna poolt ametlikku hukkamõistu, ühinemisläbirääkimiste katkestamist ega mingit muud reageeringut sellele skandaalsele seisukohale ei järgnenud. Ka Mikser ise jäi edaspidi selles küsimuses ebalevale seisukohale. SDE aseesimees asus aga hoopis avalduse tegijaid õigustama, väites, et nende jutu algne mõte võis minna lihtsalt tõlkes kaduma.

Sellest johtuvalt esitasin Riigikogus SDE esimehele, tervise ja tööministrile Jevgeni Ossinovskile 2016. aastal küsimuse: „2012. aastal ühines teie erakond Vene Erakonnaga Eestis, mille juhid kuulutasid, et teemale Eesti okupeerimisest Venemaa poolt tuleb kehtestada moratoorium, sest okupatsioonifakt olevat vaid usuküsimus. Kapo aastaraamatus on öeldud, et Vene Erakond Eestis kujutab endast ohtu Eesti julgeolekule, ning kirjeldatud, kuidas nad on kasutanud alatuid võtteid ja provokatsioone Eesti diskrediteerimiseks. Vene Erakonna esimeest Tšerepanovit, keda meedias on kahtlustatud FSB agendiks olemises, te premeerisite Sotsiaaldemokraatliku Erakonna aseesimehe positsiooniga. Järelikult teid ei häiri venemeelsus ega Eesti-vaenulikkus. Mikser ütles ühinemise ajal, et maailmavaated ja eesmärgid kattuvad. Need kattuvad siis ilmselt Kremli huvidega. Küsin teilt, kelle huve sotsid Eestis esindavad?" Ossinovski vastas mulle: „Lühidalt võin öelda, et te tsiteerisite ühte kahetsusväärset lauset, mis tol ajal meediasse jõudis. Erakond on võtnud selles suhtes selge positsiooni ja sellest avaldusest distantseerunud." Ossinovski valetas, mingit selge positsiooni võtmist ega distantseerumist ei toimunud. Kuid märkimisväärne on ka see, et ta jättis vastamata, kelle huve sotsid Eestis esindavad.

Kuid mida siis Vene Erakond Eestis endast kujutas? Väga kõnekas on fakt, et enne ühinemist SDE-ga kandideeris VEE nimekirjas Riigikokku Dmitri Klenski, üks Notšnoi Dozori (Öise Vahtkonna) ninameestest 2007. aasta pronksiöö organisaatoritest, olles lausa nimekirja esinumber. KAPO kinnitas juba 2006. aastal, et Öise Vahtkonna näol on tegemist Moskva loodud õõnestusorganisatsiooni Konstitutsioonierakonna käepikendusega. Samas nimekirjas oli ka pronksiööl Westmani äri rüüstanud Juri Žuravljov. VEE programmilised seisukohad olid kremlimeelsed ja kaugeleminevad – näiteks nõudsid nad, et vene keel saaks Eestis ametliku staatuse ehk riigikeeleks ning mittekodanikud saaksid õiguse valida ja olla valitud Riigikokku ja europarlamenti. Samuti sõdisid nad ägedalt vene gümnaasiumite eestikeelsele õppele üleviimise vastu. Vene Erakond Eestis oli vastu ka Eesti astumisele NATO-sse.

KAPO aastaraamatus öeldakse otse, et VEE kujutas endast ohtu Eesti julgeolekule ja kirjeldatakse, kuidas VEE tegi koostööd Läti kremlimeelsete venelastega. Viidati otsesidemetele ja seotusele vene eristruktuuridega. Nimetatud kontekstis peab mainima partei Vene Erakond Eestis (VEE) liikme Dmitri Linteri, Gennadi Afanasjevi ja Inimõiguste Eest Ühtses Lätis aktivisti Juri Sokolovski kooskõlastatud tegevust. 2005. aasta alguses võttis Vene Erakond Eestis juhtkonna tasemel vastu otsuse hakata koos Läti vasakjõududega (IEÜL, haridusreformi-vastane Vene Koolide Kaitse Staap) läbi viima ühiseid provokatiivseid vaenuaktsioone nii Eesti kui Läti Vabariigi diskrediteerimiseks. Koos lätlastega oli aktsiooniks valitud isegi Riigikogu lahtiste uste päev ja toimumispaigaks Eesti parlamendihoone. See provokatsioon hoiti Eesti õiguskaitseorganite poolt siiski ära.

KAPO aastaraamatus öeldakse otse, et VEE kujutas endast ohtu Eesti julgeolekule ja kirjeldatakse, kuidas VEE tegi koostööd Läti kremlimeelsete venelastega.

Vene Erakond Eestis tegi 2009. aastal ettepaneku koostada Euroopa Parlamendi valimisteks ühine vene nimekiri, mille eesotsas oleks olnud Konstitutsiooniparteid esindav Maardu linnapea Georgi Bõstrov, kes hiljem korruptsioonis süüdi mõisteti. Bõstrovile järgnesid VEE liikmeskonna alusel koostatavas nimekirjas Vene Kodanike Liidu esimees Juri Mišin, aktivist Dimitri Klenski ja Inimõiguste Teabekeskuse direktor Aleksei Semjonov. Eurovalimiste vene nimekirja tuli koostama lausa Moskva emissaar.

Mišin ja Klenski on ammused KAPO tuttavad, kes on oma eestivaenulikkusega aastaid silma paistnud. Semjonov on vähemalt alates 2004. aastast olnud kaitsepolitsei huviorbiidis ja figureerib regulaarselt meie sisejulgeolekuasutuse aastaraamatutes kui üks Venemaa vaenuliku mõjutustegevuse keskseid kujusid Eestis. KAPO aastaraamatus kirjutati 2005. aastal, et Venemaa Tallinna suursaatkond juhib otseselt või kaudselt kõige olulisemaid kaasmaalaste

organisatsioone, nagu Eestis Asuvate Venemaa Kaasmaalaste Ühingute Liit koos allorganisatsioonidega, Inimõiguste Teabekeskus jne, mis sõltuvad otseselt saatkonna rahastamisest. Nimetatud organisatsioonide liidrid omavad peaaegu igapäevaseid kontakte Vene saatkonna ja välisministeeriumiga, kust saavad juhiseid edasiseks tegevuseks ning rahalist toetust oma ürituste läbiviimiseks. Omalt poolt edastavad need organisatsioonid saatkonnale pidevat informatsiooni nii oma tegevuse kui ka Eesti poliitilisel maastikul toimuva kohta. Kõiki eelpoolmainitud isikuid ja organisatsioone on KAPO aastaraamatutes välja toodud seoses erineva Eesti-vaenuliku tegevuse ja ka Kremli poolt instsineeritud ajaloovõltsimistega spetsiaalselt sellel eesmärgil korraldatud üritustel, konverentsidel ja loengutel. 2007. aasta KAPO aastaraamatus nimetati VEE koostööpartnerit, Konstitutsioonierakonda, otsesõnu Kremlist juhitavaks ja rahastatavaks õõnestusprojektiks. Erinevatest aastaraamatutest võib lugeda ka teiste Vene Erakonnaga Eestis otseselt või kaudselt seotud olnud, pehmelt öeldes kahtlaste isikute ja organisatsioonide kohta. SDE-ga ühinemine koondas kõik need niidid Sotsiaaldemokraatlikusse Erakonda.

Kõik eelpooltoodu, mis puudutas Vene Erakonda Eestis, oli kahtlemata suurepäraselt teada ka SDE juhtkonnale. Sellele vaatamata avaldas Mikser korduvalt heameelt, et VEE vastas sotsialistide ühinemisettepanekule positiivselt, justkui kõnealuse erakonna koostööpartnerid ja liikmete lojaalsus Eesti Vabariigile ei omaks vähimatki tähtsust.

SDE ühinemine Eesti ajalugu, enesemääramisõigust ja julgeolekuvajadusi eitava ning Kremli huve esindava erakonnaga viidi edukalt lõpule. SDE otsus liituda taasiseseisvumisaegseid internatse, aprillimässajaid ja Öise Vahtkonna avalikult eestivaenulikke ja šovinistlikke äärmuslasi sisaldava Vene Erakonnaga Eestis on kahtlemata märgiline sündmus, mis mõjutab Eesti poliitilist diskursust tänaseni ja peaks seadma SDE KAPO erilise tähelepanu alla.

Erakonna peasekretäri Indrek Saare hinnangul langetati sellega hoopis tulevikku suunatud ajalooline otsus, mis aitavat ühiskonda tervendada ja sisemiselt ühtsemaks muuta ning Mikser teatas: „See samm muudab sotsiaaldemokraatliku erakonna tugevamaks ega tee meid põrmugi vähem sotsiaaldemokraatlikuks. Samuti ei muuda see samm meie erakonda põrmugi vähem Eesti erakonnaks." Need väited, eriti viimane, on arusaadavatel põhjustel muidugi kaheldavad. Tšerepanov kuulutas: „Tegu ei ole pelgalt kahe erakonna ühinemisega – selle sammu taga on soov muuta poliitilise mudeli arengut, mis omakorda mõjutab terve ühiskonna ja riigi edasist arengut." Ta lisas: „Olen kindel, et kogu tänaste sündmuste olulisust saame täiel määral mõista alles aastate pärast."

Stanislav Tšerepanovit premeeriti SDE aseesimehe kõrge positsiooniga, mis näitab, et VEE seisukohad, sidemed ja tegevus oli sotside meelest kõigiti aksepteeritav. Erakonna esimehe Sven Mikseri ühinemisläbirääkimiste alguses meediale öeldu, et paljuski meie maailmavaated ja eesmärgid kattuvad, vastas järelikult tõele - ühinesid kaks sarnast erakonda, kes ajavad sama, eestivaenulikku asja. Tšerepanov oli muuseas üks neist, kes Jevgeni Ossinovskit SDE esimeheks soovitas. Kas see tähendab Ossinovskile ka Kremli heakskiitu ja toetust või oli see juba niigi olemas?

Vahetult enne ühinemist hommikutelevisioonile antud intervjuus ei suutnud Sven Mikseri vastata küsimusele, kas pärast liitumist VEE-ga jäädakse Eesti okupeerimise tunnistamise juurde või mitte. K&E

/–/

Katkend on avaldatud lühendatult.

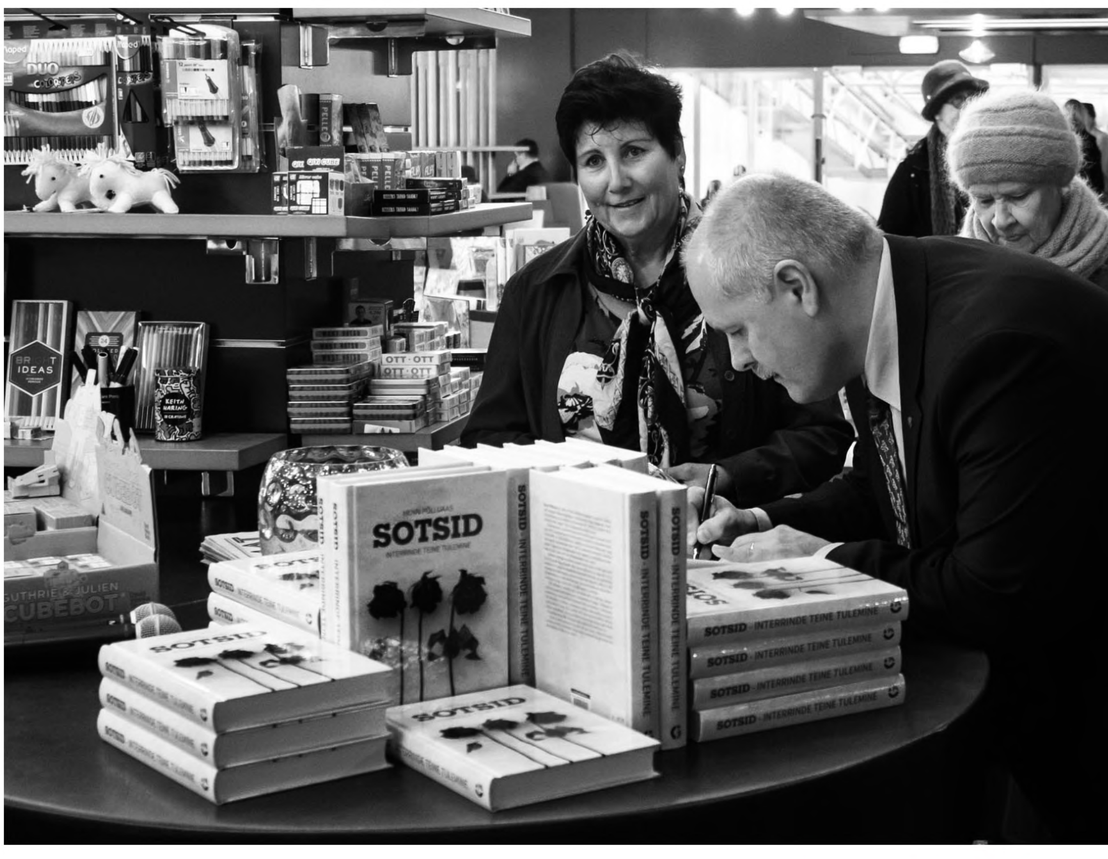

Henn Põlluaas oma raamatu "Sotsid" esitlusel.

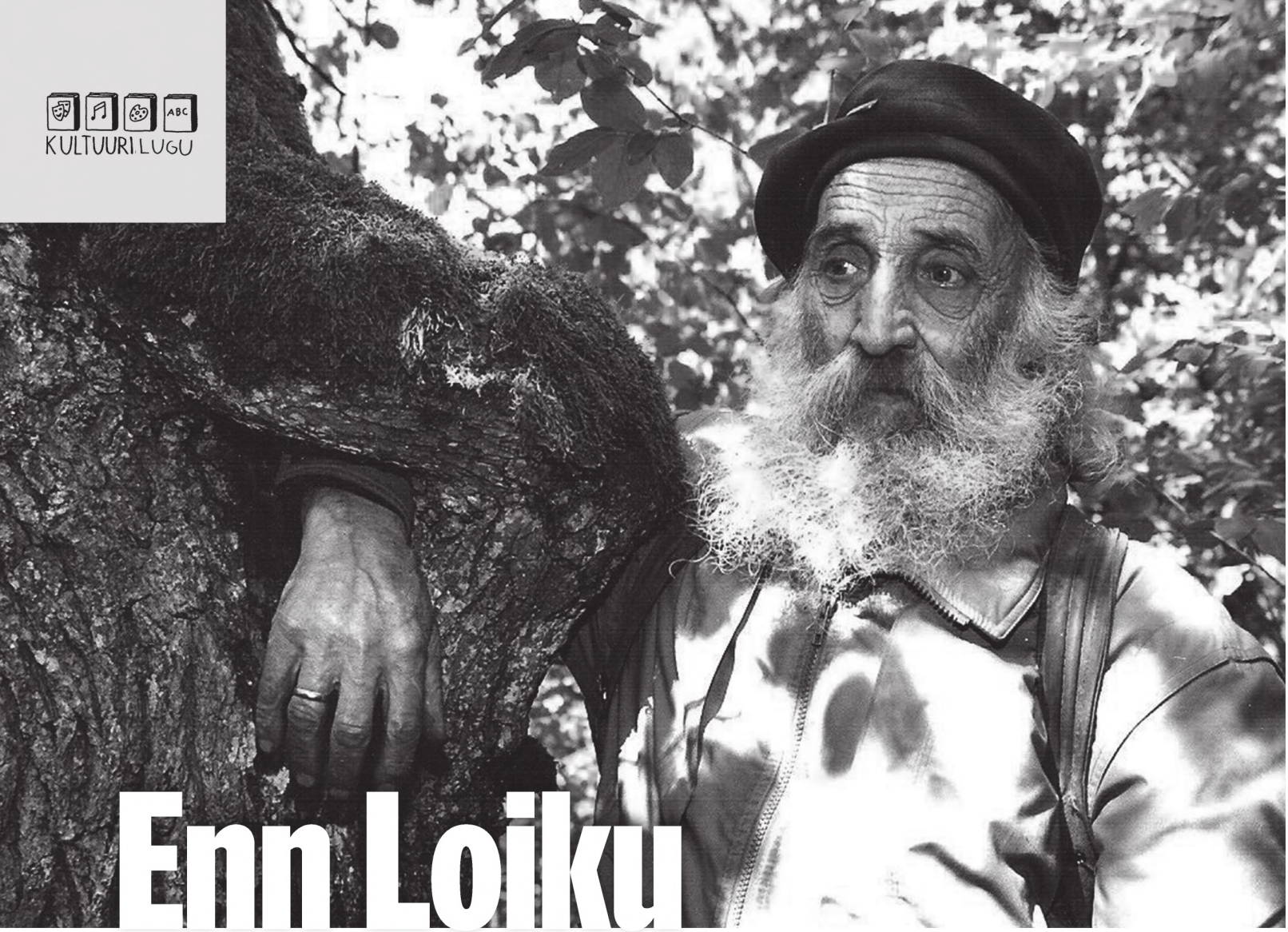

Enn Loiku meenutades

Enn Loik Neeruti matkaradadel.

FOTO ENN LOIGU MÄLESTUSRAAMATUST, KOOSTANUD HARALD RAHUPÕLD

Meenutame suurt loodusesõpra ja eripalgeliste ettevõtmistega inimeste lugupidamise võitnud Enn Loiku. Geograafi ja rännumehena viisid ta reisid Eestist kaugemale, kuid üle kõige jäi südamesse armastus kodukandi vastu. Tema suur kiindumus oli Neeruti, kus ta tundis iga oosi ja orgu, puud ja kivi ning oskas kõigest köitvalt jutustada.

OTT KURS

Enn Loik sündis 19. septembril 1938 Undla valla Udriku-Tuha asundusküla Loiksalu talus. Ennu vanaisa Karl (1878–1959) pidas Udrikus sepa ametit, isa Anton Heinrich (1902–1988) aga töötas raudteel, pidades samal ajal ka 7 ha suurust talu, kus kasvatas hobuseid. Ema Helmi (sündinud Laks, 1908–1979) hooleks oli kodu korrashoid, aiakujundus ja käsitöö, eriti telgedel kudumine, kus teda abistas ka meespere. Talu mesindus oli sellisel järjel, et leidis äramärkimist ajakirjas Taluperenaine. Perekonnas valitses rahvuslik meelsus. Ennu vanemad osalesid Kadrina näite- ja lauluseltsis ning käisid Neeruti pidudel. Sündisid poeg Rein ning kaksikud Enn ja Paul.

Asunud sügisel 1946 kooliteele, käis Enn alguses kaks aastat Udriku ja siis sama kaua Põima 4-klassilises koolis, kust sügisel 1950 läks Tapa keskkooli, mille lõpetas kevadel 1957.

Koolipõlves tuli tal ära põdeda kopsupõletik ja leetrid, kuid need ei takistanud spordiga tegelemast;. Enn täitis kõik tollal ette nähtud VTK (valmis tööks ja kaitseks) normid ning kuulus kehakultuurlaste esimesse rühma. Võistlusil paistis ta silma eriti 100 ja 400 meetri jooksus ning 4 x 100 meetri teatejooksus.

Tartu ülikooli geograafiat õppima

Saanud 26. juunil 1957 küpsustunnistuse, tõmbas teda rännulust Tartu ülikooli geograafiat õppima, nagu ta ise hiljem on väitnud.

Nägin Enn Loiku esimest korda augustis 1957 ülikooli sisseastumiseksameil, kuid vahetasime siis vaid mõne juhusliku lause. Meie teed läksid lahku, sest samal sügisel sai temast matemaatika-loodusteadus-

konna geograafia osakonna päevane üliõpilane, minust aga kaugõppetudeng majandusteaduskonnas. Kui ma sügisel 1959 tulin sealt üle geograafia osakonda, kohtusime uuesti.

16. juulil 1957 kirjutaski Enn Loik avalduse, milles soovis saada Tartu ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna geograafia osakonna üliõpilaseks. Ta esitas küpustunnistuse, kuus muud dokumenti ja elulookirjelduse. Nõukogude kombe kohaselt pidi viimane jälgima kindlat skeemi. Nii ta kirjutabki: *Valdan vene keelt ja veidi saksa keelt. Parteilistesse organisatsioonidesse ei kuulu, ametiühingu liige ei ole. Okupatsiooni ajal viibisin vanemate juures maal. Olen arvel Tapa rajooni sõjakomissariaadis. Mina, minu vanemad ega sugulased pole olnud saksa okupatsiooni ajal saksa õppeasutustes; välismaal ei ole viibinud; kohtu poolt ei ole karistatud ei nõukogude võimu ajal ega eelneval ajal. Nõukogude võimu poolt represseeritud sugulasi ei ole. Oman kaks venda: Loik, Paul Antoni p., Tallinn Ketraja 4–16, töökoht Postkast 1036. Loik, Rein Antoni p., teenib Nõuk armees: Хабаровский край город Бикин 6/7 11011 (EAA.5311.3/68.649, l 3).* Lell Richard Loik (1906–1971) elas küll välismaal, kuid et temaga tollal sidemeid polnud, jättis Enn ta märkimata.

3.–16. augustini toimusid vastuvõtueksamid geograafiast, ajaloost, matemaatikast ja vene keelest, kirjandi teemaks valis ta „Kahekümnes sajand". Rektori käskkirjaga 28. augustil 1957 sai Enn Loigust üks 15-st uuest geograafiatudengist. Üliõpilaste jagamisel klimatoloogia, loodus- ja majandusgeograafia kitsama eriala vahel valis ta viimase huvist otsida, näha ja tuletada seoseid erinevate asjade vahel. Ülikoolis õppides hakkas Ennu huvitama suunistussport, kuid tippu ta ei jõudnud, sest meeldis rohkem matkata ja loodust jälgida, kui metsades ja soodes aja peale kõigest väest joosta.

Noored tudengid saadeti kuuks ajaks põllutöödele Ähijärve kolhoosi. Et nad tulid nn sotsialistlikus võistluses võitjaiks, premeeriti kõiki talvise ekskursiooniga Peterburi (Leningradi). Esimesel õppeaastal elas Enn kursusekaaslaste Tiit Petersoo (1937) ja Rein Käosaluga (1939–2009) Kvissentali internaadis. Erialaainete kõrval õpetati tollal rohkesti eriti tähtsaiks peetud aju loputavaid ehk – hilisemas tudengiargoos – punaseid aineid. Tervelt üks päev nädalas kulus vene keeles läbi viidud sõjalisele õpetusele, mille teoreetiline osa toimus Eesti Üliõpilaste Seltsi majas, väliõpe aga Tartu lähedal maal.

Esimesel (1957/58.) õppeaastal sooritas Enn Loik kümme arvestust ja üheksa eksamit ning koostas õppejõud Agu Kongo juhendamisel kursusetöö üldise loodusgeograafia alalt. Pärast kevadiste eksamite sooritamist järgnes juunis ja juulis 1958 Otepää ja Põltsamaa rajoonis õppepraktika, mida juhendasid noored õppejõud Endel Hang, Agu Kongo, Viktor Masing ja Virma Murel.

Teisel (1958/59.) õppeaastal oli korter Tartus Tiigi tänava internaadis ehk Vanas Tiigis, kus Enn jagas tuba Petersoo, Madis Aruja (1936–1995) ja Heino Mardistega (1936). Raudteejaama lähedus võimaldas käia kaubajaamas tööl. Ennust sai nende tööde koordinaator: kui tulid sisse mahalaadimist vajavad vagunid, helistati kohe temale. Muul ajal teeniti raha kas katlakütjana või kojamehena.

> **Lihula keskkoolist alguse saanud vastupanuliikumisega hakkas 1958. aastal liituma matemaatika-loodusteaduskonna tudengeid.**

Sekeldused KGB-ga

Samal ajal hakkas Lihula keskkoolist alguse saanud vastupanuliikumisega liituma matemaatika-loodusteaduskonna tudengeid; geograafidest

Jõulupidu Tartu Raekoja platsi (tollal Nõukogude väljaku) katlamajas. Vasakult Tiit Petersoo, Enn Loik, Mart Kõlu ja Vello Ladva.

FOTO T. PETERSOO KOGUST.

esmalt Märt Markus, siis Tiit Petersoo ja Enn Loik. Valvas KGB sai rühmale jälile ja alustas ülekuulamisi. Süüdistuse oskas pareerida Petersoo, kelle isa oli suvel 1959 jätnud maha metsavenna elu, teised mitte. Keemiatudeng Ülo Niinemets (1940–2004) kui rühma juht saadeti ühte Mordva vangilaagrisse, Markus ja mõni tudeng teistest osakondadest visati ülikoolist välja, ülejäänud said kuidagi KGB järelvalve all edasi õppida. Pärast vangilaagrist vabanemist õnnestus ka Niinemetsal ülikool lõpetada ja Kundasse tööle asuda.

Sel akadeemilisel aastal sooritas Enn üheksa eksamit ja kümme arvestust ning kirjutas kursusetöö majandusgeograafia alalt.

Pärast eksameid toimus 1. juunist kuni 24. juulini Saaremaal ja Jõgeva rajoonis kompleksspraktika noorte õppejõudude Aino Mihkelsoo ja Ann Marksoo juhendamisel. 1. juunist kuni 18. juulini 1959 töötasid Loik, Tiina Muna (hiljem Raitviir) ja Imme Vend (Lind) Jõgeva rajooni Järve külanõukogus ning esitasid selle 112,96 km² ja 1648 elanikuga piirkonna kohta kopsaka (162 lk) aruande (EAA.5311.58.164), milles iseloomustasid loodusolusid, rahvastikku ja majandustegevust. Tollal oli piirkond veel päris tihedalt asustatud: kolhoosis Helge Tulevik elas 21,4, kolhoosis Sangar 21,7 ja kolhoosis Rahu 16,6 inimest km² kohta; üle 50 elanikuga külad oli Pataste (240), Järve (Maarja-Magdaleena, 156), Igavere (149), Kõrenduse (115), Kaitsemõisa (86), Uhmardu (80), Kassema (80), Lilu (78), Vahi (67), Kaiavere (60), Kadrina (58), Kulmuvere (58), Jõusa (58), Toolamaa (55) ja Särje (53 inimest). 2011. aasta andmeil elas neis Tartu valda kuuluvais külades vaid 562 inimest ehk 40% tollasest rahvastikust. Suurima küla Pataste elanikkond on vähenenud poole peale (119 el). Nii on vanast kihelkonnakeskusest Maarja-Magdaleenast saanud jälle piirkonna suurim asula, 220 elanikuga alevik.

Detsembris 1960 üliõpilaskonverentsil: esireas paremalt Enn Loik, Madis Aruja ja Ülo Pihlak, Aruja taga dekaan Anatoli Mitt.
FOTO: ERAKOGU

Jalgrattal Musta mereni

Geograafiatudengite suvepraktikad kestsid kaheksa nädalat. Esimesel kahel õppeaastal algas õppetöö 1. septembril, kolmandal 15. septembril, neljandal 1. oktoobril ning viiendal õppeaastal 15. oktoobril, geoloogiatudengeil koguni novembri algul. Selline õppekorraldus oli noortele inimestele väga meelepärane. Loik ja Petersoo olid kehalise tööga teenitud raha eest ostnud jalgrattad Turist ning otsustasid neid pikemal matkal proovida. Seoses sellega olgu märgitud, et Evald Seibe (1921) kauples Riia tehaselt prooviks välja jalgratta Rīga ning sõitis 1956. aastal sellega leedulaste rühmas kuni Vaikse ookeanini, kus jättis jalgratta Vladivostoki muuseumi.

> **Läbinud Läti, Leedu, Valgevene ja Ukraina, suplesid nad Krimmi lõunarannikul Mustas meres.**

Loik ja Petersoo asusid teele 2. augustil 1959. Läbinud Läti, Leedu, Valgevene ja Ukraina, suplesid nad 29. augustil Krimmi lõunarannikul Mustas meres. Sõitnud jalgratastega Perekopi maakitsuseni, said nad sealt autoga Simferopolini, kust jätkasid taas ratastega Alušta ja Jaltani. Edasine reis kulges laevaga Venemaa Mustas meres sadamalinna Sotšini, kust jätkati rattasõitu Georgias (tollases Gruusia NSV-s) asuva Suhhumini. Sealt algas üle Moskva Tartuni kulgenud rongisõit. Reis kestis poolteist kuud. Selle aja jooksul läbiti 6500 kilomeetrit, sellest jalgratastega 2900, autoga 100, laevaga 500 ja rongiga 3000 km. Matkajaid võeti igal pool vastu soojalt, v.a Salme eesti külas Abhaasias, kus olid enne neid käinud mingid aferistid Eestist.

Septembri keskpaigas 1959 alanud kolmanda tudengiaasta jooksul tuli sooritada üheksa arvestust ja üheksa eksamit ning koostada uus kursusetöö majandusgeograafiast. Õppeaasta 1959/60 oli oluline veel selle poolest, et siis ilmusid esimesed andmed NSV Liidu 1959. aasta rahvaloenduse kohta. Hakkasime siis nende põhjal väikeses tudengiterühmas, kuhu peale Ennu ja Tiidu kuulusid veel Madis Aruja ja Ott Kurs, laiendama NSV Liidu loodus- ja majandusgeograafia kursuste käigus omandatavaid teadmisi, pöörates erilist tähelepanu Nõukogude võimkonnas elavaile soome-ugri rahvastele. Esitanud sissejuhatavalt lühikese ülevaate meie

Ostnud Süväri jõe ääres leiva, sõime selle üksmeelselt ära. Ees paremal Enn Loik, kes on ka pildistaja.

FOTO: ERAKOGU

hõimurahvastest, tegin ettepaneku moodustada ÜTÜ (üliõpilaste teadusühingu) geograafiaringi juurde etnogeograafia osakond või sektsioon. Lisaks esinesin kolme kaastudengi õhutusel geograafiaringi koosolekul detsembri algul 1960 ettekandega läänemeresoome väikerahvaste saatusest Ingeris.

Pärast seda hakkas Enn rääkima, et oleks tore Nõukogude avarusil – mujale ju ei pääsenud – ringi rännata, elada ja töötada siin ja seal ning õppida sedaviisi tundma teiste rahvaste elu. Niisiis tekkis Enn Loigul mõte osalevaks uurimistegevuseks, nii nagu seda nimetati meile tollal tundmatus läänepoolses maailmas. Ennu jutt andis siinkirjutajale mõtte asuda pärast ülikooli lõpetamist tööle kooliõpetajana, kasutamaks suvepuhkusi uurimistööks soome-ugri ja türgi-tatari rahvaste juures. Viimaseile mõeldes hakkasin ülikooli orientalistikakabinetis õppima türgi keelt.

Keeled meeldisid ka Ennule, kes tundis hästi võõrsõnu, huvitus esperantost, kuid keelekursusil ei käinud, sest tema energia suundus tollal muus suunas.

Reis Karjalasse lõppes vahistamisega

Rohke kehaline töö ja KGB valve all olemine olid tekitanud muidu hästi rahuliku olekuga Ennus tugeva närvipinge. 2. jaanuaril 1961 kirjutas ta rektorile avalduse, milles palus võimaldada ravipuhkust kuue kuu ulatuses alates 3. jaanuarist 1961. Lisan juurde arstliku konsultatsioonikomisjoni otsuse nr 6 (3. jaanuarist 1961). Prodekaan Leo Tiik kiitis selle heaks: Palun määrata ravipuhkusele 3.1.–3.7.1961. Stipendiumi õigus säilitada kuni 31.1.1961, kuna temal on õiendatud menetluspraktika arvestus, mille tähtpäev oli 15.11.1960. 6. jaanuaril 1961 ilmuski rektori sellekohane käskkiri. 19. mail kirjutas Enn Loik uue avalduse, milles seoses tervisliku seisundi paranemisega palus lubada asuda suvepraktika teostamisele 1.6.1961 koos teiste üliõpilastega. Alus: Vabariikliku Tartu kliinilise psühhoneoroloogia haigla tõend 9.5.1961. Dekaan Anatoli Mitt andis nõusoleku asuda õppetööle, kuid ilma stipendiumita.

Menetluspraktika ajal käis Enn Tiidu ja Tallinna Polütehnilise Instituudi lõpetanud Jaan Kabiniga Pärnus endise õpingukaaslase Märt Markuse 25. sünnipäeval ning siirdus siis koos Petersoo ja Arujaga 24.–28. juulini 1961 kestnud matkale Hiiumaal. Nõukogude Liidu piirivööndiks kuulutatud Hiiumaale pääsemiseks aitas loa hankida pärast ülikooli lõpetamist 1960. aastal sealses ilmajaamas töötanud Heino Mardiste, kel olid head suhted vene piirivalvuritega.

> **Nägime ära Käkisalmi (Приозерск) taastamisele võetud tornid, kuid siis võeti meid kinni ja saadeti tagasi, sest algas NSV Liidu piirivöönd vastu Soomet.**

Sooritanud 1. juunist kuni 9. augustini 1961 majandusgeograafia alase menetluspraktika Jõgeva rajoonis, osales Enn seejärel menetlusekskursioonil, mis seni oli kulgenud vaid Koola poolsaarel. Leppisime reisi juhendava õppejõu Agu Kongoga kokku, et võtame sisse ka Karjala, tutvume minnes selle keskosa loodusega, sõidame edasi polaarjoone taha Koola poolsaarele ning tagasiteel viibime pealinnas Petroskois ja käime Kiži saarel. Ekskursioon algas 10. ja lõppes ametlikult 28. augustil 1961.

Sõitnud rongiga Kontupohjani ehk Kondopohdani, tegime esimesed jalgsirännakud selle lähistel. Kendjärvi ääres ja saaril nägime esmakordselt ilusaid silekaljusid, mida geomorfoloogia kursuses oli esitatud kui oinapäid. Hiljem oli hea nalja visata, et keegi oinas tegi silekaljust oinapea, kuid tollal oli nii õppejõududele kui üliõpilasile kättesaadav vaid venekeelne kirjandus. Eesti aja alguses Johannes Gabriel Granö ja August Tammekannu loodud maateaduse terminoloogia oli selleks ajaks juba unustuse hõlma langenud. Nii näiteks räägiti meile tsirkusorgude asemel tsirkidest, sest vene keeles on see цирк. Tsirkusorge nägime küll alles Hibiinides, kuid Karjalas said meile tuntuiks Kivatšu ja Hirvase kosed Sunu jõel. Teel sinna mekkisime ja võtsime plastpudeliga kaasa rauda sisaldavat tumedat martsiaalvett. Samas tutvusime kohaliku

koduloomuuseumi ja selle juhataja, Karjala kannaselt pärit Jouko Suurhaskoga, kes mängis meie poistega edukalt malet.

> **Enn siirdus tema enese sõnade kohaselt kogu eluks tegutsema eikellegimaale turismi, looduskaitse ja pedagoogika vahelises kolmnurgas.**

Pärast ametliku ekskursiooni lõppemist Äänisjärve ääres jätkasime tutvumisreisi kolmekesi: Aruja, Loik ja Kurs. Rändasime karjala külade kaudu kuni Sambatuseni, kus vestlesime kohalike elanikega ning tutvusime raudbetoonist punkrite vööndiga, kuigi tegelik rindejoon Soome ja Nõukogude vägede vahel kulges aastail 1941–1944 hoopis Süväri (Свирь) jõest lõuna pool. Hulk aastaid hiljem sain teada, et 23.–25. juunini 1944 toimunud lahinguis suutsid soomlased punaväe ägedalt alanud pealetungi pidurdada just Sambatuse liinil, kus kapral Toivo Ilomäki hävitas üksinda 17 Nõukogude tanki. Ta kasutas selleks tankirusikaid. Sambatusest sõitsime bussiga Lodinapeldo (Лодейное Поле) linnani Süväri jõe ääres.

Enn Loik (paremal) ja Ott Kurs Võru lähedal juhuslikku veoautot ootamas.

PILDISTANUD MADIS ARUJA

Leidnud jaamast pisut eemal seismas tühja reisirongi, andsime vedurijuhile peaaegu kogu oma allesjäänud raha ning sõitsime mugavasti, voodipesu puudumisel kahe madratsi vahel magades, Peterburi lähisteni. Elektrirongiga pääsesime suurlinna, sealt tavalise rongiga põhja poole sõites läbisime sõja ajal soome põliselanikest puhtaks tehtud Põhja-Ingeri ning jõudsime teisele poole endist Soome piiri, kust soomlased olid põgenenud oma kodumaa kaugematsse paikadesse. Soomepäraste nimedega oli meie reisi ajal vaid Petäjärvi (Петяярви) ja Myllypelto (Мюллюпельто) raudteepeatus. Olime ülemeelikud ja rääkisime kõva häälega. Märkasime meile suunatud umbusklikke pilke ning kuulsime koguni lauset Финны вернулись — soomlased on tagasi! Nägime ära Käkisalmi (Приозерск) taastamisele võetud tornid, kuid siis võeti meid kinni ja saadeti tagasi, sest algas NSV Liidu piirivöönd vastu Soomet. Ka raha oli otsas. Enn avastas küll oma passiümbrise vahelt 10 rubla, kuid sellest ei piisanud tagasisõiduks. Tegin ettepaneku hakata otsima Peterburi turgudelt eestlasi. Leidsimegi ühe Lõuna-Eestist tulnud veoauto, mille kastis saime Võru lähedale. Tee ääres hääletades õnnestus järgmise veoautoga jõuda Tartusse.

Kui hakkasime talvel arutama 4. õppeaasta järel ette nähtud Kaukaasia menetlusekskursiooni asendamist Kesk-Aasia omaga, oli Enn agarasti asja juures ning tutvustas oma esialgset kava, mille järgi oleksime sõitnud mööda Volgat Kaspia mereni, ületanud selle laeval ning alustanud õppereisi Krasnovodskist (Türkmenbaşyst). Et aga reisi tarbeks puudus raha, otsustasime selle teenida tõuloomade saatmisega Lääne-Siberi ja Kasahstani sovhoosidele, alustamaks seejärel reisi hoopis teisest kohast – Kasahstani tollasest pealinnast Alma-Atast (Almatõst). Tänu Enn Loigu majandusmehe võimeile ja läbirääkimisoskusile asusime teele Eesti erinevaist loomvarukontoreist ning jõudsimegi ettenähtud ajaks ehk 24. augustiks 1962 Almatõsse.

Viimased aastad ülikoolis

Augustist 1961 juunini 1963 õppis Enn Loik majandusgeograafia üliõpilaste rühmas, kuhu kuulusid veel Madis Aruja (1936–1995), Arvo Kisper (1938–1979), Ott Kurs (1939), Ülo Pihlak (1940–2013) ja Uudo Pragi (1941–2015). Sooritanud jälle hulga eksameid ja arvestusi, läbinud menetluspraktika Jõgeva rajoonis (1.6.–9.8.1961), valmis Ennul 13. aprillil 1962 assistent Mureli juhendamisel kursustöö „Majandi rahvastiku ja tööjõu uurimise metoodika" (F.5311 n.58 s.145). Järgnes 1. juunist kuni 9. augustini 1962 kestnud menetluspraktika Võru rajoonis, mille käigus kogutud materjalide põhjal pidi valmima diplomitöö.

Et aga Ennul jäi mingil põhjusel esitamata Tartu 8. keskkoolis toimunud pedagoogilise praktika aruanne, võeti ta detsembris 1962 maha stipendiumilt. Äraelamiseks asus ta veebruaris 1963 tööle Aru 8-klassilises koolis Tartu rajoonis, kuhu soovis üle kanda ka oma pedagoogilise praktika. „Pika hambaga" talle selline võimalus anti.

Parteibüroo sekretäri Leo Tiigi, dekaan Heigo Miidla ja komsomolibüroo sekretäri Eve Pärnamägi allkirjaga esitatud iseloomustuses seisab, *et parteitu üliõpilane Enn Antoni poeg Loik, sündinud 1938, astus TRÜ geograafia osakonda sügisel 1956 [õige on 1957] ja valis erialaks majandusgeograafia. E. Loik*

on pärit töölisperekonnast. Ta õppeedukus on olnud tagasihoidlik (keskm. hinne 3,65). E. Loik on laia huvideringiga hakkaja noormees, kuid ei võta vaevaks rakendada oma võimeid produktiivselt. Ta ei võta aktiivselt osa ei ühiskondlikust tööst ega isetegevusest; oma ülesandeid jätab ta sageli lõpule viimata. E. Loik võib saavutada töös häid tulemusi, kui ta end kokku võtab. Poliitiliselt on ta vajalikul määral teadlik. Kindla juhtimise all võib töötada edukalt.

Enn Loik suunati tööle, kuid arvestusvõla pärast ei lastud teda riigieksameile ja diplomitöö kaitsmisele. Septembri alguses jõudis Kosejõe eriinternaatkoolist ülikooli teade, et Enn Loik saabus 1. septembril 1963 töökohale, kus ta määrati kasvatajaks kuupalgaga 79,62 rbl ja kindlustati elamispinnaga. Kuu aja pärast, 4.10.1963 eksmatrikuleeriti Enn Loik Tartu ülikoolist õppeplaani mittetäitmise pärast.

Koolipapast Ülemiste vanakese ja Neeruti krahvini

Töötanud aasta kasvatajana, siirdus Enn tema enese sõnade kohaselt kogu eluks tegutsema eikellegimaale turismi, looduskaitse ja pedagoogika vahelises kolmnurgas. Kosejõelt kutsuti ta õpetajaks Kose keskkooli, kus töötas aastani 1967, misjärel tegutses giidi ja turismirongi juhina Tallinna reisi- ja ekskursioonibüroos, viies läbi ekskursioone Peterburis, Karjalas, Lätis ja Leedus, ning looduskaitseinspektorina Aegviidu metsamajandis. Süvenemaks kohaliku turismi arendamise võimalusse oli ta läbi uurinud kogu piirkonda tutvustava kirjanduse, alates Eesti iseseisvusaja algusest (Kents 1918) kuni viimaste trükisteni (Saar, 1972). Aastail 1970–1975 oli Enn Loik Neeruti maastikukaitseala valvur. See oli Neeruti kui turismimagneti kõrgaeg. Ennu juhtimisel tehti hulk hooldustöid Kuresöödil ja selle ümbruses. Turiste vooris bussitäite kaupa. Enn oli neile nii juhataja, suuskade parandaja, teekeetja kui ka saunakütja.

ÜLAL:
Qo'qoni (Kokandi) haljasalal Usbekistanis 4. septembril 1962. Vasakult kolmas seismas Enn Loik.

Betoonpunker Sambatuses suvel 1961.

Tutvunud suvel 1973 Neerutis kunstitudeng Ilme Pärnojaga (1939), abiellus ta varsti temaga. Ilme ja Enn laulatati 9. oktoobril 1975 Kadrina kirikus. Pulmas oli hulk Ennu ülikoolikaaslasi. Ilme jutu järgi võimaldas neile kingituseks pihku pistetud ümbrik, mis oleks pulmajärgsel koristamisel peaaegu tuleroaks sattunud, teha pulmareisi Krimmi. Ilme ja Enn Loigu abielust sündisid tütred Salli (1976) ja Viia (1978).

Ennul algas üle 20 aasta kestnud elu ja töö Tallinnas. Alguses oli ta Kirovi kalurikolhoosi Kotka kalakasvatuse tehniline juhataja ja kunstiinstituudi majandusjuhataja (1976–1979).

Tütar Salli on meenutanud: *Sel ajal, kui mina sündisin, töötas isa kunstiülikooli majandusjuhatajana. Sel ajal olid lapsevankrid kaunis suured ja kohmakad. Ilmselt tuli mindki pidevalt käruga trepist üles-alla tirida. Päevakorral oli uue trepi ehitus ja isal tuli idee teha kaldtee, mida mööda käru üles lükata saab. Praegusel ajal suhteliselt tavaline, 1970. aastate keskel aga midagi seninägematut. Igatahes oli isa just õige mees trepivalajaid kamandama ja trepp saigi tema tahtmist mööda tehtud. Hiljem oli mul nii uhke tunne mõnele tuttavale möödaminnes näidata, et näe, see kaldtee selle ülikooli ukse ees on minu pärast ehitatud. Seda lugu tean isa jutu järgi.*

Aastail 1979–1981 oli Enn Loik kuulsa Desintegraatori kesklao juhataja. Asutuse juht Johannes Hint, kes plaanis ka turismiküla rajamist Neerutisse, hindas samast kandist pärit abilist kõrgelt, kuid aeg ei osutunud kummalegi armuliseks. Hint arreteeriti ja ta suri vanglas, manalateele läks Ennu ema ning Ennu ennast hakkas kimbutama vana tervisehäda. Linnaelu tuli aga jätkata. Ennust sai Tallinna veevarustuse ja kanalisatsiooni tootmisvalitsuse operaator (1981–1996), kus teda hakati kutsuma Ülemiste vanakeseks. Ise on Enn selle aja kohta lausunud, et tema pihus olid ka Toompea kraanid ja ta ise oli lausa pumba juures.

Linnakeskkonda talus Enn nii kaua, kui lapsed olid väikesed. Nende

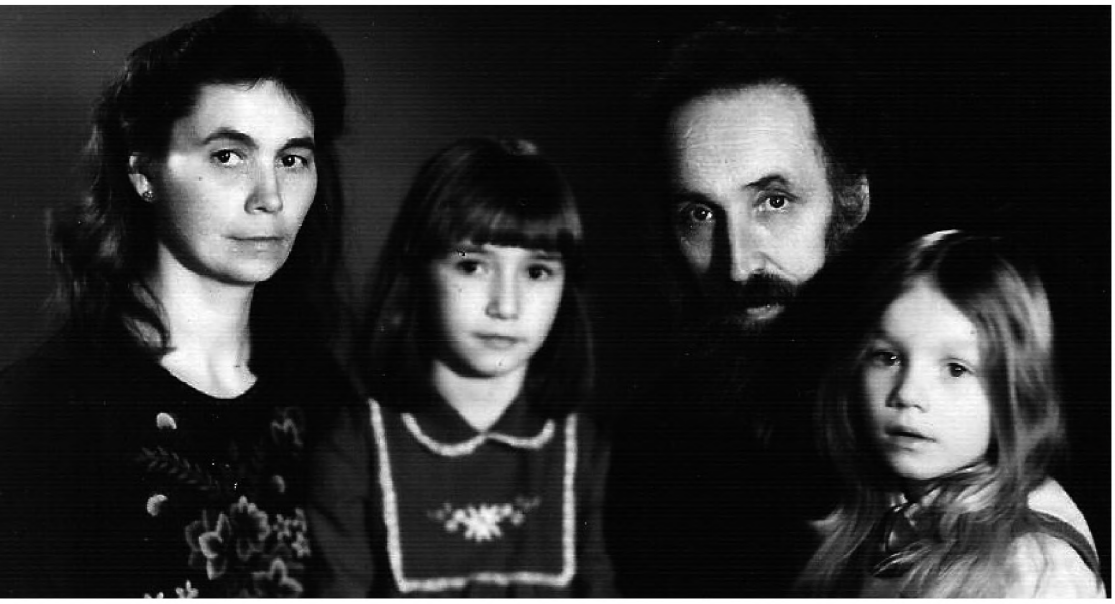

Perepilt. Ennu abikaasa Ilme ja tütred Salli ning Viia.

FOTO ENN LOIGU MÄLESTUSRAAMATUST, KOOSTANUD HARALD RAHUPÕLD

Siin on kimbukene rohulehti,
mitmel ajal mitmes metsas,
mis kord tehti.
Sekka koorem kivi(m)
ajavärsse,
kuhu ka vast toppida võib
kärsse…

Poeedile ja narrile on lubat
teistest enam,
et nende kaudu ilm näiks
ülejäänuil kenam.
Kui mõlemad on juhtumisi
ühe naha sees,
siis „topelt ruudus" tulemus
on Teie ees…

suuremaks saades ja pensioniea lähenedes püüdis ta oma tööd ja tegemised jälle seada nii, et need haakuksid loodusega, oleksid vaheldusrikkad ning võimaldaksid laiemat ühiskondlikku teotsemist. Pärast seda kui 1988. aastal lahkus igavikku Udriku kodutalu üleval hoidnud isa, muutus Enn kahepaikseks, püüdes ennast jagada pere ja Neeruti kandi vahel. Ta ise on selle kohta filosofeerinud: Kodutu inimene ei pruugi olla koduta, tal võib neid olla isegi mitu. Koduta inimene on kodutu kõikjal ja alati.

Jäänud pensionäri seisusesse, pühendus Enn jäägitult Neerutile. Pakkunud alguses välja mõtte moodustada Neeruti klubi, tuli ta kevadel 2001 välja ideega luua Neeruti selts, mis asutatigi sama aasta 17. septembril. Ta kavandas valdava osa seltsi tegevusest ja temaatilisist trükiseist. Veel aitas ta Tõnu Raidil koostada Neeruti orienteerumiskaarte, mida lootis kasutada ka uute matkaradade rajamisel. Samal ajal propageeris ta Kalevipoja künnivagusid kultuuriturismi objektidena ning hakkas unistama Neerutis Kalevipoja lavastamist, mida tal aga ei õnnestunud näha. Küll jõudis ta välja anda matkaraamatukese „Kuresöödi-Pariisi-Kuresöödi". Teda hakati kutsuma Neeruti krahviks ja Metsavanaks.

Enn Loik oli ka hea tunnetusega fotomees, kellele oli tema enda sõnade järgi omane mitte dokumentalistika, vaid meeleolude otsimine, mille tulemuseks sai kaasamõtlemisrõõme pakkunud „Slaidimäng". Olen selline tobu, kes lilles ja loomas ei näe ladinakeelset liiki, vaid meeleolu ja/või mõtet. Standardgiidinduse hirmuks püüan neid ka oma kundedele edasi anda.

Suur osa Enn Loigu vaimsest pärandist jäi küll käsikirja, kuid trükis ilmunud töid võib loodushuviline uurida Eesti raamatukogudes.

Tuli ilmsiks Ennu oskus väljendada end värsivormis, mida ta ise on selgitanud niiviisi: Hingest on paberile tikkunud mõni jagu luulet, mille aktiivset avaldamisvõimalust pole otsinud. Pool tosinat tekstidest omavad ka noote, mis ringlevad minu naba ümber, kuid välja pole neid aidatud huvilise komposiitor-günekoloogi puudumise tõttu.

Lisaks kõigele katsus ta hoogustada Udriku elu ning korraldada külarahva kokkutulekuid. Tal oli kavas muidki plaane, kuid need jäid realiseerimata, sest 2. aprillil 2003 tuli siit ilmast lahkuda.

Enn Loik meenutab mõneti temast sadakond aastat varem elanud maalt pärit haritlasi, kes pärast õpinguid ja töötamist mõnes linnas naasid kodukanti ning püüdsid omandatud teadmisi ja oskusi seal rakendada. Looduslähedase ja vähenõudliku inimesena see tal ka õnnestus. Pikema elukaare puhul olnuksid jäljed muidugi sügavamad. Vaatamata raskusile ja ajutisile ebaõnnestumisile mõnes ettevõtmises, saavutas ta inimeste lugupidamise ja tunnustuse. Mitme hüüdnimega hellitatud fanaatilist looduse ja kodukandi patriooti hakati pidama tähelepanuväärseks isiksuseks, keda tunti kaugemalgi. Suur osa Enn Loigu vaimsest pärandist jäi küll käsikirja, kuid trükis ilmunud töid võib loodushuviline uurida Eesti raamatukogudes. K&E

Allikad
Kents, J. 1918. Aegwiidu ja Neljärwe mäed. – Kampmann, M. Eesti kodumaa. Esimene osa: Põhja-Eesti. Tallinn: Gustav Pihlaka kirjastus, lk 124–138.
Loik, E. (koostaja) 1976. Neeruti maastikulise kaitseala matkarajad. Tallinn: Eesti Raamat.
Loik, Enn, Aili Käsperson, Eduard Leppik jt (2003). Pariis, Pariisi, Pariisi … Kadrina, Rakvere: Neeruti Selts.
Saar, Asmu 1972. Aegviidu-Nelijärve. Tallinn: Eesti Raamat.

Ohvitserikooli läbinud ohvitserid Paul Maitla ja Edgar Kilk.

Eesti Ohvitserid Eesti Leegionis

27. märtsil 1943 andis Eesti Omavalitsuse juht Hjalmar Mäe korralduse Eesti ohvitseridele ja allohvitseridele astuda „vabatahtlikult" Eesti Leegioni. Kuidas toimus veenmismetoodika ja milline meelsus valitses Eesti ohvitserkonnas, saame lugeda järgnevast katkendist Hanno Ojalo raamatust „Noor Leegion. Kuidas loodi Eesti Leegion".

HANNO OJALO

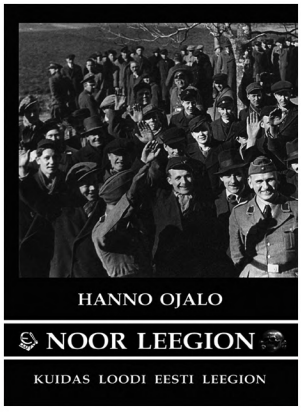

Raamat:
Hanno Ojalo
NOOR LEEGION
Kuidas loodi Eesti Leegion
Kirjastus Ammukaar 2019

Üks tõsine probleem leegioni moodustamisel oli eestlastest ohvitseride ja allohvitseride nappus. Ohvitseride leegioni saamiseks rakendati kodumaal kõige erinevamaid meetmeid: meelitamist, hurjutamist, propagandat ja kamandamist.

Neile, kes ei olnud veel Saksa sõjaväes (isegi nendele ohvitseridele, kes juba teenisid politseis ja Omakaitses) avaldati tugevat survet ja lõpuks andis Hjalmar Mäe 27. märtsil 1943 välja korralduse Eesti ohvitseridele ja allohvitseridele astuda „vabatahtlikult" Eesti Leegioni. Siit tuleneski rahvaluulesse läinud väljend – vabatahtlikult sunniviisil.

Kuidas toimus eelnev propaganda ja veenmismetoodika? Nii teatas juba 19. septembril 1942 Eesti Rahva Ühisabi (ERÜ) juht Otto Leesment oma kõnes ohvitseride poole pöördudes, et oma valitud elukutse tõttu on neil aukohus eesti rahva ees jalamaid leegioni astuda ja võidelda. Ta pidas vajalikuks kasutada isegi sellist väljendit nagu „Või istub teist mõnigi mugavalt mõnel kantseleikohal, kus iga tütarlaps võib teid asendada?". Sama tegi ka Julgeolekupolitsei juht major Ain Mere oma 3. märtsil 1943 Tartus peetud kõnes, kus ta kinnitas, et tunneb häbi eesti ohvitserkonna käitumise pärast; kasutades selliseid sõnu nagu salongiohvitserid, kes on end mugavalt rakendanud kõikvõimalikesse tagalaasutustesse (nagu muide ka Mere isegi) sh „arvatavasti leidub neid meiereideski".

Nagu öeldud, lõppes asi sellega, et 27. märtsil 1943 andis H. Mäe korralduse Eesti ohvitseridele ja allohvitseridele astuda „vabatahtlikult" Eesti Leegioni põhjendusega, et kuna nad on valinud endale sõjaväelase

elukutse, siis ei ole neil õigust jätta oma kohus täitmata: „Eesti leegion kannatab ohvitseride ja allohvitseride puuduse all. Seepärast teen igale ohvitserile ja allohvitserile kohuseks vanusele vaatamata astuda Eesti leegioni vabatahtlike ridadesse. Selleks esitada minule vastavad sooviavaldused oma ülemuse kaudu hiljemalt 10. aprilliks 1943."

Eesti Julgeolekupolitsei allikate andmeil põhjustas korraldus ohvitserkonnas segadust ja pahameelt. Arvati, et käsk astuda vabatahtlikult Eesti Leegioni on pigem mobiliseerimine. Samuti arvati, et Hjalmar Mäe võiks eeskuju näidata ja saata kõigepealt sõjaväkke need ohvitserid, kes teenisid Eesti Omavalitsuse mitmesugustes asutustes. Järgnevalt võeti arvele kõik ohvitserid, kes teenisid politseis, Eesti Omavalitsuse asutustes, Omakaitses ja väljaspool avalikku sektorit, juulis oli neid kokku 221 meest.

SS-vägedes ei kinnitatud Eesti ohvitseride endisi auastmeid, lipnike ja reservohvitseride puhul aga viidi nad automaatselt aste allapoole, alljuhtide või ehk ohvitserikandidaatide ebamäärasesse staatusse.

Esimestena saadeti juuli esimesel poolel leegioni Eesti Julgeolekupolitsei ohvitserid, 57 arvelevõetust 31 meest, 18 sai ajapikenduse. Juuli keskel andis väegrupi Nord tagalapiirkonna juhataja, kellele allus Eesti Omakaitse, korralduse kõigile Omakaitse ohvitseridele, kes olid vallalised ja kuni 29-aastased, astuda vabatahtlikult leegioni ridadesse. Sel viisil koguti eri liiki politseiorganisatsioonidest kokku 250 ohvitseri ja allohvitseri, mis oli kindlasti tõhus lisandus.

Leegioni astumise poolt ja vastu

Miks siis Eesti ohvitserid nii väga leegioni ei kibelenud? Üks põhjus oli kindlasti selles, et Saksa sõjavägi ja eriti just SS-väed ei kippunud tunnustama teiste riikide sõjakoolides saadud ohvitseriharidust ja auastmeid. SS-is suhtuti kriitiliselt koguni Wehrmachtis välismaalastele antud auastmetesse! Olles mitmel põhjusel (ja osalt ka põhjendatult) väga heal arvamusel oma ohvitseride ettevalmistamissüsteemist ning arvates, et just nende süsteem on maailma parim, kiputi 1942–1943 diskrimineerima välismaiseid ohvitsere ja see mõjus neile solvavalt ning kahandas tuntavalt innukust Leegioni astuda. On olemas selline mõiste nagu ohvitseri au ja eks iga Eesti ohvitser pidi enda jaoks Teises maailmasõjas õige poole ning väeosa valima.

Nimelt ei kinnitatud SS-vägedes Eesti ohvitseride endisi auastmeid, lipnike ja reservohvitseride puhul aga viidi nad automaatselt aste allapoole, alljuhtide või ehk ohvitserikandidaatide ebamäärasesse staatusse. Näiteks ka oberleitnant Paul Maitla sai Leegionis *Untersturmführer*'iks ja selline ülekohus väljendus tema sapistes päevikumärkmetes ning lausa kavatsuses sakslased kuradile saata ja üleüldse Leegionist lahkuda. Alles aprillis 1943 kinnitati Eesti ohvitseridele, et Leegioni astudes jäetakse neile auaste ikkagi alles.

Üks drastiline näide veel, tõsi küll, mitte SS-vägedest. Nimelt astus 1941. aastal pataljoni Ostland kolonel Juhan Tuuling, Eesti sõjaväes Vahipataljoni ülem, hilisem Eesti Diviisi rügemendiülem. Kuid esialgu usaldati kogenud Eesti ohvitserile *Rottwachmeister*'i auaste (ülemkapral). Alles 1943. aastal sai Tuuling oma ohvitseriaukraadi tagasi. Kommentaarid on liigsed.

Ning kuigi SS-vägedes räägiti palju Euroopa rahvaste sõprusest, saatusühtsusest ja kamraadlusest, siis osati ikkagi mitut moodi teha vahet „pärissakslaste" ja välismaalaste vahel. Eriti kui need sakslased-ohvitserid olid mitu kraadi kangemad mehed: näiteks kuulusid natsiparteisse, poliitilisse SS-organisatsiooni, olid *Alte Kämpfer* ja kindlasti veel muudki. Lihtne näide – kui saksa ohvitser oli näiteks *SS-obersturmführer*, siis samas auastmes välismaalane eri aegadel ja kohtades samas kas *Legion-obersturmführer*, *Waffen-obersturmführer* või hoopis *SS-Freiwilliger-obersturmführer*... Muidugi oli see Saksamaa enda asi, kuidas asju korraldada ja nimetada, samuti oli sakslaste huvides omale välismaalastest liitlasi hankida. Igal juhul edaspidi üritati oma arrogantsi taltsutada ja välismaalastega sõbralikumalt läbi saada.

Muidugi levis kumu sellisest kohtlemisest ka Eestis ja ohvitserid jäid olukorra ebamäärasust tajudes äraootavale seisukohale. Paul Maitla näiteks veenis otsesõnu oma sõpra leitnant Ants Kannu (tulevane soomepoiss) Leegioni mitte astuma!

„Ants tahab kangesti leegioni astuda, aga keelasin teda, sest oma parimat sõpra ei taha ma sääl mitte näha. Tal on nii kena naine ja väike laps ning mida otsib ta sealt juhusteotsijate kambast."

Muidugi oli ka selliseid Eesti ohvitsere nagu kolonelleitnant Alfred Luts, kes teatas, et tema astub vaid taastatud Eesti sõjaväkke. Või reservkapten Elmar Tambek, kes kirjeldas oma mälestusteraamatus „Tõus ja mõõn", kuidas tal õnnestus mitmesuguste vigurite abil Leegionist kõrvale hoida.

Esimesed Eesti ohvitserid Bad Tölzis

Tegelikkuses saadeti detsembris 1942 Bad Tölzi ohvitserikooli mitte 80 (nagu sageli on mainitud), vaid kõigest 35 meest. Neistki ei olnud mitte kõik endised kaadri- või reservohvitserid, oli ka reservlipnikke.

Kõrgeima auastmega oli kapten Triik, ülejäänud olid leitnandid, noo-

remleitnandid või lipnikud.

Kursus algas 15. detsembril 1942 ja esialgu osales 28 eestlast, hiljem lisandus veel seitse.

Ametlikult saatis Leegioni ülem Augsberger oma esimese 1. detsembril allkirjastatud käskkirjaga ohvitserikursustele 19 meest. Enne võimaldati neile lühike puhkus kodumaal. See esimene õppeprogramm kestis kolm kuud. Hiljem said need õppurid, kes ei olnud ohvitserikraadiga, täieliku 6-kuulise väljaõppe.

Bad Tölzi ohvitserikool (SS-Junkerschule Bad Tölz) oli üks neljast SS-vägede ohvitserikoolist ja asus Baierimaal üsna Austria piiri lähedal. Ülejäänud kolm kooli paiknesid Braunschweigis, Prahas ja Klagenfurtis. Eesti ohvitserid (või koolis olles siis junkrud ehk ohvitserikandidaadid) olid ühel kursusel koos norralastega, kuid töö käis eraldi gruppides ja keegi oma mälestustes norralasi ei maini. Igal juhul kandsid eesti „junkrud" õppetöö ajal kooli ruumides ja õppustel ühesugust ilma sümboliteta riietust. Kui aga mindi välja – kas kuurortlinna Bad Tölzi või näiteks Münchenisse – aeti selga oma aukraadiga sõjaväevorm.

Georg Iltal: *„Huvitav oli jälgida neid sakslastest allohvitsere, kes meile koolis sõitu tegid, aga linnas pidid meile kulpi lööma. Ega see neile eriti ei meeldinud ja nad eelistasid meist kaugemale hoida."*

Veel kurjem on oma päevikus Paul Maitla:

„Aga üllatus ilmnes alles nüüd – meie, ohvitserid, pidime hirmsat moodi au andma saksa allohvitseridele, sest need olla nüüdsest pääle meie õpetajad ja ülemused. Ainult kooli piirkonnast väljapool võime kanda oma õlakuid – siin aga oleme kõik führerbewärter'id ehk junkrud. Tänan väga – mulle see ei meeldi ja kõik rattad käima, et siit põrgust kiiremini välja pääseda." Maitla oli nii pettunud, et kirus oma päevikus Leegioni korraldust ja kaalus isegi plaane sellest väeosast üldse lahkuda. See siiski ei teostunud.

Bad Tölzi ohvitseride väljaõppelaager.

Kool ise paiknes linnakese servas. Suur neljakandiline hoonemassiiv jättis imposantse mulje. Suure sisehooviga hoone kõik neli tiiba (plokki) olid 250 meetri pikkused ja neisse olid paigutatud kõik vajalik: õppekabinetid, kursantide eluruumid, köök, spordi- ja söögisaalid, abitöökojad, teenindava personali eluruumid. Selle hulka kuulus näiteks juutidest rätsepaid ja kingseppi, samuti ukrainlannadest *Ostarbeiter*'eid toitlustuse vallas. Nendega suhtlemine oli muidugi kategooriliselt keelatud.

Peale eestlaste-norralaste kursuse tegutses veel kolm sakslaste kursust. Ohvitserikandidaadid said tõesti väga põhjaliku ettevalmistuse, sealhulgas oli raskem muidugi neil meestel, kelle saksa keel just kõige parem ei olnud. Päevakord oli kindlaks määratud vaat et sekundilise täpsusega ja iga hilinemise eest ootas karistus. Kasvatustöö oli spartalik, ühest küljest rõhuti aususele ja kamraadlikkusele, teisest küljest olid aga seltskonnas nuhid, kes pidid juhtkonnale kõigest olulisest ette kandma.

> **„Aga üllatus ilmnes alles nüüd – meie, ohvitserid, pidime hirmsat moodi au andma saksa allohvitseridele, sest need olla nüüdsest pääle meie õpetajad ja ülemused.**
>
> — PAUL MAITLA —

Mida siis õpiti?

Strateegia, taktika, topograafia, maastikuõppused, Saksa sõjaväe ülesehitus, relvatundmine, riviõppus, sport ja muuhulgas ka poliitloengud („maailmavaate õpetus"). Nende viimaste kohta ütleb Iltal: „Mulle jäi mulje, et meid ei tahetud otseselt ümber orienteerida, vaid püüti oma tegusid juutide, vähemusrahvuste ja teiste vallutatud rahvaste ja riikide suhtes mitmesuguste näidete, arvude, ka loengul demonstreeritud filmide jm abil õigustada. Eestlased ja lätlased olid nende mõiste järgi „peaaegu aarialased"". Veel pajatati rassiteooriast, germaanlaste ajaloost, NSDAP-i programmist ja Führeri juhtrollist.

Lisaks veel ratsutamine, side-, pioneeri- ja sanitaarõpe, mootorrattajuhtimine. Hoone keldrikorrusel oli lasketiir, suur võimla ja suur ujumisbassein, kus vabal ajal võis käia nii palju, kui süda lustis. Talvel sõideti palju ka suuskadel. Muide, lisaks ujumisele oli kohustuslik ka poksimine ja lõpueksamil tuli igaühel läbi teha üks korralik poksimatš kamraadiga.

Vabal ajal käisid eestlased Bad Tölzi linnakeses patseerimas ja ka söömas. Selle viimasega oli ka teatud probleeme tolleaegse Saksa köögiga. Kui ohvitserikoolis anti süüa paremini kui väeosades, siis tsiviilsöögikohtades ootas eestlasi ees väike üllatus. Georg Iltal kommenteeris seda niimoodi:

„Aga ainuke toit, mida sealsetes söögisaalides ilma kupongideta anti, oli *Sneckengericht mit Bratkartoffeln*. Praekartulid sõime küll ära, aga tigudest ei pidanud me keegi lugu. Kord nädalas oli menüüs ka *Blutwurstgeröstl*, milles küll peale tangude suurt midagi ei olnud, aga maitsel polnud viga. Baieri õlu oli sel ajal siiski veel päris hea, olgugi, et seda tehti hapupiimast järele jäänud vedelikust?" K&E

Milline oli just sel esimesel vabatahtlikul perioodil Leegioni astunud Eesti lipnike, reserv- ja kaadriohvitseride edasine saatus? Siin on toodud valik nimesid. Kokkuvõte on kurb. Meie valikus toodud 50 Eesti ohvitserist 11 saatus on teadmata, 20 langes või hukkus sõjas, 18 pääses eluga.

Narva pataljon 1943

Heino Amberg, langes 4. septembril 1943 Ukrainas
Alfred Ensmann, saatus teadmata, olevat sattunud haavatute rongis partisanide kätte?
Ralf Fisker, langes 17. augustil 1943 Hadnitsa lahingus
Eduard Kirschbaum, tuli 1944 Tserkassõ kotist välja, edasine saatus teadmata
Herbert Nugis sai Izjumi all raskelt haavata, tagasi pataljoni ei saadetud, suri 1994 Rootsis
Jaan Raudsoo, langes 21. juulil 1943 Izjumi lahingus
Hando Ruus, hukati 31. märtsil 1945 Leningradis
Oskar Ruut, langes 3. augustil 1944 Sinimägedes

Bad Tölzi ohvitserikooli läbinud ohvitserid:

Ants Angerjas, suri 1946 vene sõjavangistuses
Meliks Antje (Feliks Anje), saatus teadmata
Manfred Haldma-Schilling, peale sõja lõppu Saksamaal teadmata kadunud
Martin Hunt, langes 25. juulil 1944 Riigiküla lahingus.
Georg Iltal, suri 2009 Torontos
Jaan Jaakson, langes 14. veebruaril 1944 Narva rindel
Mart Klaar, suri peale sõda Eestis
Toivo Kaarheit, langes 11. märtsil 1944 Narva rindel
Endel Kaljuraid, langes lahingus 16. märtsil 1945 Wolfsgrundis
Eduard Karulin, saatus teadmata
Artur Kimmel, suri 1998 Suurbritannias
Osvald Klemets, suri peale sõda Saksamaal
Ilmar Kompus, suri 1994 Tallinnas
Hans Luts, langes 27. novembril 1943 Idarindel
Elmar Maldre, suri peale sõda Kanadas
Igor Kraus, suri 1978 Kanadas
Ernst Voldemar Kumar, suri 1956 Venemaal asumisel või vangistuses
Villem Känd, saatus teadmata
Rudolf Laursoo, saatus teadmata
Jüri Lee, langes 12. novembril 1943 Idarindel.
Paul Maitla, tapeti 9. mail 1945 Nymburkis Tšehhimaal
Tiit Mäesalu, suri peale sõda Läänes
Jüri Nurmekund, suri 1972 Tartumaal
Andreas Pilt, suri peale sõda Läänes
Ants Aadu Pirk, tapeti 10. mail 1945 Praha lähedal
Vello Põdrang, saatus teadmata
Väino Pärtel, suri 1989 Saksamaal
Nikolai Raudvere, suri 1979 Rootsis
Gerhard Riik, saatus teadmata
Raoul Louis Räägo, langes lahingus 10. novembril 1943
Bernhard Tarkmeel, saatus teadmata
Paul Tofer, teadmata kadunud (sai surma septembris 1944 Virumaal või Tallinnas?).
Ludvig Triik, suri 1970 Suurbritannias
Richard Vares, saatus teadmata
Lembit Vikati, langes 8. novembril 1943 Idarindel

Heidelaagrisse jäänud ohvitserid:

Edgar Kilk, langes Narva rindel 20. veebruaril 1944
Elmar Lang, langes Vepsküla lahingus 11. märtsil 1944
Verner-Adolf Metsakond, tapeti Tšehhimaal 9. mail
Eduard Raudsepp, saatus teadmata
Robert Silvester, suri Hispaanias 1966
Rudolf Steinpick, langes lahingus 30. novembril 1943
Juhan Tuuling, suri Taanis infarkti 1946

Vabatahtlikud, kellest ohvitserid said hiljem Eesti Brigaadis või Eesti Diviisis:

Eerik Heine, suri Torontos 2008
Robert Telliskivi, suri Tallinnas 2007

METSAVENDADE KIRJASÕNA

Elmar Ilpi metsavendade salga lendleht, veebruar 1948

Metsavend Elmar Ilp

KALLID KAASMAALASED!

24. veebruaril käesoleval aastal täitub 30 aastat meie riikliku iseseisvuse välja kuulutamisest. 30 aastat tagasi meie vabastasime endid aasialiku despootliku vägivalla valitsusest ja hakkasime ühisel jõul ja ühisel nõul ehitama uut kõige mootsamat demokraatlikku riiki, kus ei olnud orjasid, kus olid vaid üheõigusliku kodanikud.

Juba siis ei meeldinud meie iseseisva riigi loomine meie suurele ida naabrile. Tuli astuda võitlusse hiiglasliku Venemaaga ja nendega, kes tahtsid panna maksma diktatuuri ja meie rahva rõhuva enamuse allutada käputäie kõrilõikajate võimualla, kes tahtsid elada oma töökate ja kokkuhoidlike kaaskodanike töövilja arvel. Tekkis meie sangarlik Vabadussõda, kus eriti meie noorsugu näitas üles mehist vahvust ja õiget arusaamist silmapilgu tähtsusest. Meie rahvas lõi lõõmama ürgne vabadustuli ja meie tulime võitlusest välja võitjatena.

Oma edaspidise tööga näitasime, et meie olime kõigiti õigustatud oma iseseisvale elule. Meie noor Vabariik arenes enneolematu kiirusega, meie sammusime oma saavutustega Euroopa kultuurrahvaste esirinnas. Kuid meie oleme väike rahvas, kelle naabriteks on suurrahvad, kes ei ole jõudnud oma kultuurilises arenemises veel nii kõrgele, et nad jõuaksid arusaada, et üks inimene ei pea olema teise ori. Üks rahvas teise orjarahvas ja et üks rahvakiht ei tohi teha rahva rõhuvat enamust oma käsualuseks ja orjaks.

1940. aasta juuni päevadel hävitas Punaarmee Kremlis kükitava verise timuka Stalini käsul meie areneva Vabariigi. Meie riigiasutused ja organisatsioonid purustati, suur osa meie rahvast, eesotsas juhtidega küüditati Venemaa viletsusse. Meie kodumaal tekkis tuhandeid tundmatuid haudu, kus puhkavad meie kodumaa tütred ja pojad, kes langenud ohvriks Moskva vere janule. Meie vaimsed ja füüsilised varad hävisid idast tulnud barbarite hävituskires. Meie arenev elu kisti sadu aastaid tagasi.

Elasime üle Saksa fašistliku okupatsiooni rasked aastad ja nüüd oleme taas elanud kolm aastat venelaste raske okupatsiooni ikke all. Okupatsiooni võimude poolt on meie inimesest tehtud rääkiv tööloom, kes ei saa oma töötasust kõhtu täis ega riiet selga, rääkimata kõigest sellest mida vajab XX sajandi inimene. Meie oleme taas orjarahvas, kelle kubjasteks ja sundijateks on meie oma rahva seast võrsunud äraandjad, oma rahva huve mõne seekli eest ära müünud reeturid, kõige häbiväärsemad kujud meie ajaloos. Meie inimeselt on röövitud julgeoleku tunne, ta on sunnitud elama alalises hirmus ja teadmatuses oma homse päeva eest. Meil peetakse jahti inimestele, et neid saata surema Siberi metsadesse, kus juba hävimas suur hulk meie kodumaa tütreid ja poegi. Elama suures vanglas, kus inimeselt on röövitud kõige algelisemadki inimõigused, rääkimata demokraatiast.

Kallid kaasmaalased, vaatamata pimedale ööle, mis meid ümbritseb, ärge kaotage lootust helgemale tulevikule. Ei ole jõudu, mis suudaks jäädavalt sumbutada vabadusiha rahva südames. Lõkkele lööb ja üles tõuseb nagu muistsete egiptlaste pühalind Fööniks tuha alt. Iga päev, iga tund viib meid lähemale silmapilgule, mil meie rahvas võib tõusta avalikule võitlusele Vene okupantide ja nende käsilaste vastu. Vaadake kainelt ringi, juba kaugelt paistab vabaduse koidik. Selle püha tunni liginedes ja kätte jõudes olgu meie hulgas vähe neid, kes selle tunni kättejõudmist hirmuga ootavad.

Kodanikud igast elukutsest, eriti aga meie noored, jääge oma kodumaale ustavateks poegadeks ja tütardeks, vaadake kindlalt ja rahulikul ootusel tulevikku. Vabadustund läheneb, see toob endaga ühes kohtumõistmise nende meie kaaskodanike üle, kes on unustanud oma kodanikukohustused raskel ajal ja saanud reetjaiks oma Isamaale. See kohus saab olema õiglaselt halastamatu.

Kodanikud, ärge kaotage usku ega lootust oma Isamaa paremasse tulevikku. Ei ole jõudu, mis saaks keelata inimesel tõusmast, ei ole jõudu, mis saaks keelata meid taas vabaks saamast.

Vabariigi 30. aastapäeva puhul soovime oma Isamaale ustavaks jäänud poegadele ja tütardele rahulikku meelt ja kindlat usku tulevikku.

Su üle jumal valvaku, mu armas Isamaa
/ Lendav Surm. Saaremaa /

ERAF 13.1c/c.4,105–105p.

METSAVENDADE KIRJASÕNA

Artikleid metsavendade ajalehest „Vaba Eesti Tähistel", 1945. aasta Võrumaal

Metsavend Voldemar Visk

VABANEMISE EEL

Kommunistlikust ikkest vabanemistund, mida eesti rahvas oodanud nii pikisilmi, läheneb üha. Ta seisab ukse ees. Kannatused saavad varsti lõppema. Eesti saab vabaks. Meie hakkame ise endid juhtima, ise oma elu korraldama. Siis pole enam ohtu, et sind veetakse tšekaa piinakeldrisse, kust tee läheb orjuse maale või musta mulla alla. Tuleb vaba Eesti, kus meist igaühe julgeolek on kindlustatud. Kus elame vaba elu, nii nagu iga meist hääks arvab.

Ent enne seda, praegusel viimasel mõrvarluse – röövluse tunnil, oleme ettevaatlikud. Rohkem kui kunagi varem. Igal sammul võib vangiahel mõrva löögiga tabada meid. Sest oma lõpu lähidust tundes on mõrvar – valitseja äärmiselt raevukas. Ta puistab välja kogu oma julmuse. Tahab hävitada niipalju kui suudab ja kuipalju osutub tal võimalikuks. Tahab väljavedada meie omandeid ja varandusi. Teha maa lagedaks ja tühjaks. Ning lisaks sellele katsub ta hoida meid ja meie maad viimseni oma küünte vahel. Kõik võtted, mida ta oskab vähegi välja mõelda, võtab ta tarvitusele.

Ärgu aga meid kohutagu miski. Kui kuski osutub paratamatuks võitlus, siis võtame selle vastu, olles väärikad eestlased.

Palju on kannatanud meie rahvas. Eriti just viimastel päevadel, mil on esinenud jällegi massilisi vangistamisi. Kuid nendel vangistamistel, kannatustel tuleb lõpp. Me vabaneme. Me seisame just vabanemise eel.

Maha N. Liit – mõrvariik! Maha kommunism – mõrvarlus – röövlus!

Elagu Demokraatlik Eesti Vabariik!

VET nr. 7, 1945

Allikas: ERAF 130SM.1.10935.

KOMMUNISMI VASTU VÕITLEMISE VÕITLUSVIISID

Kommunismi vastu võitlemise võitlusviisid on praegusel kommunismile kriitilisel ajajärgul lihtsamad kui kunagi varem.

Need oleks:

Ärge lööge mingil juhul kommunistide kilda. Ehk kui olete nende killas, siis töötage kommunismi vastasuse kasuks. Olge südames nende vaenlased, mõeldes, kadu kommunsimile. Propageerige nende vastaseid mõtteid niipalju kui suudate. Katsuge omi tuttavaid, kes sõbrustavad kommunismiga, kahevahel olles kiskuda eemale neid pooldavast seisukohast, seletades neile kommunismi ja nõukogude korra orjastamise põhiiseloomu ja põhimõtteid. Loogem ustavaid sõpraderinge niipalju kui suudate. Soovitage seda ka oma sõpradele. Katsuge päästa neid, kes langenud kommunismi hävitava meelevalla alla, kommunismi küüsist. Iga vähemastki kuuldust, mis puutub otsimistesse, haarangutesse, NKVD meeste lähikonda ilmumisse, teatage ümbruskonnale, eriti nendele või nende lähistele, keda kommunistlik terror süütult taga kiusab.

Olgem julged!
Olgem kavalad!
Olgem ettevaatlikud!
Ja veelkord ettevaatlikud!
Ja olgem iga hetk valmis kõigeks,
mis ei peaks ka tulema!
Arvestage kommuniste alatute äärmustega!

VET nr. 2, 1945

Allikas: ERAF 130SM.1.10935.

METSAVENDADE KIRJASÕNA

Artikleid metsavendade ajalehest „Vaba Eesti Tähistel", 1945. aasta Võrumaal

Metsavend Roland Uibo

>>METSAMEHED<< EESTI VABARIIKLASED - ÜLEILMSED DEMOKRAATLASED

Praegusel raskel surveajastul asetab aeg meie kõigi õlule suured kohustused; kohustused nii meie maa ja rahva tuleviku ees kui ka kohustused oma kaaskodanike ees olevikus.

Meie maa tulevik kohustab ja nõuab meilt enam ühtekuuluvusetunnet, enam rahvustunnet – enam kui kunagi varem, et suudaksime seista püstipäisena punaste voolude ja tuulte pöörises. Muidugi on see sageli raske – rusikas kätega taskus ja verdtilkuva südamega rinnas peame vaatama oma varanduse, mis on ühtlasi ka rahva varandus ja kogu meie riigi rikkuse alus, laastamist ja riisumist - kuid teades, et maist vara saab hoole ja tööga alati, siis säästame end oma rahvale, olles ettevaatlikud nii sõnades kui tegudes. Südames muutume aga üha kindlamaks veendes - tekkib uus vaba Eesti.

Eestlaste nimel, neid, keda tabanud on kahjuks punane taud, mitte kohe kividega surnuks visata, vaid selle taudi algstaadiumil katsuda neid võita tagasi meie maale ja rahvale.

Eestlased – unustagem viha, jätkem kaebamised ja omavahelised arveteõiendamised võõra võimu abil! Jätkem kättemaks tulevastele aegadele, kui kohtumõistjaks on meie rahvas ise! Või veel parem, kõigevägevama hoolde, kes pole meie rahvast kunagi unustanud!

Kõigevägevama nimel – elame uuele, vabale Eestile!
Elagu Eesti Demokraatlik Vabariik!

VET nr. 3, 1945

Allikas: ERAF 130SM.1.10935.

Metsavendade omaloomingust Viljandimaal: Jaan Vilgatsi kirjutatud laul, 29.07.1945

Täna läheme Isamaa eest sõtta
Vaenlast Eestist välja tõrjuma
Ehk meist mõni oma elu kaotab
Ega see veel Eestit kohuta

Täna sai üks vapper sõdur surma
Keda isa ema koju ootasid
Ja üks teine noormees kanti hauda
Keda pruut jäi nuttes maha leinama

Armas pruut ära oota pulmapäeva
Su peig on kauguses ju langenud
Pühi pisar kanna leina loori
Küll taevas saate üksteist nägema

Mõnel mehel laps ja naine kodus
Laps tal haige ilm on tundmatu
Küll Jumal ise tema üle valvab
Maha ta ei jäta kedagi

Enne veel kui ta saab taevastõusu
On tiblad Eestist välja tõrjutud
Enne veel kui püssikuul mind tabab
On puhastatud meie Kodumaa

Kaljusaarel 29. VII 45

Allikas: ERAF 129SM.1.85/1, 152.

Kannel armas, kannel kallis...

Esimene teade kandle kohta pärinevat juba aastast 1579. Aastasadu hiljem lendasid Muusikakooli uksest sisse tänased Käopojad – kümmekond noort neidu – haarasid kandlest ning hakkasid eesti rahvamuusika lugusid õppima ja mängima. Kas oli ka siin tunda laulujumala Vanemuise mõju?

LEHO MÄNNIKSOO

Kõigepealt saame tuttavaks väärika muusikaõpetaja ja kandlemängu ansambli juhi Ella Maidrega, kes on Eesti 150. juubeliaasta laulu- ja tantsupeol „Minu arm", mille käigus toimub ka rahvamuusikapidu, kromaatiliste kannelde liigijuht. Eks siis olegi ootuspärane küsida, kust pärineb tema ansambli nimetus?

Ella Maidre: „Ma eeldan, et enne oli siin kandleansambel „Kukulind", need olid aga vanemad ja juba muusikakooli lõpetanud inimesed. Nooremad on siis nagu „käopojad"."

Ansambel Käopojad on saanud rahvusvahelisel festivalil oma vanusegrupis teise koha. Kas olid seal osalised ka need kanneldajad, kes praegu siin on?

Ella Maidre: „Jaa, vanusegrupp on meil statsionaarne, inimesed grupis muidugi muutuvad. Uued õpilased tulevad peale ja vanad, kes lõpetavad muusikakooli, need lähevad ära."

Tunnustus on siis „käopoegadele" kõigile, sest see käib ikka pärandusena edasi. Mis tähendab ka seda, et mängite kannelt kõik ikka väga hästi. Kus te nüüd esinemas käite?

Tüdrukud: „Me käime detsembrist alates Estonia laval esinemas, siis on meil muusikakooli jõulukontsert

Käopojad valmistumas rahvapeoks. Esimeses reas vasakult Ida ja Marta, nende taga väike Liisi ja Liisi taga vasakult ansambli juht ning Emma Loona ja Brenda.

FOTOD: ERAKOGU

ja on teisigi üritusi, kus me saame esineda!"

Mis on aga teile ja kogu Eestimaale kõige olulisem sündmus, kus te esineda saate?
Tüdrukud: „Laulupidu ikka!"

See on ju suur asi sinna saada! Olete juba nimekirjas sees?
Ella Maidre: „Loodame, et saame, ettemängimine on alles 7. aprillil. Praegu harjutame hoolega selle nimel. Sellel aastal on nimelt juba rahvamuusika pidu, ei ole niisama pillipidu. Igaüks sinna kohe ei pääse, sest nagu on kooridel ettelaulmine, nii on meil ettemängimine."

Pidagem siis põialt Käopoegadele, kelle lähedus ka Vanemuisega on juba oma nimetuse järgi lausa tuntav! Aga kuidas see rahvamuusika pisik noortele külge hakkab?
Ida: „Mu ema mängis kannelt! Siis ma hakkasin ka mängima!"

Aga sina, Liisi?
Liisi: „Ma mõtlesin, et tahan tegelda muusikaga, aga ma ei teadnud, kas ma tahan laulda või mängida pille! Siis ema pani mind muusikakooli eelkooli. Alguses tahtsin mängida flööti, aga mulle tutvustati kannelt ja nii see peale hakkaski..."

Nii see ikka juhtub ju, et kui ühe pilli juurde pääsed, siis tahad ka teisi proovida. Ja leiadki endale selle õige.
Marta: „Ma tahtsin kohe muusikakooli ja kannel on ju erinev teistest pillidest ja lõpuks läkski sedasi, et jäin kandle juurde."

Ja mis on sinu lugu, Emma Loona?
Emma Loona: „Mina läksin muusikakooli Nõmmel ja hakkasin viiulit õppima. Leidsin aga, et see pole mulle õige muusikariist ja läksingi kandle peale. Mul peres küll keegi kromaatilist kannelt ei mängi."

Kõige vanem Käopoegade hulgas on Brenda, kes hakkas kannelt mängima juba nelja-aastaselt. Alguses õppis ta Juku-kannelt. Kaheksa-aastaselt hakkas aga õppima kromaatilist kannelt ehk kontsertkannelt. Brenda vanaema on kandleõpetaja ja läheb tänavu samuti oma koosseisuga pillipeole.

> **Sellel aastal on nimelt juba rahvamuusika pidu, ei ole niisama pillipidu!**
>
> — ELLA MAIDRE —

Ella Maidre: „Brenda on nende hulgas siin tegelikult juba vilistlane! Tema oleks võinud juba Kukulinnus mängida, kahjuks see grupp enam sellest sügisest meil ei tegutse. Nendel inimestel on juba lapsed ja omad elud-tegemised."

Rõõmustav on, et Käopojad jätkavad samasuguse muusika ja selles peituva eesti keele ja meele ning rahvuskultuuri hoidmist. Aga kas meil jätkub veel ka rahvatantsupidusid, kus kandlemängu järgi rahvatantse tantsitakse?
Ella Maidre: „Ega ei ole enam väga. Enam neid rahvamuusika orkestreid ei ole ju kusagil, ei laulupeol, ei tantsupeol, ja selleks ongi spetsiaalselt tehtud rahvamuusika pidu, et saaksid pillimängijad ka mängida ja oma keeles pidutseda!"

Eesti peredel oli ikka traditsiooniks, et perekondlikel pidudel ja muusikariistade ja mängijate olemasolul lasti nii nendel kui ka lihtsalt laulul kõlada.

Ajakirjaniku võtab vastu ansambli Käopojad juht Ella Maidre.

Kuidas sellega nüüd on, Brenda?
Brenda: „No, kuna ma olen sellisest perekonnast, kus mängitakse kannelt, siis nii sünnipäevadel kui ka jõuludel on ikka mingisugune lugu võtta ja siis mängime koos teistega ja musitseerime."

Mis lood need siis on, mida armastate mängida?
Brenda: „Hetkel oleme mänginud „Ukuaru valssi", „Saaremaa valssi" ja siis on muidugi ka uuemaid lugusid tulnud, nagu „Tuulevaiksel ööl" jne. Ma arvan, et juba väikesest peale puututakse lauludes kokku just kandlega ja näiteks „Kungla rahval" on ju ka sõnad ja ... „Vanemuise kandlehääl see põksub minu põues..."

Juba sellest võib näha, kuidas eestlased siiski austavad kannelt. Sinul on see suhe ju isegi nagu kontrastsem, sest sinul on muusikute perekond! Sealt ka see armastus rahvamuusika vastu, mida ju ära kaotada ei saa! Ja teie siin kõik olete ka selle kaitsjad?
Ella Maidre: „Eks me püüame ikka edasi viia seda rahvamuusikat ja ikkagi ka kromaatilist kannelt tutvustada!"

* * *

Küsin, et kas käopojad kandleid mängides kandle saatel ka midagi laulavad? Saan vastuseks, et tavaliselt mitte, aga kui tuleb rahvamuusika pidu, siis seal on küll paar laulu. Kas on neil ka sõpru või kaasõpilasi, kes tulevad ja ütlevad, et õpeta mulle ka! Tuleb välja, et neid ikka on ja mõnel pool tuntakse selle muusikariista vastu päris elavat huvi. Kuidas aga noorukesed-neiukesed, kui lähevad kuhugi esinema, selle kromaatilise kandlega hakkama saavad? See on ju päris suur pill! Kõige pisem, 13-aastane kandlekunstnik vastab, et ta ise pakib kodus pilli kokku. Aga isa aitab auto peale viia ja siis oleneb, kas ta saab auto kuhugi jätta ja aitab pilli tassida sinna kuhu vaja. Mõnikord peab tüdruk aga ka ise tassima.

FOTO: VIRU FOLK / IVO EGGI

Kandlejutud kandleõpetaja Tuule Kannuga

Professionaalsele kandleõppele Eestis pani aluse Els Roode, kelle eestvedamisel oli Tallinna Muusikakool aastakümneid kandleõpetuse keskus. Ta oli kromaatilise kandle mängutehnika rajaja ning muuseas eespool mainitud kandleansambli Kukulind asutaja ja juht. Tema kunagised õpilased meenutavad teda ikka kiitvate sõnadega.

Tema õpilane oli ka näiteks pärimusmuusik ja hästi tuntud kandleõpetaja nii noorte kui ka täiskasvanute seas – Tuule Kann, kes hakkas juba lapsepõlves kannelt mängima. Kuuldavasti ostis kolme duuriga rahvakandle talle ja vennale isa. Rahvamuusikapidustustel puutus ta juba varakult kokku külakanneldajatega. Nüüd õpetab ise tunnustatud

Legend räägib,

et täis rõõmu võttis Vanemuine kätte kandle, hüppas maa peale ja alustas rõõmulaulu. Laululinnud käisid ta järel, ja kus ta tantsiv jalg maapinda puudutas, tärkasid lilled, ja kus ta kivi peal istudes laulis, kasvasid puud, ja laululinnud istusid nende okstele ja laulsid koos temaga.

Aastal 2000 kõlas Helsingi Olümpiastaadionil saja eesti-soome-karjala kandlemängija esituses Aksel Tännase reinlender. Tuule Kann pildil esireas paremalt neljas.

FOTO: ERAKOGU

õpetajana kandlemängu nii mitmes koolis. Tema käe all on kannelt õppida saanud nii päris väikesed muusikahuvilised kui ka professionaalid. Tänavu autasustati teda Valgetähe V klassi teenetemärgiga.

Tuule Kann:

„Mina olen õppinud kromaatilist kannelt Els Roode juures ja kuna kõrgkoolis ei olnud võimalik seda Eestis edasi õppida, siis õppisin Leedu Konservatooriumis aastatel 1986–1991. Praegu on selle õppeasutuse nimi Leedu Teatri- ja Muusikaakadeemia. Kui üheksakümnendatel tagasi tulin, olid meil juba avatud uued koolid. Näiteks Viljandis kultuurikolledž, mis praegu kannab nimetust Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Seal hakati õpetama pärimusmuusikat. Mina asusin tööle Otsa koolis (Georg Otsa nimeline Tallinna Muusikakool), kus õpetasin noortele inimestele kromaatilist kannelt. Siis Vanalinna Hariduskolleegiumis, kus olid juba olemas lisaks kromaatilistele ka väikesed kandled ehk „kuuekeelsed". Need olid aga arhailised ja keegi ei teadnud õieti, kuidas neid mängiti.

Selliseid hakati tootma Tallinna klaverivabrikus. Kui klaverivabrik lõpetas nende tootmise, hakkasid inimesed ise kandleid tegema. Isegi need, kes ei osanud puidutööd, said sellega hakkama.

Muidugi oli selleks vaja materjali, tööpinke ning loomulikult ka juhendajat. Indrek Roosi oli puidutöö õpetaja, kes asus tööle Tallinna Vanalinna Hariduskolleegiumis. Tema juhtis seal nende tegemist. Seal valmis ka minu esimene 7-keelne kannel. Nii mõnigi õpilane tegi omale ise väikse kandle valmis. Seega kandus kandlehuvi edasi kodudesse, nii õpilaste kui ka väikeste kannelde kaudu

Samas hakkasid neid pille katsetama ka Soome meistrid. Koistinen oli meister, kes võttis selle oma südameasjaks. Teiseks on tuntud meie Rait Pihlap, kes on tänagi tunnustatud kandlemeister.

Kandleid on meil tuhandeid

Viimased viis aastat olen aktiivselt ja rõõmsalt kaasa löönud sellises aktsioonis, nagu rahvakandlemängijate kaardistamine. Küsisime, et kas teate kandlemängijaid, kas olete ise mänginud, kas on sugulased mänginud ning kus ja missugused on pillid? Üllatuslikult on see pilt vägagi rikas. Inimesed ikkagi mängivad, nende isad on mänginud, tädid ja emad ja vanaemad on mänginud, kandleid on meil tuhandeid ja need on ikkagi ka väga erinevad.

Tuule Kann kontserdil

FOTO : NADA-ŽGANK

On muidugi ka kindlad regionaalsed omapärad. Külapillimehed mängisid kõik natuke omamoodi. Näiteks oli Räpina, Võnnu ja Järvselja kandis moes päkarauakannel. Katsuge sellel terve õhtu tantsuks mängida! Selleks paljalt sõrmedega ikka hakkama ei saa, pill on topeltkeeltega, et ta võimsalt kõlaks. Sellel kandlel olid väga võimsad bassid ja viisi mängiti siis sellise raudsõrmusega – päkarauaga –, mis pandi põidla külge. Sellel on ilmselt saksa tsitri eeskuju ja kui veel puupulgaga üle keelte tõmbad, siis ragiseb kogu maja! Kui kandlemänguks oli puidust laud ning maja, kus mängiti, samuti puust seinte ja põrandaga, siis oli resonants ikka võimas! Rahvas tundis siis ikka lööki ehk tümpsu ja sai selle järgi rõõmsalt tantsida.

Aga ka sellel kandlel oli oma aeg. Tänu sidemetele ja õpetamisele, mille alla läheb ka see, et ma käin tudengitega ekspeditsioonidel ja korraldan kontserte, on see teadmine jälle päästetud!

Tartumaa meistri ja kandlemängija Elmar Luhatsi ning tema esivanemate töid viis Harjumaal edasi tema poeg Toivo Luhats, ansamblist Piibarid. Toivo õpilased oskavad praeguseni seda stiili. Teine esindaja on Aksel Tähnas ja tema mantlipärija on Juhan Uppin, kes on juba lapsest saadik näinud neid vanu kandlemängijaid just selle töö tulemusel, et ma olen õpetanud ka Viljandis ja mul on olnud alati eesmärgiks kokku viia nii vanad kui ka noored pillimängijad. See annab traditsiooni tundmise, et kui oled juba noorest saadik selle muusika sees olnud, siis oskad ka neid lugusid mängida! Regilauludes on ju sees ka kandle tegemise laulud ja see on siis tõesti too lüroeepiline rahvalaulu liik. Nii et kandlel on läbi aegade olnud romantiline tähendus ja seda saab ka luulest teada.”

Laulujumala kannel

On täiesti olemas ka Wanemuise kannel! Seda tootis, või võiks öelda,

Vanadel kanneldel ja viiulil musitseerivad Tuule Kann, Igor Tõnurist ja Andres Peekus (USA).

FOTOD : ERAKOGU

et pani Türil kokku Tõnissoni pilliäri, kus müüdi hästi tol ajal moesolevaid pille, nagu kitarrid, mandoliinid ja igat sorti kandled ja tsitred. Neile oli peale kirjutatud Wanemuine. Paljudel Türi kandi inimestel on lausa auasi, et neil ongi just Wanemuise kannel. Ilmselt Vanemuine seda mängiski! Ega seda vanasti väikekandleks ei kutsutud, sest kannel oligi siis selline väike. Inimestel polnud vaja rohkem noote kui viis-kuus, et oma laulud ära laulda. See puudutab seda tuhandet aastat eesti rahvalaulu ehk runo-laulu, regilaulu. Ja ega pillidki ei olnud siis suuremad. Väikekandle nimetus on sellele pandud tänapäeval ja nimetuse oleme võtnud soomlastelt – pienikantele."

Kui taheti teises helistikus mängida, siis hakati kannelt kromaatiliseks tegema. Nii et kandle meisterdamisel on olnud oluline, mida pillimees tahab sellelt saada. Kui tal keeli ikka väheseks jäi, siis pandi lihtsalt juurde.

Kui on rohkem keeli, siis need on juba üleminekukandled, kus juba hakati panema ka bassikeeli ja pill keerati teistpidi ette. Minagi ei ole pannud päris tähele, mispidi inimesel kannel ees on ja kas ta mängib viisi vasaku või hoopis parema käega. Ja missugused on sellel kandlel bassikeeled ja... See on meil veel läbiuurimata ala.

Kvaliteet muutus aegade vaheldudes ka sellega, et keelteks ei pandud enam jõhve või soolikaid vaid hakati metalli kasutama, siis kõla jälle muutus ja hakati juba ka mikrofoni ees mängima. Samm edasi on juba elektrikandled.

Loodame, et selles lühiülevaatlikus kirjutises kandlemängust ja kanneldest on midagi, mis paneb huvilisi ka kanneldest ja eesseisvast rahvamuusikapeost huvi tundma! Kandlegurusid meil aga jagub ja ega jõuagi ju ühes ajakirjaloos kõike kandlesse puutuvat süvitsi kirjeldada. Selleks oleks vaja mahukat raamatut. Hiljuti ilmuski Guldžahon Jussufi koostatud kogumik „100 eesti rahvakandlemängijat ja meistrit XX–XXI sajandil", mis annab põhjaliku ülevaate meie kandlemaailma meistritest. Eestimaale on tähtis ikka see, et meie rahvamuusika elab ja hoiab üleval rahvustunnet. See liidab ega lase ühel inimkonna väikeselgi liigil välja surra. K&E

Tuule Kann on õppinud kromaatilist kannelt Els Roode juures!

Castello
RESTORAN-LOUNGE

Hubane ja maitsva toiduga koht idüllilises Kuressaares

Hõrgud ja puhtad maitsed

Tule meile külla,

kui Sul on vaja korraldada ärikohtumist, soovid tähistada sünnipäeva, tahad sõpradega *chillida* või siis niisama nautida.

Meie köök pakub parimaid roogasid kohalike tootjate poolt kasvatatud tooraineteist. Erinevate liha- ja kalaroogade seas on külastajate lemmikuteks olnud džinnis laagerdatud Saaremaa lihaveise *carpaccio* ning võis praetud vasikamaks sibulamoosiga. Palju kiidusõnu on saanud ka maitsvaid itaaliapärased pitsad. Tule meile külla ja saa osa hubasest olemisest ja hõrgust menüüst!

Suveaed ja terras, lastele mänguala. Itaaliapärased pizzad. BBQ

Siseruumid mahutavad 120 külastajat + suveaeda 120 külastajat

Lossi 11, Kuressaare tel 6555700 ja 53320004 www.castello.ee info@castello.ee

FOTO: WIKIPEDIA

Karl Gustav von Baggehufwudt

Karl Gustav von Baggehufwudt (1761–1812) sündis Harjumaal Perila mõisas Eestimaa kubermangus. Venemaa Keisririigi armee teenistuses jõudis ta välja kindralleitnandi auastmeni ning pälvis mitmeid sõjalisi autasusid lahingutes ülesnäidatud vapruse eest.

JÜRI KOTŠINEV

Tema suguvõsa juured ulatusid Norrasse. Üks Karl Gustavi esivanem – Hans Person Bagge asus Norrast Rootsi kuningriiki 1565. aastal. Tema järglased tulid Eestisse 17. sajandil.

Karl Gustav von Baggehufwudt astus sõjaväeteenistusse 17-aastaselt – 1778. aastal, kui hakkas teenima Ansbachi markkrahvi vägedes. Juba järgmisel aastal – 1779 – asus ta Vene Impeeriumi armeesse. Ta määrati porutšiku (leitnandi) auastmes Tobolski jalaväepolku. 1781. aasta alguses viidi ta üle Dnepri jalaväepolku. Selle koosseisus võitles ta tatarlaste ülestõusu maha surudes Krimmis.

Vene-Türgi sõja ajal (1787–1791) viidi ta üle Siberi grenaderipolku, mille koosseisus võttis ta 7. septembril 1789. aastal osa Saltša jõe lahingust Izmaili kindluse lähistel. 1789. aastal osales ta Benderõ kindluse vallutamisel. Samal aastal oli Karl Gustav von Baggehufwudt sunnitud minema tervislikel põhjustel erru. Ta oli selleks hetkeks välja teeninud premier-majori auastme, mis 18. sajandil oli Vene vägedes pataljoni komandöri auaste ja vastas 19. sajandi alguses alampolkovniku auastmele.

Teenistusse naasis Karl Gustav von Baggehufwudt 1792. aastal ja osales Poola sõjakäigus. 1794. aastal viibis ta venelaste garnisoniga Varssavis, kui seal puhkes poolakate ülestõus. Baggehufwudt suutis osaga garnisonisõduritest Varssavist välja murda. Ta sõdis Poola ülestõusnud konföderaatidega.

27. juulil 1800 läks Karl Gustav von Baggehufwudt uuesti erru, kuid uus keiser Aleksander I kutsus ta peagi teenistusse tagasi ja Karl Gustavist sai 4. jäägripolgu komandör.

26. novembril 1804. aastal sai ta Aleksander I-lt Püha Georgi neljanda järgu ordeni. 14. jaanuaril 1806. sai ta Pultuski lahingus üles näidatud vapruse eest Püha Georgi kolmanda järgu ordeni. Tegemist oli Napoleoni vastu peetud neljanda koalitsioonisõjaga. Järgnevates Napoleoniga peetud koalitsioonisõdades osales Karl Gustav von Baggehufwudt Preussisch-Eylau lahingus ning sai Friedlandi lähistel peetud Heidelsbergi lahingu ajal rinda põrutada. See põrutus mõjus raskelt, kuid peagi alanud Vene-Rootsi sõjas (1708–1709) osales Karl Gustav von Baggehufwudt venelaste armee juhatajana Botnia kallastel ning saavutas rea võite rootslaste üle.

> **Karl Gustav von Baggehufwudt teenis välja hulga lahinguvapruse eest antavaid ordeneid.**

1812. aasta Isamaasõja ajal oli Karl Gustav von Baggehufwudt 1. Läänearmee 2. jalaväekorpuse juhataja. Borodino lahingus üles näidatud vapruse eest sai ta Püha Aleksander Nevski ordeni. Karl Gustav von Baggehufwudt langes Tarutino lahingus 18. oktoobril 1812, kui sooritas oma üksustega vastase ümberhaaramismanöövrit ja teda tabas vaenlase kahurikuul.

Karl Gustav von Baggehufwudt teenis välja Püha Georgi kolmanda järgu ordeni (1807), Püha Georgi neljanda järgu ordeni (1804), Püha Vladimiri kolmanda järgu ordeni (1808), Püha Aleksander Nevski ordeni (1812) ja Püha Anna esimese järgu ordeni (1807). Samuti sai ta 1807. aastal kuldmõõga „Vapruse eest" ja Preisi kuningriigi Punase Kotka (Roter Adlerorden) ordeni. K&E

Scheeli
RESTORAN

Romantilise juugend-atmosfääriga Scheeli Restoran on tõeline 20-ndate pärl Tallinna vanalinnas, mis on oma nime saanud ajaloost tuntud kuulsa Scheelide suguvõsa järgi, kes selles majas 20.sajandi esimesel poolel enda pangakontorit pidasid. Scheeli Restoran pakub unustamatut toiduelamust ainulaadses juugend-stiilis interjööris. See on prantsusepäraste toiduvalmistamistehnikate, kohaliku toorainega menüü, kõrvale valitud veinid ja harmoneeruvad joogid.

Scheeli Restorani meeskond on professionaalne ja ühtehoidev ning tegutseb selle nimel, et iga hetk Scheeli Restoranis annab unikaalse elamuse – keskmes tervislikud puhaste maitsetega toidud ning rännak 1920ndatesse selle naiselikkuse, glamuuri ja elu nautivasse kuldajastusse.

Avatud:
E-P 12.00-23.00
Tallinn, Vana turg 2
Tel +372 671 35 97
info@scheeli.eu
www.scheeli.eu

Scheeli kokkade valmistatud road on sama puhaste maitsetega kui lapsepõlves. Mõeldakse iga kliendi erisoovidele. Lisaks *a la carte* menüüle, teeb *chef de cuisine* meeskonnaga sinu soovil ka erilise menüü, mida nautida jõulupidudel, sünnipäevadel ja igapäevastel ärilõunatel.

Liisa Kruusmägi:

Olen alati tahtnud kunstnikuks saada

Hobusepea galeriis võis hiljuti näha noore kunstniku Liisa Kruusmägi (31) isikunäitust „Limonaad asfaldil". Mida arvab oma tööde ja kunstnikuks kasvamise kohta autor ise.

K&E

Kasvasin üles kunstiperekonnas. Mu vanemad ei ole küll aktiivsed kunstnikud, aga mõlemad töötasid kunstivaldkonnas ja kogu mu lapsepõlv möödus nendega näitustel käies ja kuulates köögilaua taga arutelusid kunsti üle. Samuti oli kõik alati kodus olemas: markeritest, värvide ja paberiteni – kohe kui joonistamisisu tuli sai kõike teha. Sellises loomingulises keskkonnas kasvas ka minu õde, kes on nüüd kirjanik.

Keskkoolis tundsin juba tõsisemalt, et tahan kunstnikuks saada ja ainuke võimalus selleks on EKA-sse õppima minna. Sel ajal hakkasin joonistama A4 paberitele pliiatsite ja vildikatega (mida ma teen siiamaani). Skaneerisin need sisse ja postitasin ühte blogisse, kus sain väga palju tagasisidet ja suhtlesin väga palju endavanuste kunstnikega üle maailma Equadorist Austraaliani. Sealt sain ka tohutult inspiratsiooni, leidsin eriti huvitavaid joonistajaid, koomiksikunstnikke, animaatoreid ja maalijaid. Ning sellest ühest sealsest tutvusest kasvas ka välja minu esimene näitus, mis toimus Stockholmis Kulturhuset Lavas. Tegime seda kolmekesi ühe animaatori ja koomiksikunstnikuga.

Leidsin ennast Ameerikas

EKA-s õppides ei osanud ma ühendada kodus tehtavat kunsti ja koolitöid. Need tööd, mida ma kodus tegin, olid väga spontaansed, ja ma ei osanud seletada miks ma neid teen ja mis täpselt seal peal on. Sellest krambist ma sain üle magistriõppes, kui käisin vahetustudengina Ameerikas Rhode Island School of Designis. Mulle meeldis seal tohutult. Seal oli väga

FOTO: ERAKOGU

Arizona. 2018, akrüül.

Diner. 2018, akrüül.

Kodus põrandal. 2018, akrüül.

hea energia, tudengid tegid meeletult tööd, suuri asju, õppejõudude ja teiste tudengitega käis pidev suhtlemine, kogu õppesüsteem erines sellest, milles mina olin õppinud.

Sellesse aega sattus ka elu esimene New Yorgis käik. Olin ühe sõbranna juures, kes elas koomiksikunstnikega koos Brooklynis ja viis mind kaasa igasugustele üritustele. Sellelt külaskäigult oma väikesesse ülikoolilinna naastes hakkasin ka ise lugusid joonistama (koomikseid tegema). Kogu see Ameerikas õppimine ja sealolek vabastas mind krambist, hakkasin ka Eestis vabamalt näitama oma asju, mida ma päriselt teen.

Ülikooli lõpetades hakkas palju parem elu, tegime enamasti koos sõpradega näitusi (sõprade grupp, kellega koos näitusi tegime, oli Johan Henrik Pajupuu, Katarina Meister, Alina Orav ja Jenny Grönholm), muul ajal tegelesin illustreerimise ja õpetamise ning tööga, mis on kuidagi kunstivaldkonnaga seotud.

Kord sattusin EKA välistudengite gruppi, kes koos joonistamas käisid, ja nendega koos tekkis ka tegelikult üks väga tugev sõprusringkond, leiutasime koos joonistamismänge, korraldasime töötube, tegime sellest raamatu, käisime Bratislava disaininädalal. Joonistamismängude töötuba olen nüüd aastaid ise korraldanud ja inimestele see väga meeldib.

Maalid valmivad joonistuste põhjal

Paar aastat tagasi sai ka natuke rohkem reisitud, käisin esimest korda Aasias, residentuuris Kanadas ja Jaapanis, kuu aega Chicagos. See oli jälle väga inspireeriv aeg, täis uusi tutvusi,

Hommik. 2018, akrüül.

Tühi bassein. 2018, akrüül.

> Kogu see Ameerikas õppimine ja sealolek vabastas mind krambist, hakkasin ka Eestis vabamalt näitama oma asju, mida ma päriselt teen.

suhtlemist, kogu selle eksootika nägemist, ning ma ütleksin, et sealt hakkas ka uus lähenemine kunstile.

Paljud joonistused, mille põhjal valmisid maalid, mis olid üleval näitusel „Limonaad asfaldil", said alguse just Vancouveris ja Chicagos. Ma nüüd enamasti teen maale oma joonistuste põhjal. Just sellepärast, et A4 joonistuse formaat on küllaltki pisike ja mul on tunne, et suuremalt töötavad need värvid rohkem.

Tallinnas sain endale suure stuudio, mis võimaldab mul ka teha suuremaid maale, olen selle üle väga rõõmus. ARS-i maja on väga aktiivne. Võib-olla kunstnike omavahelist suhtlemist on seal pisut vähe, aga organisatoorne pool on aktiivne, mul on stuudios käinud igasuguseid gruppe, maale tahetakse näidata igal pool jne.

Näitus „Limonaad asfaldil" reisib

> Paljud näituse „Limonaad asfaldil" tööd said alguse Vancouveris ja Chicagos.

natuke Eesti peal ringi: aprillis on Haapsalu Linnagaleriis ja mais Viljandis Kondase keskuses. Praegu sai just avatud näitus Stella Soomlaisi stuudios, seal on mul üleval viimased joonistused, üks litograafiline leht ja kaks maali.

Hetkel on tunne, et sooviks mõneks ajaks jälle kuskile reisida, vaadata ringi, koguda uusi mõtteid ja siis tulla tagasi ning oma kunstiga uues suunas edasi minna. K&E

Et unustada. 2018, akrüül.

Kõik on hästi. 2019, akrüül.

Näituse „Limonaad asfaldil" saateteksti autor Madli Ehasalu:

„Kirjeldades Kruusmäe töömeetodit, eelistab ta joonistada kiirelt, hetke emotsioone ja meeleolu kirjeldades ning suuri motiive maalides, pidades peamiseks teostes esile tulevat värvi mõju. Ta on autor, kelle puhul võib rääkida väljakujunenud käekirjast. Kruusmäe loomingut iseloomustab kiirelt paljunev joon, mis pikeneb tossudele, seintele ja arvutiekraanidele, rõhutades kunstitarbimise erinevaid modaalsuseid. Autori tunnetuslik *naïveté* pole niivõrd kontseptuaalne, kui just meeleolukas kaasalöömine.

Liisa Kruusmäe looming peidab eneses temaatilisi vastuolusid – tema pildikeel on karikaturistlik ja tasapinnaline, kuid samaaegselt idealistlik ja hurmav. Ühelt poolt näeme idülli ja hubasust, teisalt aga eskapismi ja melanhooliat. Taolised heitlikud sisemaastikud pole vaid omased autorile, vaid kogu generatsioonile."

Lugeja. 2018, akrüül.

Puudutus. 2018, akrüül.

> Näitus „Limonaad asfaldil" reisib natuke ka Eesti peal ringi - aprillis Haapsalu Linnagaleriis ning mais Viljandis Kondase keskuses.

Pikk tee. 2018, akrüül.

Liisa Kruusmägi

õppis Eesti Kunstiakadeemias bakalaureuse astmes maali ja lõpetas joonistamise magistrantuuri 2013. aastal. Kruusmägi on täiendanud ennast Rhode Island Schools of Design's ja osalenud residentuuri programmides Vancouveris James Black gallery's, AIRY's ja Yosugas Jaapanis ja Kitokia Grafika risotrüki stuudios Leedus. Tema isikunäituseid on toimunud Portugalis, Rootsis, Kanadas, Jaapanis, USA-s, Leedus, Lätis, Saksamaal ja Eestis. Lisaks sellele on ta osalenud grupinäitustel ka Londonis, Berliinis, Slovakkias, Itaalias, Soomes ja Venemaal. Liisa Kruusmägi on vabakutseline kunstnik, kes kasutab peamiselt maali ja joonistamise meediumit ning töötab illustraatorina. Ta on Eesti Kunstnike Liidu liige aastast 2013.

Allikas: M. Ehasalu 14.01.2019 / Postimees

Restoran Paradiis

Restoran Paradiis on õdus koht Pärnus Riia mnt ääres, kus kõigil on lihtne jääda iseendaks. Paradiisi mõnusalt sooja atmosfääri loovad kaminates praksuvad halud ja sõbralik ning meeldiv teenindus. Kaks stiilset saali pakuvad hubast ja samal ajal elegantset õhkkonda, mahutades kuni 90 inimest. Privaatüritusteks sobivaim on 50- kohaline tagasaal.

Villa Eeden

Kui otsite romantilist, hubast, turvalist ja mõistliku hinnatasemega majutust Pärnus, siis olete õiges kohas. Villa Eeden asukoht on soodne nii puhkajale kui ärireisil viibijale. Vanalinn, tähtsamad turismiobjektid ja kaubandusettevõtted jäävad 10 minutilise jalutuskäigu kaugusele. Supelranna mõnude nautimiseks piisab vaid mõnekümmne minutilisest jalutuskäigust.

Elada võib kahtmoodi.
Üks on nii, justkui miski pole ime.
Teine, et kõik meid ümbritsev
on imeline.

Villa Eeden
Tel 443 6222
PÄRNU, Riia mnt 57/Rähni 9
info@villaeeden.ee
www.villaeeden.ee

Restoran Paradiis
Tel 446 4633
info@restoranparadiis.ee
www.restoranparadiis.ee
FB: Restoran-Paradiis

mull

Mull on kunstipärane shampanjatuba / lounge Tallinna Vanalinnas, kus pakume laia valikut shampanjat, vahuveine, veine ning vähemalt 48h ettetellimisel ka rikkalikke õhtusööke seltskondadele kuni 40 inimest.

See on hubane ja privaatne koht elava muusika, presentatsioonide, näituste või tähtpäevade tähistamiseks.
Suvel on lisaks avatud lilleline sisehoov.

Reserveerimine:
beatrice@nanohouse.ee
Sulevimägi 5, Tallinn
www.beatrice.ee